

ISSN 0034-690 X

2 0 1 8

1

letnik 69

Revija za kriminalistiko in kriminologijo

Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana

Letnik 69, št. 1, 1–61, januar–marec

Izdajatelj: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija

Glavna urednika: mag. Tatjana Bobnar, namestnica generalnega direktorja policije, Slovenija
dr. Gorazd Meško, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Odgovorna urednica: dr. Katja Eman, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Člani uredniškega odbora:

dr. Ljubo Bavcon, zaslužni profesor Pravne fakultete, Univerza v Ljubljani, Slovenija
dr. Charles B. Fields, Eastern Kentucky University, ZDA
dr. Katja Filipčič, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija
dr. Matjaž Jager, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija
dr. Zoran Kanduč, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija
dr. Darko Maver, zaslužni profesor Univerze v Mariboru, Slovenija
dr. Hajrija Sijerčić Čolić, Pravna fakulteta v Sarajevu, Bosna in Hercegovina
dr. Gregor Urbas, Australian National University, Canberra, Avstralija
Boris Ostruh, Državno tožilstvo Republike Slovenije, Slovenija
dr. Yalyshev Stanislav Alimovich, Ruska državna univerza za pravosodje, St. Peterburg, Rusija

Povzetki člankov so vključeni v baze:

SSCI Social Science Citation Index, Clarivate Analytics, Boston, ZDA
Scopus, Elsevier, Philadelphia, ZDA
CSA Worldwide Political Science Abstracts, Bethesda, Maryland, ZDA
Criminal Justice Abstracts, Thousand Oaks, California, ZDA
NCJRS Abstracts Database, Rockville, Maryland, ZDA
CSA Sociological Abstracts, San Diego, California, ZDA

Tehnično uredništvo revije:

mag. Evgen Česnik, Uprava kriminalistične policije GPU, Slovenija
Barbara Erjavec, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija (tehnično urejanje in lektoriranje)
Rok Hacin, mag., Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija
Pavel Jamnik, Uprava kriminalistične policije GPU, Slovenija
dr. Robert Šumi, Center za raziskovanje in socialne veščine, Policijska akademija, Slovenija

Tehnično oblikovanje: Branka Derenčin, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije

Lektoriranje: Nataša Podhraški, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije

Tisk: Tisk Žnidarič, d. o. o.

Naklada: 510 izvodov

Naslov:

Revija za kriminalistiko in kriminologijo
Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija
Štefanova ulica 2, 1501 Ljubljana
Telefon: 01 428 40 00
Telefaks: 01 428 47 33
E-pošta: rkk@policija.si

Letna naročnina: 25,00 EUR

Revija izhaja štirikrat letno, in sicer marca, junija, septembra in decembra, dostopna je tudi na spletni strani policije (www.policija.si).

Revija je recenzirana in upošteva etične standarde COPE za dobro prakso uredniške politike revije (http://publicationethics.org/files/u2/Best_Practice.pdf).

Web of Science **faktor vpliva** za leto 2016 znaša 0,163, petletni faktor vpliva znaša 0,303.

Revija za kriminalistiko in kriminologijo

LETO 69

LJUBLJANA 2018

ŠT. 1

UDK 343.98+343.9

ISSN 0034-690X

Predgovor	3
Uvodnik	5

Članki

Matjaž Ambrož: Legitimnost kazni v razmerju do storilca	7
Blaž Markelj, Sabina Zgaga: Kibernetika varnost in kibernetika kriminaliteta uporabnikov mobilnih naprav v Sloveniji	15
Boštjan Slak, Sara Trstenjak: Kompetence zasebnovarnostnega osebja za zavarovanje kraja dejanja – pogled varnostnih menedžerjev	30
Katja Eman, Saša Kuhar, Gorazd Meško: Kriminaliteta zoper vodo v Sloveniji	44

Prikazi, ocene, recenzije

Kaja Prislan: Mawby, R. I. in Yarwood, R. (ur.): Rural Policing and Policing the Rural: A constable countryside? (2016)	54
Darja Tadič: Lana Cvikel in Matjaž Ambrož: Pravice v zaporu: pregled in ovrednotenje sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice (2017)	57
Pika Šarf: Aleš Završnik (ur.): Big Data, Crime and Social Control (2018)	59

Foreword	3
Editorial	5

Articles

Matjaž Ambrož: Legitimacy of Punishment in Relation to the Offender	7
Blaž Markelj, Sabina Zgaga: Cyber Security and Cyber Criminality of Mobile Device Users in Slovenia	15
Boštjan Slak, Sara Trstenjak: The Competence of Private Security Personnel for Securing the Crime Scene – The View of Security Managers	30
Katja Eman, Saša Kuhar, Gorazd Meško: Water Crimes in Slovenia	44

Book Reviews

Kaja Prislan: Mawby, R. I. and Yarwood, R. (ed.): Rural Policing and Policing the Rural: A constable countryside? (2016)	54
Darja Tadič: Lana Cvikel and Matjaž Ambrož: Pravice v zaporu: pregled in ovrednotenje sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice (2017)	57
Pika Šarf: Aleš Završnik (ed.): Big Data, Crime and Social Control (2018)	59

Zahvala Marjanu Fanku ob koncu uredniškega dela

Revija za kriminalistiko in kriminologijo je od prve izdaje leta 1959 do danes postala vodilna slovenska revija za to področje, obenem pa je uvrščena tudi v številne mednarodne baze revij. Leta 2010 je dobila mednarodni značaj z uvrstitvijo na seznam revij, ki imajo indeks SSCI (Social Sciences Citation Index). Številni prispevki v reviji pričajo o razvoju družbenega nadzorstva, policijske dejavnosti, kriminalistike, kriminologije, viktimologije, penologije in kriminalitetne politike v Sloveniji in mednarodnem okolju.

Tovrsten dosežek revije ne bi bil mogoč brez vztrajnega, predanega in aktivnega urejanja revije ter skrbi za njen obstoj in napredek v smislu kakovosti prispevkov. Za to je zaslužen zlasti Marjan Fank, dosednji generalni direktor Policije in glavni urednik revije od septembra 2013 do januarja 2018.

Marjan Fank, rojen leta 1966, je magister varstvoslovja in karierni policist. V Policiji je bil zaposlen od leta 1984, pri tem pa je opravljal naloge na vseh ravneh policijskega dela. Kadetsko šolo za miličnike je končal leta 1984. Leta 1991 je diplomiral na Višji šoli za notranje zadeve in leta 2000 na Visoki policijsko-varnostni šoli. Izobraževanje je končal z magisterijem druge bolonjske stopnje leta 2011 na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru in pridobil naziv magister varstvoslovja.

Kariero je začel kot miličnik, pozneje je postal pomočnik vodje varnostnega okoliša in vodja varnostnega okoliša, nadaljeval pa je kot pomočnik komandirja policijske postaje na Policijski upravi Ljubljana. Po dolgoletnih izkušnjah v vlogi uniformiranega policista je kariero nadaljeval kot kriminalist; bil je tudi vodja skupine in vodja oddelka v Sektorju kriminalistične policije na Policijski upravi Maribor. Delo je za nekaj časa nadaljeval na državni ravni, in sicer na Oddelku za krvne delikte znotraj Uprave kriminalistične policije, potem pa se je vrnil na regijsko raven – prevzel je vodenje Sektorja kriminalistične policije na Policijski upravi Maribor.

Decembra 2011 je postal pomočnik direktorja Uprave kriminalistične policije na Generalni policijski upravi, avgusta 2013 pa direktor. Upravo kriminalistične policije je vodil vse do nastopa funkcije v. d. generalnega direktorja Policije 2. novembra 2014, za generalnega direktorja Policije pa je bil imenovan 23. januarja 2015. Na tem mestu je ostal vse do upokojitve 5. januarja 2018.

Ves čas delovanja, še zlasti pa v zadnjem desetletju, je izkazoval izredno podporo raziskovalnemu delu pri policijski dejavnosti, kriminologiji, organizirani kriminaliteti, varnosti v lokalni skupnosti idr., saj je sodeloval ali vsaj odobril sodelovanje policije v različnih nacionalnih in mednarodnih projektih Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru (ARIEL – Assessing the Risk of the Infiltration of Organized Crime in EU MSs Legitimate Economies: a Pilot Project in 5 EU Countries; Water Crimes – Inventory, Outlook, and Assessment of Emerging Environmental Crimes Against Water in Europe; Legitimnost in zakonitost policijske dejavnosti, kazenskega pravosodja in izvrševanja kazenskih sankcij; Občutek ogroženosti in vloga policije pri zagotavljanju varnosti na lokalni ravni; Programska skupina Varnost v lokalnih skupnostih).

Ves čas svojega dela je izkazoval prizadevanje za vzpostavitev na znanju temelječe policijske dejavnosti. Na karierni oziroma poklicni poti je torej poslanstvo policista spoznaval v vseh segmentih in na vseh hierarhičnih stopnjah dela. Ob tem je spoznal tudi eno izmed osnovnih resnic o medčloveških odnosih, in sicer da ima vsak dogodek vsaj dva zorna kota, če ne celo več. Te izkušnje so oblikovale njegovo prepričanje, da je stvari in dogodke treba pretehtati in se pri odločitvah ne prenaaglati. Tudi če mu morda kdaj odločitve osebno niso bile všeč, ni odstopal od načela, da je treba narediti vse, kar je v moči policijske organizacije, da se težave rešijo pošteno in zakonito. Zaradi takega pristopa k vodenju tako nižjih ravni kot na koncu celotnega organa je bil deležen izjemnega osebnega in strokovnega spoštovanja.

Marjan Fank je bil glavni urednik Revije za kriminalistiko in kriminologijo od septembra 2013 do januarja 2018. V tem času smo v reviji objavili 106 člankov ter 34 zapisov, prikazov, ocen in recenzij. Izkazal je izjemno podporo in posluh za pomembnost obstoja slovenske revije o kriminalistiki in kriminologiji, za kar se mu iskreno zahvaljujemo.

Tatjana Bobnar in Gorazd Meško, glavna urednika

Uvodnik

Spoštovani bralci, pred vami je prva številka Revije za kriminalistiko in kriminologijo v letu 2018. Revija je letos zajadrala v devetinšestdeseto leto izdajanja ter ohranila sloves najpomembnejše znanstvene in strokovne publikacije s področja kriminalistike in kriminologije v slovenskem prostoru. Med znanstvenimi prispevki so štirje članki. Matjaž Ambrož razpravlja o legitimnosti kazni v razmerju do storilca. Blaž Markelj in Sabina Zgaga sta preverjala pojavnost kibernetске kriminalitete uporabnikov mobilnih naprav v Sloveniji ter opozorila na pomembnost in nujnost kibernetске varnosti v 21. stoletju. Boštjan Slak in Sara Trstenjak sta z vidika varnostnih menedžerjev predstavila kompetence zasebnovarnostnega osebja za zavarovanje kraja dejanja. Katja Eman, Saša Kuhar in Gorazd Meško so predstavili rezultate mednarodnega raziskovalnega projekta *Water Crimes* in opredelili značilnosti identificiranih oblik kriminalitete zoper vodo v Sloveniji. Poleg prispevkov so v reviji tudi trije prikazi aktualnih del s področja kriminologije in kriminalistike: o ruralni policijski dejavnosti, o sodni praksi Evropskega sodišča za človekove pravice o pravicah v zaporih ter o velikih podatkovnih zbirkah, kibernetски kriminaliteti in družbenem nadzorstvu.

Vsem piscem prispevkov in recenzentom se zahvaljujemo za odlično delo in prispevek h kakovosti revije. Bralcem Revije za kriminalistiko in kriminologijo želimo obilo zadovoljstva pri branju prve številke revije v letu 2018, avtorje pa vabimo, da s svojimi prispevki obogatijo prihodnje številke naše revije.

Tatjana Bobnar in Gorazd Meško
Urednika

Legitimnost kazni v razmerju do storilca

Matjaž Ambrož¹

Teorije o namenih kaznovanja opravijo le del upravičevanja kaznovanja – tisti del, ki se nanaša na funkcije kazni v družbeni skupnosti. Nadaljnje vprašanje je, kako upravičiti kazen v odnosu do kaznovanega. Ali (in zakaj) je zadajanje bolečine storilcu sprejemljivo (legitimno) sredstvo za doseganje družbenih koristi, kot je denimo preprečevanje kriminalitete? Avtor v članku kritično vrednoti posamezne teorije upravičevanja kazni v razmerju do storilca. Pokaže, da so si te teorije po vsebini zelo podobne, čeprav se pojavljajo z različnimi imeni. Avtorjeva osrednja teza je, da večino teorij o legitimnosti kazni zaznamuje razlika med njihovo spekulativno naravo in socialno resničnostjo ter da imajo te teorije poleg deklariranih funkcij še prikrito funkcijo.

Ključne besede: legitimnost kazni, družbena pogodba, lojalnost, poštenost, človekovo dostojanstvo, nameni kaznovanja, krivda

UDK: 343.8

1 Uvod

Kot je znano, obstajajo številne teorije o namenih kaznovanja, vse po vrsti skušajo odgovoriti na vprašanje, za katere cilje naj si država prizadeva s predpisovanjem, izrekanjem in izvrševanjem kazni. Z odgovorom na to vprašanje je opravljen le del upravičevanja kaznovanja, namreč tisti del, ki zadeva družbeno skupnost in funkcije, ki naj bi jih kaznovanje znotraj nje opravljalo (preprečevanje kriminalitete, afirmacija pravnega reda itd.). Nadaljnje vprašanje pa je, kako upravičiti kazen v odnosu do kaznovanega. Ali (in zakaj) je zadajanje bolečine storilcu sprejemljivo (legitimno) sredstvo za doseganje družbenih koristi?

Vprašanje legitimnosti oblastnega ukrepanja je v slovenskem prostoru dobro obdelano. Znotraj temeljnega dela *Oblast, legitimnost in družbeno nadzorstvo* (Meško, Eman in Flander, 2016) je na voljo tudi posebno poglavje o odločanju o sankcijah, legitimnosti in javnem mnenju (Plesničar in Roberts, 2016), pri katerem je tematizirano vprašanje dejavnikov, ki vplivajo na to, ali javno mnenje odločanje o sankcijah dojema kot legitimno (»empirična legitimnost«). V ospredju mojega zanimanja pa ne bo javnost, temveč storilec, ki mu pravosodje izreka kazen. Bistvo problema legitimnosti v odnosu do storilca izraža vprašanje, ki ga storilec zastavlja družbeni skupnosti: »Razumem, da kaznovanje, ki me bo doletelo, ustreza potrebam družbene skupnosti. Zanima pa me, ali sem pri tem le sredstvo za zadovoljitev teh potreb ali pa obstajajo

dobri razlogi za to, da sprejem kazen brez pritoževanja in se ne počutim instrumentalizirano.«

Vprašanje legitimnosti kazni v razmerju do storilca budi skušnjo, da bi z njim na hitro opravili. Ena možnost bi bila lakonična ugotovitev, da so kazni (in druge kazenske sankcije) pač zakonsko predpisane: legitimnost (tudi v odnosu do storilca) jim zagotavlja že demokratični proces, v katerem so bile uzakonjene. Vendar tovrstno sklepanje (demokratično odločanje kot nadomestek za razglabljanje o legitimnosti) ni brez težav. Stališče, da je vsaka rešitev, ki se izvije skozi sito demokratičnega odločanja, za prizadete nujno legitimna, je prej ko ne fikcija. Poleg tega imamo mnogo pravnih institutov, ki so sicer »za silo« pravno normirani, vendar to ni ovira, da o njihovi posrečenosti in sprejemljivosti ne bi obsežno kritično razpravljali. Legitimnost kazni ne bi smela biti izjema.

Druga možnost, da bi z vprašanjem sprejemljivosti kaznovanja z vidika storilca na hitro opravili, je ugotovitev, da kazni ne izrekamo komur koli, temveč *krivim* storilcem. Prav tako jih ne izrekamo v kakršnem koli obsegu, temveč v mejah krivde. Mikavno je reči: kazen, ki doleti krivega storilca in je sorazmerna njegovi krivdi, je pač zaslužena kazen. Toda sklep ni tako samoumeven, kot bi se lahko zdelo. Preden ga izrečemo, je treba razčistiti, zakaj naj bi ugotovitev, da je storilec ravnal krivdno (kakor koli že razumemo krivdo), upravičevala, da mora sprejeti bremena, ki mu jih nalagajo preventivne funkcije kazni (Hörnle, 2011: 11).

Vprašanje legitimnosti kazni je v novejši literaturi obravnavano predvsem v povezavi s preventivnimi teorijami kaznovanja, ki od kazni pričakujejo otipljivo korist za družbo. Pri tem gre za dilemo, ali je položaj, ko kaznovani postane

¹ Dr. Matjaž Ambrož, redni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: matjaz.ambroz@pf.uni-lj.si

instrument za doseg te koristi, mogoče upravičiti ne le z vidika potreb družbe, temveč tudi v razmerju do kaznovanega. Vendar pa je vprašanje po mojem mnenju smiselno tudi v zvezi z »absolutnimi« kaznovalnimi teorijami. Kaznovani lahko namreč tudi absolutiste brez slabe vesti vpraša: »Pa ste prepričani, da me upravičeno uporabljate za orodje svojih ritualov pravičnosti, negacije negacije² in ponovne vzpostavitve porušenega pravnega reda?«

V prvem delu bom napravil očrt vidnejših teorij o legitimnosti kazni v razmerju do storilca. Izkazalo se bo, da so si številne med njimi v svojih jedrnih idejnih nastavkih nadvse podobne, čeprav jih avtorji ponujajo v različnih pojmovnih preoblikah. V drugem delu sledi polemika z njimi, prikaz razlike med njihovo spekulativno naravo in socialno resničnostjo ter zagovor teze, da imajo teorije legitimnosti kaznovanja, poleg deklarirane funkcije, še zastrto dejansko funkcijo.

2 Teoretične utemeljitve

2.1 Privolitev storilca v kaznovanje; kazen kot storilčeva »pravica«

Pregleda teorij o legitimnosti kazni v razmerju do storilca skoraj ni mogoče začeti brez kratke omembe Heglove (2013: 100) izjave, da je kazen storilčeva pravica. Ta trditev je v penološki literaturi pridobila status legende (Seelmann, 2014: 111). Gre za znameniti stoti paragraf Heglovega *Orisa filozofije pravice*, v katerem avtor med drugim trdi, da je v storilčevem dejanju »kot dejanju umnega bitja vsebovano, da je to dejanje nekaj občega, da je z njim postavljen neki zakon, ki ga je v njem za sebe pripoznal, in zato ga smemo subsumirati pod ta zakon kot pod njegovo pravico«.

Kako razumeti to pompozno in hkrati precej zapleteno trditev? Najbolje si je pomagati s primerom: kdor denimo nekemu vzame življenje, s tem izoblikuje in pripozna »zakon«, da se življenje lahko vzame. Če ta njegov »zakon« posplošimo, to zoper storilca legitimira smrtno kazen, ali s Heglovimi (2013) besedami – smemo ga subsumirati pod zakon, ki ga je napisal sam.

Ta utemeljitev legitimnosti kazni danes niti med teoretiki kaznovanja, ki veljajo za heglovce, ne šteje za sprejemljivo. Iz

domneve, da so ljudje umna bitja, ne sledi, da so vsa njihova ravnanja umna (razumna), še manj pa, da je iz teh dejanj treba izpeljevati kakršne koli »splošne zakone«. Sploh pa ni videti dobrega razloga za to, da bi se država morala ravnati po »zakonih«, ki jih piše storilec (obširnejša polemika s Heglovim (2013) konceptom »subsumpcije pod lasten zakon« je na voljo v Koriath (2004: 62–63) in v delu Seelmann (2011: 79–80)).

Vendarle pa je ideja o tem, da je kazen – če že ni storilčeva »pravica« – vsaj nekaj, s čimer storilec »soglaša«, trdoživa. Pojavlja se v različnih izraznih preoblikah in izpeljavah, pri čemer je treba opozoriti na teorije družbene pogodbe – te niso le stvar 18. stoletja in obče mesto v učbenikih kriminologije in pravoznanstva, temveč imajo svoj odmev še danes, tudi na področju utemeljevanja legitimnosti kazni.

2.2 Teorije družbene pogodbe

Bistvo teorij družbene pogodbe je poskus državi nasploh in njenemu represivnemu aparatu posebej podeliti »videz konsenzualnosti in racionalnosti« (Kanduč, 2007: 48). Na področju upravičevanja kazni imajo več izpeljav (Seelmann, 1991: 441), ki jih je v splošnem mogoče razdeliti na: a) manj sofisticirane izpeljave, ki trdijo, da storilec z izvršitvijo kaznivega dejanja privoli v to, da bo kaznovan; b) bolj sofisticirane izpeljave, ki storilčevo dejansko privolitev nadomestijo z normativnim konstruktom: storilec v kazen sicer ne privoli, bi pa racionalno gledano moral privoliti.

Med sodobnimi poskusi, da bi legitimnost kazni upravičili z metaforiko družbene pogodbe, je treba opozoriti na Schmidtchenov (2003) poskus povezave sodobne teorije iger s teorijami družbene pogodbe. Po več straneh dokazovanja, polnega matrik in simbolov, ki se uporabljajo v formalni logiki, pride avtor do naslednjega sklepa (Schmidtchen, 2003: 274): »Štejemo lahko, da je potencialni storilec v hipotetični družbeni pogodbi racionalno privolil v lastno kaznovanje. In kdor se s tem, da je kaznovan, strinja, ta s kaznovanjem ni instrumentaliziran na način, ki bi prizadel njegovo človeško dostojanstvo.«

Pozorno oko je najbrž opazilo preskok med prvo in drugo povedjo v navedku. Medtem ko prva govori še o hipotetični družbeni pogodbi, potencialnem storilcu in tem, kaj lahko štejemo oziroma domnevamo (nem. *unterstellen*), druga kratko malo govori o storilcu, ki je privolil v kaznovanje (domnevnost in hipotetičnost sta izpuhteli).

Na gornjo izpeljavo lahko gledamo kot na vajo v spekulativnem mišljenju, vendar nič več kot to, saj ima s socialno resničnostjo le malo skupnega. Soglasje, ki je jedro avtorjevega argumenta, v resničnosti ni bilo nikoli dano, temveč je

² Zanimivo je, da znamenite in razvpite fraze o kazni kot *negaciji negacije*, ki se tradicionalno navaja v povezavi s Heglovimi kaznovalnimi teorijami, v Heglovem *Orisu filozofije pravice* ni mogoče najti. Da je prešla v splošno izročilo, je zaslužen njegov učenec Eduard Gans, ki je poskrbel za kompandij *Zusätze aus Hegels Vorlesungen* (Klug, 1968/1998: 574).

bilo storilcu pripisano na podlagi razglabljanj o tem, kaj bi perfektni *homo oeconomicus* (to skrivnostno bitje, ki ga v resničnosti le redko srečamo) pri nekem hipotetičnem sklepanju pogodbe štel za najboljšo rešitev. Kako prepričljivo izpade pojasnilo človeku iz mesa in krvi, ki ga doleti resna kazen: »Tvoj abstraktni dvojnik, večš kalkuliranja, je, oziroma, boljše rečeno, bi, na to vnaprej pristal.« Zato ne preseneča, da so Schmidtchenove ideje v literaturi naletele na zadržanost in skepsa (Hörnle, 2011: 49; Pawlik, 2004: 25; Roxin, 2014: 34).

2.3 Krivda kot legitimacija kazni

Danes nemara najpogostejši način upravičevanja kazni je sklicevanje na storilčevo krivdo. Nepogrešljivo mesto v učbenikih kazenskega prava je bilo od nekdaj stavek o krivdi, ki da je legitimacija kazni. Toda kaj to pravzaprav pomeni?

Zgoščeno geslo o krivdi, ki naj bi upravičevala kazen, se včasih jemlje kot tako samoumevno, da se niti ne razčlenjuje. Če pa bi se te naloge lotili, bi bil premislek približno takšen: storilec, ki ve, da počne nekaj prepovedanega, in ve, kaj ga čaka, ne more trditi, da se mu godi krivica, če je naposled odkrit, obsojen in kaznovan.

Zoper opisano logiko obstajata dva pomisleka, prvi je splošno znan, drugega pa je k razpravam o legitimnosti kazni v novejšem času prispevala Tatjana Hörnle (2011: 52).

Krivda, kot je opisana v prejšnjih odstavkih (storilec se svobodno odloči, da bo nekaj napravil, čeprav ve, da tega ne bi smel), temelji na konceptu možnosti drugačnega ravnanja, ki ga je v obliki jedrnate formule izreklo Nemško zvezno sodišče v znameniti sodbi iz leta 1952 (Bundesgerichtshof, 1952: sodba GSSt 2/51), že od takrat pa se pojavljajo dvomi o predpostavki, po kateri vsak »normalen« človek v vsaki situaciji svobodno izbira svoje ravnanje; ti dvomi so se v zadnjem času okrepili zaradi razvoja kognitivnih znanosti (tj. raziskav človeških možganov in procesov človeškega odločanja). Razprava o svobodi izbire še ni končana (niti ni verjetno, da kmalu bo), ni pa mogoče prezreti, da je skeptikom uspelo zasejati razumne dvome o ideji o »možnosti drugačnega ravnanja«, s tem pa tudi dvome o geslu o krivdi kot legitimaciji kazni.

Drugi pomislek zoper logiko, da je storilec vedel, kaj ga čaka, in bi se temu lahko izognil, zato naj pač nosi posledice, je tale: samo dejstvo, da nekdo ve (oziroma bi lahko vedel), kaj ga čaka, in bi se temu lahko izognil, ne zadošča za utemeljitev legitimnosti tega, kar ga čaka. Drugače povedano: če je neka obravnava človeka nelegitima, ostane takšna tudi, če je bil ta ustrezno posvarjen in bi se ji lahko izognil (Hörnle, 2011: 52). Avtorica to abstraktno trditev ponazori z naslednjim primerom: če se nekdo zaveda možnosti, da bodo na policijskem

zaslišanju poskušali od njega na silo pridobiti izjavo, ostaja takšno izsiljevanje izjave nelegitimno, četudi se je prizadeti sam odločil, da se preda policiji. Primer je mogoče prenesti na področje kaznovanja: pomislimo na iz zgodovine znane okrutne oblike kaznovanja, ki danes na splošno veljajo za nesprejemljive in v nas zbujejo ogorčenje in odpor. Te se nam ne zdijo nič bolj sprejemljive, tudi če se opomnimo, da so bile kazni znane vnaprej in da bi se jim storilci lahko izognili tako, da bi izbrali konformno ravnanje. V tem smislu »svobodna« odločitev za tveganje, da boš kaznovan, če boš kot storilec kaznivega dejanja odkrit in obsojen, za legitimacijo kazni ne zadošča.

2.4 Teorije kompenzacije: kaznovanje kot odvzem nepošteno pridobljene prednosti

Teorije kompenzacije temeljijo na ideji, da se s kaznijo uravnotežijo koristi, ki si jih je storilec pridobil s kaznivim dejanjem. Ilustrativna so stališča, ki jih v povezavi s tem razvije Neumann (2007: 449). Avtor začne kazuistično: »Kdor poseže v tuje premoženje z zlorabo položaja, goljufijo, ropom ali tatvino, poveča svoje možnosti za obogatitev v primerjavi s tistimi, ki se omejujejo na uporabo pravno sprejemljivih sredstev.« Nato svoje stališče posploši: »Kdor se ne omeji le na uporabo pravno sprejemljivih sredstev, poveča možnosti za uveljavitev svojih interesov. Kot zahtevo pravičnosti lahko štejemo, da se takšno protipravno povečanje možnosti za uveljavitev lastnih interesov uravnoteži z nasprotnimi ukrepi [v obliki kazni].« (Neumann, 2007: 449)

Neumannova (2007) stališča zahtevajo nekaj razjasnitev. Če drži, da je bistvo kaznovanja v kompenzaciji nepošteno pridobljenih prednosti, potem je treba opozoriti, da to funkcijo opravljajo že drugi pravni instituti (odvzem protipravne premoženjske koristi, oškodovančev premoženjskopравни zahtevek, civilna odškodnina). To težavo prepozna tudi avtor sam; odpravi jo z opozorilom, da so naštetih instituti uporabni samo, ko premoženjska korist oziroma škoda dejansko nastane, kazensko pravo pa se mora odzivati tudi na položaje, ko si storilec protipravno povečuje možnosti, in ne šele na povzročeno škodo (Neumann, 2007: 449).

Ob tem se zastavlja vprašanje, ali ne bi namesto kazni zadoščalo, da se storilčevo dejanje obsodi in se mu naloži povračilo premoženjske in nepremoženjske škode, ki jo je povzročil. Je res nujno, poleg navedenega, storilcu zadati še bolečino v obliki kazni? Glede tega se poleg preventivnih argumentov (kdor tvega le, da bo moral povrniti škodo, ne tvega veliko) pojavljajo tudi ekspresivni argumenti: pri hudih kaznivih dejanjih naj le plačilo denarnega zneska ne bi moglo simbolično okrepiti izrečenega očitka (Hörnle, 2011: 43; Pawlik, 2004: 53).

Pomembna težava teorije kompenzacije je, da je njena univerzalna uporabnost vprašljiva. Ne preseneča, da jo

Neumann (2007) začne pojasnjevati s primeri premoženjskih deliktov: v zvezi z njimi si je najlažje predstavljati idejo o tem, da storilec s kaznivim dejanjem »poveča možnosti za uveljavitev svojih interesov«. Toda pri številnih drugih kaznivih dejanjih si je težje predstavljati, kako naj bi si storilec te možnosti povečeval; morda najzgovornejši nasprotni primer so kazniva dejanja iz malomarnosti, ki prizadenejo tudi storilca. Pri teh kaznivih dejanjih gre – bolj kot za povečanje možnosti – za storilčevo »dvojno smolo«: nehoteno povzročena škoda ga še kazenskopravno obremeni (Walther, 2005: 687). Seveda bi bilo mogoče z malo besedne iznajdljivosti in preskokom v abstrakcije dokazovati, da prav vsa kazniva dejanja pomenijo protipravno povečevanje storilčevih možnosti za zadovoljitev lastnih interesov, vendar bi taki poskusi komaj delovali življenjsko in prepričljivo.

Opozoriti moramo, da Neumannova stališča o »uravnoteženju koristi« niso nič novega ali izvirnega. Idejno se namreč ujemajo s stališči ameriških retributivistov iz šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja, kot so Morris (1968), Murphy (1971) in Finnis (1972). Morris (1968: 478, 1976: 34) pravi takole: »Oseba, ki krši pravila, s tem pridobi nekaj, česar drugi nimajo [...], to nepošteno prednost pa je pridobila tako, da se ni podredila samoomejitvam, ki jih drugi upoštevajo. Ustreznega ravnesja ni, dokler ta prednost ni nekako izničena. Povedano drugače, kršilec drugim nekaj dolguje, ima nekaj, kar mu ne pripada. Pravičnost – to je kaznovanje kršilca – ponovno vzpostavi ravnovesje koristi in bremen, s tem ko posamezniku vzame tisto, kar dolguje, to se pravi, izravna dolg.«

Morrisova (1976) retorika »nepoštena prednosti« in »izravnavna dolga« je precej ohlapna, nejasna mešanica civilistike in metafizike, zato je treba opozoriti na nekaj izostritev na tem področju, ki sta jih prispevala Murphy (1971) in Finnis (1972).

Murphy (1971: 167) svetuje, da je treba biti pri uporabi izraza »dolg« previden, saj je ta z aluzijami na civilna razmerja zavajajoč.³ Avtor (Murphy, 1971: 166) nekoliko izpopolni koncept »nepoštenih prednosti«, ki naj bi jih storilec pridobil s kaznivim dejanjem. Da bi bilo mogoče uživati koristi, ki jih zagotavlja pravni red, mora biti vsak državljan pripravljen na pomembno žrtev: spoštovati pravni red tudi takrat, kadar mu ni do tega. Da bi sistem ostal pravičen, je treba zagotoviti, da tisti, ki prekršijo pravila, zaradi tega ne bodo deležni nepoštenih prednosti. Temu je namenjeno kaznovanje, s katerim poskušamo te nepoštena prednosti izničiti.

Toda za kakšne »nepoštena prednosti« pravzaprav gre? So te nekaj otipljivega ali so idealne narave? Temu vprašanju se je posvetil Finnis (1972: 132), ki je zavzel stališče, da teh prednosti ne smemo razumeti kot oprijemljivih koristi (teh kaznivo dejanje pogosto niti ne prinaša), temveč gre za idejni koncept: storilec si je pridobil nepošteno prednost, ker si je dopustil večjo svobodo izbire, ker si je dovolil tisto, česar si lojalni državljani ne dovolijo, čeprav bi si morda želeli.

Pri razmišljanjih Morrisa (1968, 1976), Murphyja (1971) in Finnisa (1972) gre za nekaj, kar bi lahko imenovali teoretični model. V tem modelu so uporabljeni koncepti, kot so svoboda izbire, nepoštena prednost in odvzem nepoštena prednosti. Očitno je, da je teoretični model utemeljen na dveh tih predpostavkah: a) posamezniki imajo popolno svobodo izbire ter b) koristi in bremena so sicer (izvzemši anomalije, ki jih povzročijo kazniva dejanja) v družbi pravično razdeljeni. Obe predpostavki sta vprašljivi: na težave prve sem že opozoril ob obravnavi ideje o krivdi kot legitimaciji kazni, težavam druge pa se bom posvetil v razpravi, ki sledi. Pred tem pa je treba opozoriti še na dva poskusa utemeljitve legitimnosti kazni iz novejša nemške literature.

2.5 Teorija dolžne lojalnosti in teorija poštenosti

Vplive teorij družbene pogodbe in teorij kompenzacije je mogoče čutiti tudi v novejših nemških teorijah o legitimnosti kazni. Med njimi moramo najprej izpostaviti teorijo dolžne lojalnosti, ki jo v novejšem času razvija Pawlik (2004: 90–91). Avtor pojasnjuje, da mora storilec kaznovanje sprejeti na podlagi lojalnosti, ki jo dolguje državi. Dolžnost lojalnosti je namreč cena, ki jo moramo državljani plačati za pogoje življenja v svobodi in miru, ki si jih država prizadeva ustvarjati. Kdor prekrši dolžnost lojalnosti, mu država s kaznijo odvzame kos svobode, s čimer potrdi »intrinzično povezanost« svobode in lojalnosti: za uživanje svobode je namreč nujna lojalnost.

Pawlikovo (2004) besedišče in slog sta zelo privzdignjena; s prevodom poskušam njegovo izrazje spraviti v okvire, ki jih tukajšnji bralec še prenese. V razpravo o legitimnosti kaznovanja je avtor vnesel nov pojem: dolžnost lojalnosti (nem. *Loyalitätspflicht*). Ključno vprašanje je, ali mu je z uvedbo tega novega pojma uspelo preseči težave, ki so jih teorije o legitimnosti kaznovanja imele doslej.

Vtis je, da ne. Dolžna lojalnost je le nov intelektualni meander, ki nas po drugi, nekoliko daljši poti pripelje do tega, kar so o legitimnosti kazni trdile že teorije družbene pogodbe. Jedro teh spoznanj Kanduč (2007: 48) povzame takole: »Kršilec pa je tudi nemoralen, kolikor po eni strani uživa plovce žrtvovanja lojalnih sodržavljanov (ki kljubujejo skušnjavi, da bi se protipravno dokopali do ugodja), predvsem varnost,

³ Mimogrede: nesrečna metafora dolga je nadvse trdovratna. Pogosto jo denimo srečamo v črni kroniki pogrošnega tiska, kot so *Slovenske novice*, kjer je ena vidnejših retoričnih bravur namesto o kazni govoriti o storilčevem dolgu do družbe.

red in mir, po drugi strani pa sam noče pristati na podobno samožrtvovanje. Zato mora biti sam, žrtvovan kot predmet kazenske sankcije.» Podobnost s Pawlikovo (2004) teorijo dolžne lojalnosti je precej očitna, a vendarle z eno razliko: ko Kanduč povzema bistvo teorij družbene pogodbe, je v slogu pisanja čutiti kritičnost in distanco, medtem ko Pawlik (2004) besedno zvezo »dolžna lojalnost« izreka svečano in smrtno resno.

Tudi sicer v literaturi obstajajo pomisleki, ali je uvedba koncepta dolžne lojalnosti res potrebna. Tako Roxin (2014: 36) ocenjuje, da dolžnost lojalnosti ni nič drugega kot dolžnost vzdržati se ravnanj, škodljivih za družbeno skupnost. Ta dolžnost po avtorjevem mnenju izhaja neposredno iz kazenskopravnih prepovedi, zato s preskokom na metaraven, ko namesto o prepovedi nekaterih ravnanj govorimo o dolžnosti biti lojalni, naj ne bi pridobili ničesar.

Med novejšimi poskusi upravičiti preventivno naravnano kaznovanje tudi v razmerju do storilca manj vznesene besede uporablja Tatjana Hörnle (2011: 54–55), za katero ključna beseda ni lojalnost, temveč poštenost (angl. *fairness*): da bi kazni lahko štel za legitimno, je treba storilcu dokazati, da ga s kaznovanjem ne obravnavamo nepošteno. Avtorica uvodoma opozori na dve znani argumentativni poti, po katerih bi to lahko dokazovali: a) kazenska določba, ki jo je storilec prekršil, je bila sprejeta v demokratičnem postopku, v katerem bi lahko sodeloval tudi sam; b) storilec tudi v kazenskem postopku ostane nosilec pravic. Do obeh argumentov je zadržana, in to upravičeno: procesna jamstva sama po sebi ne zagotavljajo legitimnosti izrečene sankcije, storilčeva možnost demokratične participacije pri oblikovanju kazenskopravnih določb pa je prej ko ne hipotetična.

Po avtoričinem mnenju (Hörnle, 2011: 54, 59) je ključno pokazati, da je vsakdo, tudi storilec sam, ne le hipotetično, temveč *dejansko* na boljšem, ker so se v preteklosti številni ljudje držali kazenskopravnih prepovedi. Ljudje moramo tako iz razlogov poštenosti sprejeti, da bomo za zavarovanje teh kazenskopravnih prepovedi tudi sami lahko klicani na odgovornost. Ker storilec zaradi konformnosti drugih pridobi, ne more biti nepošteno, če je zaradi svojih kršitev kaznovan.

Opisani razmisleki o poštenosti so na videz zelo podobni že predstavljenim idejam o kaznovanju kot »odvzemu nepošteno pridobljene prednosti« (Finnis, 1972; Morris, 1968, 1976; Murphy, 1971), pa tudi ideji o dolžnosti lojalnosti kot nujni predpostavki uživanja svobode in miru (Pawlik, 2004). Vendar pa Tatjana Hörnle (2011: 55) opozarja na pomembno razliko med svojimi pogledi in pogledi naštetih avtorjev. Ti želijo s sklicevanjem na nepošteno pridobljene prednosti oziroma na prekršeno dolžnost lojalnosti utemeljiti celovito kaznovalno teorijo, medtem ko so avtoričine ambicije s kon-

ceptom poštenosti manjše: z njim želi utemeljiti le legitimnost kazni v razmerju do storilca, sicer pa kazni pripisuje druge (preventivne in ekspresivne) funkcije. Z drugimi besedami: poštenost je za avtorico le eden od nujnih sestavnih delov znotraj »kompleksne kaznovalne teorije« (Hörnle, 2011: 55).

3 Razprava

3.1 Spekulacija in socialna resničnost

Začnimo s tem, kar je nesporno: prijetno je živeti v družbi, v kateri se ljudje držijo dogovorov in pravil in v kateri je čim manj prevarantov in nasilnežev. Tudi najradikalnejši anarhist bo moral, ko bo sam prvič resneje viktimiziran, priznati, da mu je bil dogodek v nadlego in da si ne želi, da bi se ponovil. Kot je znano, pogoje za tako družbo ustvarjamo na različne načine, tudi z državno kaznijo. Ta ima torej svojo nesporno družbeno funkcijo, hkrati pa je lahko resno breme za storilca. To nas postavlja pred nalogo pokazati, da kazni ni le »splošno koristna«, temveč da jo je mogoče upravičiti tudi v razmerju do kaznovanega. Nekateri avtorji v to nalogo vlagajo znatne napore, drugi vprašanje prezrejo ali z njim opravijo na hitro. Ker smo doslej pozornost namenjali zlasti prvim, je prav, da nekaj povemo tudi o drugih. Omembe vredne se mi zdijo denimo naslednje bežne opazke, ki jih zasledimo v literaturi:

— Kaznovanje je trpka nujnost v skupnosti nepopolnih bitij, kakršna so nenazadnje ljudje (Schultz, 1966: 114).

— Ker se tudi pluralistična družba ne more odpovedati prisilnemu uveljavljanju svojega pravnega reda, je treba uporabo storilca kot sredstva za doseg »ciljev drugih«, hočeš nočeš priznati kot legitimno (Frister, 2009: 23–24).

— Kadar ni učinkovita nobena izmed oblik socialne terapije, družbena skupnost pridobi pravico v sili (nem. *Notrecht*), da kaznuje (Klug, 1998: 576).

Tisto, kar bi nas pri teh trditvah lahko zmotilo, je njihova apodiktičnost oziroma prepričanje njihovih avtorjev, da problem rešijo že s tem, ko navržejo nekaj močnih besed, ki naj pokažejo, da »drugače pač ne gre« oziroma da »je hočeš nočeš tako«. Imajo pa tovrstne kratke »utemeljitve« tudi dobro plat: so manj pretenciozne od zapletenih dokaznih postopkov, ki naj pokažejo, da je z institucijo kaznovanja vse v redu in da se tudi kaznovani ne sme pritoževati, saj je vendar nekoč podpisal družbeno pogodbo (oziroma bi jo kot racionalno bitje gotovo podpisal), saj je s tem, da bo kaznovan, vendar (dejansko ali hipotetično) soglašal, saj je vedel ali bi lahko vedel, kaj ga čaka, saj državi dolguje lojalnost, saj je kaznovanje navsezadnje njegova pravica itd.

Pri teh obširnih »filozofskih« izpeljavah je moteče, da ostajajo na spekulativni ravni, ne da bi jih zanimala socialna resničnost. Ostati na spekulativni ravni med drugim pomeni ne preverjati, ali in koliko so predpostavke, iz katerih izhajamo, v resničnem življenju uresničljive in sprejemljive. In ktere so tiste lepote napake resničnega življenja, ki postavljajo pod vprašaj abstraktne utemeljitve legitimnosti kaznovanja?

Pri abstraktnih utemeljitvah legitimnosti kazni najprej bode v oči idealizirana podoba družbe, v kateri vsi uživamo koristi, pri čemer nas lahko zmotijo le nelojalni posamezniki, ki se ne držijo pravil. Morda ta izhodiščna predpostavka opisuje razmere v kakšnem golf klubu, v katerem gentlemani uživajo v prijetni partiji, nato pa eden od njih skrivaj primarne žogico bližje luknji in si tako pridobi nepošteno prednost. Nemara v opisanih okoliščinah zdrži parabola o posamezniku, ki si je znotraj skupnosti enakih nelojalno vzel več svobode, kot bi si jo smel. Toda znano je, da golf klubi niso okolja, ki bi zvesto odsevala siceršnje razmere v družbi. Zunaj tovrstnih okolij so koristi in bremena med ljudi izrazito neenakomerno porazdeljeni, zato je podoba o življenju v družbi, ki vsem članom zagotavlja koristi in lahko zato od vsakogar brez slabe vesti in zadrege zahteva lojalnost, predvsem teoretični ideal, ki ima le malo opraviti z resničnostjo. Gre za star penološki problem »pravičnosti kazni v nepravični družbi« (Tonry, 2014: 141), ki ga navsezadnje pripoznava tudi pozitivno pravo na področju izbire in odmere kazenske sankcije, s tem ko daje sodniku možnost, da se socialna deprivilegiranost storilca upošteva kot olajševalna okoliščina. Jasno pa je, da gre pri tovrstni olajševalni okoliščini za kozmetični korektiv, ki ne rešuje ne težave družbene neenakosti ne legitimnosti kazni.

Nadalje je z vidika socialne resničnosti vprašljiv racionalni posameznik, ki kot ključna figura nastopa v teorijah o legitimnosti kaznovanja. Kot je znano, ni vprašljivo le, koliko se ljudje za kršitve pravil *racionalno* odločamo (Korobkin in Ulen, 2000), temveč tudi, koliko se zanje sploh *odločamo* v pravem pomenu besede. V idejni model storilca, ki se v vsakem trenutku svobodno odloča, ali bo sledil apelu norme ali skušnjavi, so kognitivne znanosti zasejale dvome, ki do danes niso bili ovrženi. Pač pa so se oblikovale različne oblike t. i. kompatibilizmov, torej idejnih obramb individualne odgovornosti in kaznovanja, katerih cilj je pokazati, da sta individualna odgovornost in kazni združljivi tudi z modelom storilca, ki ni imel izbire (zares izvrsten pregled različnih izpeljav kompatibilizma predstavi Moore (2016)). Vsi ti poskusi, med katerimi so eni bolj virtuozni, drugi manj, kažejo na veliko potrebo po tem, da rehabilitiramo oziroma ohranimo kazni in individualno odgovornost, saj opravljata pomembno družbeno funkcijo in si življenja brez njiju niti ne znamo predstavljati. Hkrati pa pokažejo tudi naslednje: tisto, kar iz kazni dela obstojno, dolgoživo družbeno institucijo, je zlasti

družbena potreba, ne pa globoka legitimnost, ki bi bila trdno zakoreninjena v storilčevi napačni izbiri, njegovem slabem značaju, nelojalnosti, soglasju ali čem podobnem.

V tem smislu je razumljivo, da se nekateri avtorji odpravijo iskanju prapočela legitimnosti kazni in o njej preprosto govorijo kot o trpki nujnosti, družbeni pravici v sili in tem, da je storilca hočeš nočeš treba uporabiti kot sredstvo za doseg ciljev drugih. Po drugi strani pa je obširne in ne tako redko izumetničene dokazne postopke, ki naj na abstraktni ravni pokažejo, da storilec s kaznijo ni instrumentaliziran, da nima razumne podlage za pritoževanje, da je kazni pravzaprav v obojestransko korist itd., mogoče razumeti tudi kot izraz slabe vesti teoretikov kazni.⁴ Kdor je povezan z institucijo, ki ljudem zadaja bolečino, pa čeprav »le kot teoretik«, ima dve možnosti: lahko jo kritizira (in mora ponuditi sprejemljive alternative, kar je težko), lahko pa si prizadeva za apologijo, s katero pred seboj in svetom pokaže, da sodeluje pri legitimnem početju.

3.2 Sklep

Čeprav teorije o legitimnosti kaznovanja nosijo različna imena in so izoblikovane z različnimi retoričnimi poudarki, so si v svojem bistvu podobne. Pri vseh gre za to, da življenje v pogojih relativne svobode in miru zahteva neko žrtev, neke samoomejitve v obliki spoštovanja pravil igre. Kdor te pogoje po eni strani uživa, po drugi strani pa se ni pripravljen držati pravil, nima upravičene podlage za pritoževanje, če je kaznovan. To idejo številni avtorji razvijajo, kot da bi se je pravkar domislili, v resnici pa ima dolgo brado. Najdemo jo že v znamenitem dialogu *Kriton*, v katerem Sokrat v državni ječi v Atenah, tik pred jutranjim svitom, ko je čas usmrtnice že blizu, svojemu sogovorniku pojasnjuje, zakaj je treba »brez godrnjanja sprejeti kazni« (Platon, 2003: 111). Posameznik uživa številne koristi življenja v družbi, hkrati pa ima možnost, da se, če mu politična organizacija države in zakoni niso všeč, »z vsem svojim imetjem izseli, ako ni zadovoljen«. Kdor pa ostane, s tem potrdi obveznost, da bo ravnal po zakonih in da bo v primeru kršitve pretrpel kazni (Platon, 2003: 111–112).

Ta jedrna ideja se danes, kot rečeno, pojavlja v številnih različicah in pojmovnih preoblikah. Ob opisanih omejitvah med teorijami legitimnosti kazni najprepričljivejše deluje različica, ki jo razvija Tatjana Hörnle in ki jo konvencional-

⁴ V tej zvezi velja opozoriti na obravnavo fenomena »slabe vesti kazenskih pravnikov« pri Alessandru Baratti (1980: 140). Avtorju se zdi slaba vest »dobro znamenje, ki obeta vsaj možnost sprememb v prihodnosti«. Hkrati ocenjuje, da je slaba vest »minimum, ki lahko zahtevamo od kazenskega pravnika danes, glede na stanje stvari pa najbrž tudi maksimum, ki ga danes lahko dosežemo«.

no imenujemo »teorija poštenosti«. Prednosti te teorije pred sorodnimi izpeljavami so: a) ne uporablja privzdignjenega jezika, ki bi hodil po robu metafizike, temveč je v izbiri izrazja stvarna in prizemljena; b) odpoveduje se megalomanski ideji, da bi iz koncepta poštenosti izpeljala vseobsežno kaznovalno teorijo, temveč poudarja, da rešuje le del upravičevanja kazni; c) poskuša se izogniti shematičnosti, ki je značilna za sorodne teoretične poskuse, s tem ko poudarja *dejanske* prednosti, ki smo jih deležni, ker se večina ljudi večino časa drži kazensko-pravnih prepovedi.

Toda treba je biti natančen. Kaj teorija poštenosti in podobne teorije legitimnosti kazni pravzaprav dokazujejo oziroma upravičujejo? Samo tole: ker zaradi upoštevanja pravil načeloma vsi pridobimo, ni nepošteno, če kršitve pravil sankcioniramo. Upravičujejo torej legitimnost sankcioniranja kršitev, ne pa tudi konkretne vsebine sankcij v vsakokratnem zgodovinskem trenutku in prostoru. Potrebna je torej previdnost: ugotovitev *Kaznovanje/sankcioniranje kršitev je tudi v razmerju do storilca legitimno*, ne pomeni tudi *Zgodovinsko dane oblike kaznovanja so sprejemljive*. Pritrdilni odgovor na vprašanje *Ali je državna kazen legitimna?* ne implicira odgovora na vprašanje *Kako in koliko kaznovati?*. Ali še drugače: to, da denimo sankcioniranje posegov v tujo lastnino štejemo za legitimno, samo po sebi ne zagotavlja legitimnosti telesne ali zaporne kazni za tatvino.

Poudarjanje te razlike se mi zdi pomembno zato, ker sicer zlahka nastane vtis, da s tem ko rečemo, da je kaznovanje legitimno, podelimo legitimnost tudi vsakokrat danemu pravnemu redu in s tem *statusu quo*. Zagovor *statusa quo* pa je zadnje, česar bi si želeli. Pri tem se zdi kot nalašč sklic na – resda precej ohlapno – »načelo humanosti«, ki ga srečamo v pravnih deklaracijah in učbenikih kazenskega prava. Bistvo tega načela je, če ga le razumem pravilno, da je treba nenehno preizpraševati kaznovalne naprave, torej mehanizme, s katerimi država posamezniku ciljno povzroča bolečino, stisko in trpljenje, in si prizadevati za zmanjševanje njihove brutalnosti.

Toda s kakšnimi tehnicami odmeriti trpljenje, ki ga država še legitimno zadaja? Posebno eksaktnih merilnih naprav ni na voljo – gre predvsem za vprašanje družbeno-zgodovinsko pogojene občutljivosti. Znano je, da se ta postopno povečuje oziroma da se nam številne zgodovinsko znane oblike kaznovanja danes zdijo barbarske, tako kot se bo nemara zaporna kazen, kakršno poznamo danes, zdela barbarska našim namcem. Nekaj pa se skozi zgodovinska obdobja ne spreminja: trpljenje se nam zdi sprejemljivejše in ga lažje prenašamo, kadar gre za trpljenje drugega – po možnosti storilca kaznivega dejanja oziroma nekoga, za kogar se zdi, da mu lahko nekaj očitamo (La Rochefoucauld v aforistični obliki pravi takole: »Običajno nam uspe zbrati dovolj moči, da prenesemo trpljenje,

ki ne doleti nas.« (v Hawkins, 1983: 471)). Da lahko pravosodni sistem nemoteno deluje, je treba premagati specifično kognitivno disonanco: čeprav je izogibanje trpljenju na naši vrednostni lestvici postavljeno visoko, je treba ljudi pošiljati v zapor, v razmere, ki so pogosto, jedrnato rečeno, slabe. To disonanco je najlažje premagati z ustvarjanjem psihološke razdalje med nami in tistimi, ki jih sistem zapira (Hulsman in Bernat de Celis, 2010: 49). Splošneje izraženo: za ohranjanje relativno mirne vesti pri kaznovanju je potrebnih nekaj psiholoških narkotikov in slepil. Po pregledu teorij, ki naj utemeljijo legitimnost kaznovanja vis-à-vis storilcu, je moj vtis, da je ena pomembnejših dejanskih funkcij teh teorij tudi vloga tovrstnega narkotika za teoretike kaznovanja.

Na koncu je treba odgovoriti tudi tistim, ki bodo dejali, da je vsakršno razpravljanje o legitimnosti kaznovanja brezplodno: kazen je pač vedno bila in vedno bo, morda se bodo v odvisnosti od občutljivosti vsakokratne družbe spreminjali le njeno poimenovanje in vsebinski odtenki. Se strinjam. K temu pa dodajam, da »občutljivost neke družbe« ni nekaj drugega, na kar se ne bi dalo vplivati. Morda je nanjo mogoče vplivati tudi z razpravami, ki preizprašujejo legitimnost kazni.

Literatura

1. Baratta, A. (1980). Strafrechtsdogmatik und Kriminologie. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 92(1), 107–142.
2. Finnis, J. (1972). The restoration of retribution. *Analysis*, 32(4), 131–135.
3. Frister, H. (2009). *Strafrecht – Allgemeiner Teil*. München: Beck.
4. GSt 2/51, Bundesgerichtshof (1952).
5. Hawkins, G. (1983). Penal theories and practices: A review of Walker's punishment, danger and stigma: The morality of criminal justice and Christie's limits to pain. *American Bar Foundation Research Journal*, 8(2), 465–480.
6. Hegel, G. W. F. (2013). *Oris filozofije pravice*. Ljubljana: Krtina.
7. Hörnle, T. (2011). *Straftheorien*. Tübingen: Mohr Siebeck.
8. Hulsman, L. in Bernat de Celis, J. (2010). *Izgubljene kazne: krivični sistem pod znakom pitanja*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta.
9. Kanduž, Z. (2007). *Kriminologija: (stran)poti vede o (stran)poteh*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
10. Klug, U. (1968/1998). Abschied von Kant und Hegel. V T. Vormbaum (ur.), *Strafrechtsdenker der Neuzeit* (str. 571–576). Baden-Baden: Nomos.
11. Koriath, H. (2004). Zum Streit um die positive Generalprävention – Eine Skizze. V H. Radtke (ur.), *Muss Strafe sein?* (str. 49–70). Baden-Baden: Nomos.
12. Korobkin, R. B. in Ulen, T. S. (2000). Removing the rationality assumption from law and economics. *California Law Review*, 88(4), 1051–1144.
13. Meško, G., Eman, K. in Flander, B. (ur.) (2016). *Oblast, legitimnost in družbeno nadzorstvo*. Ljubljana: Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede.
14. Mihelj Plesničar, M. in Roberts, J. V. (2016). Odločanje o sankcijah, legitimnost in javno mnenje. V G. Meško, K. Eman in B. Flander

- (ur.), *Oblast, legitimnost in družbeno nadzorstvo* (str. 213–241). Ljubljana: Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede.
15. Moore, M. S. (2016). Stephen Morse on the fundamental psycho-legal error. *Criminal Law and Philosophy*, 10(1), 45–89.
 16. Morris, H. (1968). Persons and punishment. *The Monist*, 52(4), 475–501.
 17. Morris, H. (1976). *On guilt and innocence*. Berkley: University of California Press.
 18. Murphy, J. G. (1971). Three mistakes about retributivism. *Analysis*, 31(5), 166–169.
 19. Neumann, U. (2007). Institution, Zweck und Funktion staatlicher Strafe. V M. Pawlik in R. Zaczek (ur.), *Festschrift für Günther Jakobs* (str. 435–450). Köln, Berlin, München: Heymann.
 20. Pawlik, M. (2004). *Person, Subjekt, Bürger: Zur Legitimation von Strafe*. Berlin: Duncker & Humblot.
 21. Platon (2003). *Poslednji dnevi Sokrata: Apologija – Kriton – Faidon*. Ljubljana: Slovenska matica.
 22. Roxin, C. (2014). Prevention, censure and responsibility: The recent debate on the purposes of punishment. V A. P. Simester (ur.), *Liberal criminal theory* (str. 23–42). Oxford: Hart.
 23. Schultz, H. (1966). Kriminalpolitische Bemerkungen zum Entwurf eines Strafgesetzbuches, E 1962. *Juristenzeitung*, 21(1), 113–123.
 24. Seelman, K. (2014). Does punishment honour the offender? V A. P. Simester (ur.), *Liberal criminal theory* (str. 111–122). Oxford: Hart.
 25. Seelmann, K. (1991). Vertragsmetaphern zur Legitimation des Strafers in 18. Jahrhundert. V M. Stolleis (ur.), *Die Bedeutung der Wörter* (str. 441–459). München: Beck.
 26. Seelmann, K. (2011). Hegels Straftheorien. V A. von Hirsch (ur.), *Strafe – Warum?* (str. 79–85). Baden-Baden: Nomos.
 27. Schmidtschen, D. (2003). Prävention und Menschenwürde: Kants Instrumentalisierungsverbot im Lichte der ökonomischen Theorie der Strafe. V D. Dolling (ur.), *Ius humanum: Grundlagen des Rechts und Strafrecht – Festschrift für Ernst-Joachim Lampe zum 70. Geburtstag* (str. 265–274). Berlin: Duncker & Humblot.
 28. Tonry, M. (2014). Can deserts be just in an unjust world? V A. P. Simester (ur.), *Liberal criminal theory* (str. 141–165). Oxford: Hart.
 29. Walther, S. (2005). Anmerkung, *Juristenzeitung*, 60(13), 686–688.

Legitimacy of Punishment in Relation to the Offender

Matjaž Ambrož, Ph.D., Professor, Faculty of Law, University of Ljubljana and Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law in Ljubljana, Slovenia. E-mail: matjaz.ambroz@pf.uni-lj.si

Theories on the purposes of punishment deal with only one part of the justification of legal punishment – the one that addresses functions of legal punishment in a given society. The further question is how to justify legal punishment in relation to the person who has to suffer the punishment. Is the harsh treatment of the offender an acceptable (legitimate) means of achieving social benefits such as crime prevention, and if so, why so? The author elaborates on theories of justification of punishment vis-à-vis the offender and shows that these theories share common underpinnings, despite the different names they hold. The author's hypothesis is that the vast majority of these theories are marked by a substantial gap between their speculative nature and social reality, and that they also serve other purposes besides the declared ones.

Keywords: legitimacy of punishment, social contract, loyalty, fairness, human dignity, purposes of punishment, culpability

UDC: 343.8

Kibernetska varnost in kibernetska kriminaliteta uporabnikov mobilnih naprav v Sloveniji¹

Blaž Markelj², Sabina Zgaga³

Informacijska tehnologija (vključno z mobilnimi napravami) je omogočila širjenje novih oblik kriminalitete (kibernetska kriminaliteta). Povečana uporaba mobilnih naprav, tako za zasebne in poslovne kakor tudi za kriminalne namene, in vedno večja uporabnost mobilnih naprav se kaže v razvoju kazenskega prava, ki mora urejati tudi ustrezne opredelitve kaznivih dejanj in pravila splošnega dela, ki mobilno napravo obravnavajo kot predmet napada in/ali sredstvo za izvedbo kaznivega dejanja. V prvem delu prispevka so najprej predstavljene glavne ugotovitve raziskave, ki je bila opravljena v poslovnem sektorju med 34 slovenskimi organizacijami, in sicer o rabi mobilnih naprav, ogroženosti ter uporabi ustreznih oblik zaščite. Ti podatki prikazujejo dejansko stanje ogroženosti mobilnih naprav v Sloveniji ter možnosti za nastanek varnostnega incidenta in s tem izvedboupoštevnikaznivihdejanj. Drugi del prispevka obravnava problematiko z vidika kazenskega prava; najprej na podlagi ureditve ustreznih kaznivih dejanj v *Kazenskem zakoniku* (KZ-1, 2012), pozneje pa še na podlagi prikaza uradnih statističnih podatkov Policije ter Statističnega urada Republike Slovenije o procesiranju teh kaznivih dejanj. V sklepu je ponujena rešitev za izboljšanje kibernetske varnosti mobilnih naprav in s tem zmanjšanje možnosti uresničitve kibernetske kriminalitete – model vpeljave mobilnih naprav v organizacijsko okolje, upoštevajoč elemente informacijske varnosti ter raznolikosti in potreb delovnih procesov.

Ključne besede: mobilne naprave, kibernetska varnost, kibernetska kriminaliteta, kazensko pravo

UDK: 343.3/7:004

1 Uvod

Spreminjajoče se svetovno družbeno okolje nam vedno bolj dokazuje, da je varnost dobrina, ki postaja redkost. Za zagotavljanje varnosti je treba poznati tudi grožnje oziroma vire njene ogroženosti. Poznavanje teh je ključno pri oblikovanju nacionalne varnostne politike (Sotlar, 2008), odsotnost groženj pa lahko opredelimo tudi kot stanje varnosti (Grizold, 1992; Sotlar in Tominc, 2012). Pomembnost varnosti za normalno življenje in delovanje dokazujejo številne znanstvene, strokovne in medijske objave o varnosti. Z vprašanjem varnosti na splošno se z različnih vidikov ukvarjajo znanstveniki različnih disciplin; denimo Dimc in Dobovšek (2010), Meško in Bernik (2011), Sotlar (2008), Sotlar in Tominc (2012), Markelj in Bernik (2011), Wall (2008a), Van Duyne (2009), Vander Beken in Van Daele (2009) ter Schjolberg, (2010). Varnost je pogosto obravnavana z vidika posameznika, saj je ta v središču problema,

njegovega delovanja in odzivov na vplive okolja, kar nakazuje raziskave (npr. Meško in Bernik (2011), raziskava o strahu pred kibernetsko kriminaliteto; Markelj in Bernik (2011), raziskava o uporabi mobilnih naprav med mladimi; ter Markelj in Završnik (2016), raziskava o zavedanju uporabnikov mobilnih naprav v slovenskih organizacijah). Prav na podlagi okoljskih vplivov lahko problematiko varnosti razdelimo na posamezna strokovna področja. Eno od pomembnejših je informacijska varnost, delovanje uporabnika v kibernetskem prostoru.

Vedno večja priljubljenost kibernetskega prostora, vse pogostejša raba informacijskih tehnologij in posledično tudi vedno večji vpliv teh na človeka (vpliv je lahko pozitiven, če povečuje delovno uspešnost, ali negativen, če omogoča kibernetsko kriminaliteto) nakazujejo potrebo po poglobljenem raziskovanju medsebojnega učinkovanja človeka oziroma uporabnika in tehnologije. Europolovo (2013) poročilo *Serious and Organised Crime Threat Assessment* za leto 2013 opredeljuje razvoj mobilnih naprav, možnost nenehne komunikacije ter razvoj škodljive programske opreme predvsem kot sredstvo, ki organizirani kriminaliteti omogoča še hitrejši razvoj ter širjenje njenih mrež in možnosti zlorab. Poročilo omenja tudi hiter razvoj škodljive programske opreme za mobilne naprave, ki za kibernetsko kriminaliteto pomeni možnost za širjenje delovanja, kar je velika nevarnost za uporabnike mobilnih naprav ter tudi za celotno družbo.

¹ Stališča, izražena v tem članku, so stališča avtorjev in jih ni mogoče pripisati Ustavnemu sodišču Republike Slovenije.

² Dr. Blaž Markelj, docent za področje varnostnih ved na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Slovenija. E-pošta: blaz.markelj@fvv.uni-mb.si

³ Dr. Sabina Zgaga, svetovalka Ustavnega sodišča Republike Slovenije in docentka za kazensko pravo, habilitirana na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: sabina.zgaga@us-rs.si

Rezultati raziskav, v katerih se proučujejo uporaba sodobnih tehnologij (Dimc in Dobovšek, 2010), kibernetska kriminaliteta in strah pred njo (Meško in Bernik, 2011), omogočajo opredelitev smernic za varnejše delovanje človeka v resničnem in tudi kibernetskem svetu. Informacijska tehnologija je v preteklih 50 letih temeljito spremenila delovne okoliščine, komunikacijske poti in načine vzpostavljanja stikov; omogočila je napredek v številnih gospodarskih panogah in spodbudila razvoj novih.

Z razvojem informacijskih tehnologij so se meje kriminalitete še bolj zabrisale, saj se je poslovno in osebno okolje rabe podatkov in tehnologije popolnoma združilo in tako so kriminalna dejanja postala še težje določljiva in sledljiva. Za kriminaliteto se je oblikoval svet novih priložnosti. *Konvencija Sveta Evrope o kibernetski kriminaliteti* (Svet Evrope, 2004) določa osnovne okvire za njeno razumevanje in preganjanje, problematično pa je, da je ta dejanja še vedno težko opredeliti, saj je to odvisno tudi od dojemanja posameznikov (Wall, 2008b). Zaradi eksponentnega razvoja tehnologije in povečevanja števila uporabnikov storitev, ki jih ponuja kibernetski prostor, se čedalje jasneje kaže tudi, kako pomembna je postala informacijska varnost. Strokovnjaki, ki se ukvarjajo z njenim raziskovanjem, zdaj namenjajo največ pozornosti prav mobilnim napravam in načinom njihove rabe za zasebne in poslovne namene.

Povečana uporaba mobilnih naprav, tako za zasebne in poslovne kakor tudi za kriminalne namene, pa tudi vedno večja uporabnost teh naprav vplivata tudi na kazensko pravo, in sicer pri odkrivanju, preiskovanju in dokazovanju kaznivih dejanj v kazenskem postopku, v katerem potrebujemo ustrezna pooblastila za preiskovanje teh kaznivih dejanj, in v kazenskem materialnem pravu, ki mora vsebovati ustrezne opredelitve kaznivih dejanj in pravila splošnega dela, ki mobilno napravo obravnavajo kot predmet napada in/ali sredstvo za izvedbo kaznivega dejanja.

Namen članka je predstaviti varnostno problematiko in tveganja, ki nastajajo ob rabi mobilnih naprav v organizacijah, v povezavi s pravnimi zakoni Republike Slovenije. V prvem delu prispevka so najprej predstavljeni glavni rezultati raziskave o rabi mobilnih naprav, ogroženosti ter uporabi ustrezne zaščite, ki je bila opravljena v poslovnem sektorju med 34 slovenskimi organizacijami. Ti podatki prikazujejo dejansko stanje ogroženosti mobilnih naprav v Sloveniji in posledično možnosti uresničevanja kibernetske kriminalitete. V drugem delu prispevka kazenskoopravno obravnavamo problematiko uresničitve grožnje informacijski varnosti mobilne naprave v Sloveniji; najprej na podlagi ureditve ustreznih kaznivih dejanj

v *Kazenskem zakoniku* (KZ-1, 2012),⁴ pozneje pa še na podlagi prikaza uradnih statističnih podatkov Policije ter Statističnega urada Republike Slovenije o procesiranju teh kaznivih dejanj. Prispevek tako celovito obravnava problematiko napadov na mobilne naprave z vseh treh vidikov: dejansko stanje, pravna ureditev in uresničevanje pravne ureditve v kazenskoopravni praksi. V sklepnem delu prispevka je ponujena rešitev za izboljšanje kibernetske varnosti mobilnih naprav in s tem zmanjšanje možnosti uresničitve kibernetske kriminalitete.

2 Raba mobilnih naprav

Pri sodobnem, stalnem dostopu do podatkov imajo glavno vlogo mobilne naprave. Med uporabniki so zdaj priljubljene dokaj preproste mobilne naprave, katerih uporabnost se je v preteklih letih zelo povečala (International Data Corporation [IDC], 2012; Riedy, Beros in Wen, 2011; Smolič in Mlinar, 2001). Poročilo podjetja IDC (2014), ki prikazuje prodajo pametnih mobilnih telefonov (ti so med mobilnimi napravami), pove, da je samo v letu 2013 prodaja omenjenih naprav presegla milijardo kosov. V letu 2016 je podjetje IDC (2017) zaznalo 2,5-odstotno rast prodaje mobilnih naprav, kar je najmanj do zdaj, vendar zaradi novih naprav v letu 2017 pričakujejo ponovno rast prodaje na tri odstotke, v letu 2018 pa naj bi se ta ponovno povečala za 4,5 odstotka. Organizacije nameravajo prodajne in svetovalne oddelke opremiti s pametnimi telefoni in aplikacijami za tablične naprave. Pilotni projekti so pokazali, da mobilne aplikacije skrajšajo cikel prodaje izdelka, spreminjajo pa tudi kulturo podjetja. Po raziskavi *CEE Telco Industry Report*, ki jo je izvedla organizacija GfK Group (2011)⁵, je Slovenija po uporabi pametnih mobilnih telefonov vodilna, saj kar 27,8 odstotka uporabnikov mobilne telefonije uporablja pametni mobilni telefon, sledijo ji Turčija s 23,7 odstotka in Litva z 18,5 odstotka (GfK Group, 2011). Japelj (2016) pravi, da se z razvojem tehnologije in povečanjem števila uporabnikov lahko pričakuje več zlorab kibernetskega prostora in k temu pritegne tudi storilce kaznivih dejanj.

Nekoč so ljudje komunicirali večinoma neposredno, zdaj pa se spoznavamo in pogovarjamo v kibernetskem prostoru. Spletne storitve, ki omogočajo nenehno interakcijo uporabnikov (uporaba spletnih klepetalnic, spletne pošte itn.), potrebujejo stalen dostop do prenosa podatkov. V Nemčiji so z raziskavo mladostnikov o njihovi uporabi mobilnih naprav dokazali, da je stalna komunikacija po mobilnih napravah zelo pomembna. Večina sodelujočih je izrazila močan negativen čustven odziv ob ideji, da bi dostop do interneta oziro-

⁴ V prispevku niso obravnavana procesna vprašanja, ki zahtevajo samostojno obravnavo.

⁵ Zajela je 15 držav Srednje in Vzhodne Evrope.

ma mobilnih naprav začasno izgubili (Vorderer, Kröemer in Scheider, 2016).

Tudi v policijski dejavnosti je raba mobilnih naprav vse pogostejša. Tako imajo patroljni policisti v 24 okrajih okrožja Montgomery v Ameriki možnost prek mobilnih naprav pridobiti informacije v realnem času. Sistem jim omogoča tudi preverjanje ljudi, pridobivanje drugih informacij in v splošnem pomoč pri delu. S tem lahko bolje in hitreje opravljajo svoje delo in tako varujejo prebivalce okrožja. Sistem zdaj deluje v 240 lokalnih in zveznih agencijah v zveznih državah Ohio in Indiana, kjer jim je v enem letu s tem sistemom uspelo zmanjšati število zaposlenih policistov s 380 na 330 (Ritchey, 2012). Tang in Xu (2012) celo opisujeta delovanje posebnega brezžičnega omrežja samo za potrebe policije in uporabo mobilnih naprav ter posebej prilagojenih aplikacij za obveščanje o incidentih, prometu idr. Goswami, Vatsa in Singh (2017) navajajo, da je uporaba mobilnih naprav pri policijskem delu zelo pomembna pri odkrivanju osumljencev, ki so jih posnele varnostne ali druge kamere. Dodajajo, da jim uporaba sistemov za avtomatsko prepoznavo obraza lahko v veliko primerih olajša delo. Za nadzor nad policijskim delom se uporabljajo kamere v avtomobilih (angl. *dashcam*) ter vedno pogostejše kamere, ki jih policisti nosijo na sebi. S tem se ne zagotovi le nadzor nad njimi kot policisti, ampak tudi pridobi dokazno gradivo v kazenskoopravnih postopkih (George in Meadows, 2016).

Tudi v državah tretjega sveta se kažejo podobne smernice uporabe mobilnih naprav kot v najrazvitejših državah. Znano je, da se je v nekaj letih močno povečalo število uporabnikov mobilnih naprav v Liberiji, hkrati pa se je zelo poslabšala njihova informacijska varnost (Best, Smythe, Etherton in Wornyo, 2010; Goodman in Harris, 2010). Hitremu razvoju mobilnih naprav sledi tudi pospešen razvoj raznovrstne programske opreme zanje. Vedno več je programov, ki uporabniku olajšujejo vsakodnevna zasebna in službena opravila ter mu omogočajo lažji dostop do informacij in s tem boljšo obveščenost (Hurlburt, Voas in Miller, 2011; Weber in Darbellay, 2010). Tjongson (2015) dodaja, da je uporaba aplikacij oziroma programov za mobilne naprave del našega vsakdanjika in ima ključno vlogo pri naših odločitvah, prav tako pa je pomembna za krepitev odnosa med podjetji in njihovimi strankami.

Raba mobilnih naprav je lahko osebna, kar pomeni, da uporabnik uporablja mobilno napravo izključno za zasebne namene (vsi podatki, delovni procesi idr. so narejeni za zasebne namene), poslovna, torej za poslovne namene (podatki in delovni procesi na mobilni napravi so povezani izključno z neko organizacijo – poslovno), ali pa kombinacija osebne in poslovne rabe, torej kombinirana. To pomeni, da uporabnik eno mobilno napravo uporablja tako za osebne kot poslovne namene. Izhajajoč iz načina uporabe mobilne naprave, torej

kako in s katerim namenom se ta uporablja, je ta tudi predmet različnih groženj, ki posledično lahko vodijo v kibernetiko kriminaliteto.

Grožnje lahko delujejo samostojno ali sočasno oziroma kombinirano, vedno pa z namenom, da nekdo vstopi (avtorizirano ali neavtorizirano) v informacijski sistem (Frideman in Hoffman, 2008; Loo, 2009; McAfee, 2011, 2012, 2013, 2014a, 2014b, 2015b; Vidic, 2009). Storilec lahko že s prenosom raznih sporočil (elektronska pošta ipd.) pridobi premoženjsko korist od naslovnika (Gradišar in Lamberger, 2010; Lamberger, Slak in Dobovšek, 2013). Različne grožnje so velika nevarnost za organizacije in posameznike ter ogrožajo informacijske sisteme. So raznolike in se večkrat pojavljajo sočasno, zato pri ogroženosti sistema in informacij ob sočasnem delovanju groženj uporabljamo izraz kombinirane grožnje. Ogroženi so vsi uporabniki mobilnih naprav, če pa uporabnik deluje znotraj informacijskega sistema organizacije, to pomeni, da so ogroženi tudi podatki in celoten informacijski sistem (kibernetika varnost) organizacije.

Grožnje informacijski varnosti pri uporabi mobilnih naprav niso omejene na geografsko lego in jih je geografsko nemogoče opredeliti, zato te grožnje in navajanje izrazov, ki se navezujejo nanje, uvrščamo med nadnacionalne in globalne grožnje, torej tiste, ki niso omejene z državnimi mejami (Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije, 2010).

Primer hitrorastoče grožnje mobilnim napravam je zlonamerna koda (malware, spyware, virusi, trojanski konji ipd.). V letih 2010, 2011 in 2012 so odkrili skupno 576 različic zlonamerne kode za mobilne naprave. Leta 2010 jih je bilo 80. Od tega je bil delež groženj za operacijski sistem Android le 11,25-odstoten, delež groženj za sistem Symbian, ki je bil največji, pa 62-odstoten. Konec leta 2010 se je priljubljenost sistema Android bliskovito povečala in s tem tudi delež malwara na tem operacijskem sistemu, ki je leta 2011 dosegel 66,7 odstotka od skupno 195 variacij malwara, pri Symbianu pa se je delež zmanjšal na 29,7 odstotka. Leta 2012 je od skupno 301 različice zlonamerne kode delež, ki je bil usmerjen proti sistemu Android, znašal 79 odstotkov (F-secure, 2013). Smernice povečevanja količine škodljive programske opreme so se nadaljevale tudi leta 2013, saj podjetje Juniper Networks navaja veliko povečanje groženj mobilnim napravam. Poročilo je bilo sestavljeno na podlagi enoletnega stalnega spremljanja razvoja in pojavljanja groženj mobilnim napravam. Tako se je količina škodljive programske opreme od marca 2012 do marca 2013 povečala za 614 odstotkov. Od tega kar 73 odstotkov škodljive programske opreme deluje na način iskanja varnostnih lukenj pri mobilnem plačevanju (Juniper Networks, 2013). Trendi rasti škodljive programske opreme so se nada-

ljevali tudi v letih 2014, 2015 in 2016, toda v letu 2016 (ki so ga označili kot leto izsiljevalskega virusa (tj. ransomwara)) je bila v ospredju izsiljevalska programska oprema, katere trend se je nadaljeval tudi v letu 2017. Razlog za to je naraščajoča uporaba skupnih knjižnic, saj se je s tem povečalo tudi tveganje za mobilne naprave in IoT' (McAfee, 2014a, 2014b, 2015a, 2015b, 2016, 2017).

2.1 Raziskava o informacijski varnosti mobilnih naprav med slovenskimi organizacijami

2.1.1 Metoda

Raziskavo smo izvedli z uporabo spletnega vprašalnika, ki je bil od maja 2012 do februarja 2013 objavljen na spletnem portalu 1ka (www.1ka.si) (Markelj, 2014). Spletni vprašalnik je v tem času izpolnilo malo več kot 600 uporabnikov mobilnih naprav iz 34 različnih organizacij v Sloveniji. Skoraj polovica vprašalnikov je bila izpolnjena nepopolno – te smo izločili iz nadaljnje analize. Za analizo smo uporabili 309 izpolnjenih spletnih vprašalnikov, vendar tudi pri teh nekateri sodelujoči niso odgovorili na vsa vprašanja, zato smo morali vzorec prilagajati. Vsakemu vprašanju smo tako dodali informacijo o populaciji, ki je bila zajeta v vzorec.

Najprej smo želeli pridobiti nekaj osnovnih podatkov o izpraševancih, zato smo postavili vprašanje o velikosti organizacije, iz katere prihajajo. Največji odstotek ljudi, ki so odgovarjali na vprašanje, prihaja iz velikih podjetij; teh je bilo 81 odstotkov, deleži anketirancev iz preostalih velikosti podjetij pa so bili bistveno manjši. Iz mikropodjetij sta bila dva odstotka vprašanih, iz majhnih podjetij osem odstotkov in iz srednje velikih podjetij devet odstotkov vseh. Razmerje med velikostjo podjetja in tistimi, ki so odgovarjali na spletno anketo, je razumljivo. Večje je podjetje, več ljudi lahko odgovarja na anketo in posledično sta večja frekvenca in delež. V nadaljevanju smo želeli izvedeti tudi, katero stopnjo izobrazbe imajo izpraševanci.

Največ anketirancev je končalo višjo, visoko ali univerzitetno stopnjo študija (65 odstotkov), 19 odstotkov jih je imelo srednješolsko izobrazbo, 15 odstotkov pa jih je imelo magisterij ali doktorat. Glede na rezultate v tabeli lahko trdimo, da so med izpraševanci ljudje s stopnjo izobrazbe, ki jim omogoča dovolj razgledanosti in znanja, da lahko prepoznavajo grožnje rabi mobilnih naprav, vrednost posledic ob uresničitvi groženj in pomen rabe varnostnih zaščit.

2.1.2 Rezultati

Podatki iz raziskave nam pokažejo, s katero vrsto podatkov uporabniki mobilnih naprav v posameznih organizacijah

delajo. Hkrati dobimo tudi podatek o načinu uporabe mobilnih naprav, njihovi zaščiti in prijavi možnih incidentov.

Tabela 1: Vrste podatkov, do katerih uporabniki dostopajo z mobilno napravo.

	N (277)	%
Osební podatki (fotografije, elektronska pošta, sporočila idr.)	273	99
Poslovne skrivnosti (podatki, ki so znani določenemu krogu ljudi znotraj organizacije in imajo visoko tržno vrednost)	47	17
Tajni podatki (podatki, ki bi z razkritjem lahko škodovali organizaciji ter ogrozili njene gospodarske in politične koristi)	13	5

Tabela 1 prikazuje, do katerih podatkov dostopajo uporabniki mobilnih naprav. Izpraševanci so lahko hkrati izbrali več ponujenih odgovorov. Na vprašanje jih je odgovorilo 277 (100 odstotkov). Največ vprašanih dostopa do osebnih podatkov (99 odstotkov od 277 izpraševancev), kar je zanimiv podatek glede na to, da uporabljajo službeno mobilno napravo. 17 odstotkov jih dostopa do poslovnih skrivnosti in pet odstotkov do tajnih podatkov. Vsi podatki, s katerimi uporabniki delujejo prek mobilne naprave, imajo svojo vrednost in tako ob posegu v njihovo integriteto pomenijo tveganje za organizacijo. Zato je še toliko pomembneje, da se uporabniki mobilnih naprav zavedajo grožnje in da ob njeni morebitni uresničitvi znajo pravilno ravnati. S tem namenom v nadaljevanju prispevka predstavljamo odgovore na vprašanje o poznavanju oziroma zavedanju groženj uporabnikom mobilnih naprav pri rabi različnih storitev.

Pri vprašanju *Pri rabi mobilnih naprav se mi lahko zgodi* smo izpraševancem omogočili, da pri posamezni grožnji izberejo med štirimi možnostmi (1 – grožnje ne poznam; 2 – ne verjamem; 3 – verjamem; 4 – se mi je že zgodilo). Podatki iz raziskave pokažejo, da je osem odstotkov izpraševancev že doživelo odtujitev mobilne naprave, dva odstotka oddajanje podatkov brez njihove vednosti in po en odstotek jih je že doživelo krajo podatkov, sledenje (posledica nenadzorovanega oddajanja GPS-modula) ali okužbo z zlonamerno kodo (malware, spyware, virusi, trojanski konji itn.). To so seveda samo podatki za primere zaznanih groženj. Pojavlja se vprašanje, koliko je še groženj, ki jih uporabniki ne zaznajo. Glede na ravno omenjena dejstva o že zaznanih uresničenih grožnjah med uporabniki mobilnih naprav lahko trdimo, da pri rabi mobilnih naprav in uresničitvi groženj obstaja tveganje izgube podatkov, zato je zelo pomembno poznavanje stanja rabe varnostnih sredstev in ukrepov v posameznih organizacijah.

Tabela 2: Varnostni vidiki rabe mobilnih naprav

	N (274)	%
Preden začnem uporabljati nov model mobilne naprave, se poučim o njenih funkcijah	213	78
Za delo v podjetju uporabljam osebno mobilno napravo.	99	36
Mojo mobilno napravo uporabljajo tudi drugi.	28	10
Podatke na mobilni napravi kriptiram.	27	10
Mobilno napravo puščam vsem na očeh (lahko dostopno) na javnem mestu.	13	5
Geslo za dostop do mobilne naprave zaupam tudi drugim.	5	2

Pri vprašanju, obravnavanem v tabeli 2, smo ugotavljali varnostne vidike pri rabi mobilnih naprav med posameznimi uporabniki. Pri tem vprašanju so izpraševanci lahko hkrati izbrali več predlaganih odgovorov o rabi mobilnih naprav. Na vprašanje je odgovorilo 274 izpraševancev (100 odstotkov). Pri rabi mobilnih naprav se je meja med osebnim in poslovnim popolnoma zabrisala, kar kažejo tudi rezultati naše raziskave. Ugotovili smo, da kar 36 odstotkov od 274 izpraševancev uporablja osebno mobilno napravo tudi za poslovne namene. Spodbudno je sicer, da se jih 78 odstotkov pouči o funkcijah nove mobilne naprave, preden jo začnejo upora-

bljati, osupljiv pa je podatek, da jih deset odstotkov dovoli, da njihovo mobilno napravo uporabljajo tudi drugi ter da jih dva odstotka zaupa geslo za dostop do mobilne naprave tudi drugim ljudem. Če ta dejstva povežemo še z ugotovitvama, da le deset odstotkov vprašanih na mobilni napravi uporablja kriptiranje podatkov in da jih pet odstotkov pušča mobilno napravo vsem na očeh, lahko sklepamo, da deset odstotkov uporabnikov ravna zelo lahkomišlno. Puščanje mobilne naprave vsem na očeh in njeno izročanje drugim ljudem (pri čemer podatki na napravi niso kriptirani in jih z lahkoto prebere kdor koli) je zelo naivno. Pri takšnem ravnanju so možne zlorabe mobilne naprave in podatkov na njej.

V nadaljevanju smo s faktorsko analizo ugotovili povezave med spremenljivkami (ki kažejo rabo mobilnih naprav – storitev na mobilnih napravah in istočasno stopnjo ogrožanja), to pa smo pozneje uporabili pri združevanju spremenljivk v skupine. Tak način olajša statistično obdelavo spremenljivk. Faktorsko analizo smo naredili na podlagi pridobljenih odgovorov na vprašanje *Ocenitev verjetnosti zlorabe pri uporabi naštetih storitev na mobilni napravi*, na katero so izpraševanci odgovarjali z ocenami od 1 do 4 (1 = nikoli, 4 = vedno). Pričakovana razsežnost faktorske analize so faktorji, ki bodo skupni imenovalci med danimi spremenljivkami znotraj posameznega faktorja. Faktorsko analizo smo naredili po metodi glavnih osi. Posamezen faktor smo izračunali kot povprečje združenih spremenljivk.

Podatki so normalno porazdeljeni in mere asimetrije ter sploščenosti so ustrezne (vrednosti so od -3 do 3).

Tabela 3: Pri uporabi naštetih storitev so možne zlorabe – združena tabela faktorske analize in spremenljivk, ki sestavljajo faktor

Cronbachov koeficient alfa: 0,91 Metoda rotacije: varimax Kaiser-Meyer-Olkinova mera primernosti vzorca: 0,89 Bartlettov test (sig.): 0,00 Odstotek skupne pojasnjene variance: 63,14 %			
F1: Raba za zasebne namene			
Odstotek pojasnjene variance: 32,2 Povprečna vrednost: 2,50; standardni odklon: 0,57			
	<i>Faktorske uteži</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Prenos različnih programov z interneta	0,89	2,66	0,67
Prenos podatkov, datotek z interneta	0,85	2,64	0,65
Uporaba različnih programov za delo in razvedrilo	0,80	2,40	0,65
Shranjevanje dokumentov na spletna mesta	0,67	2,31	0,68
Dostop do spletnih socialnih omrežij	0,76	2,48	0,70

Tabela 3: Pri uporabi naštetih storitev so možne zlorabe – združena tabela faktorske analize in spremenljivk, ki sestavljajo faktor

Cronbachov koeficient alfa: 0,91 Metoda rotacije: varimax Kaiser-Meyer-Olkinova mera primernosti vzorca: 0,89 Bartlettov test (sig.): 0,00 Odstotek skupne pojasnjene variance: 63,14 %			
F1: Raba za zasebne namene			
Odstotek pojasnjene variance: 32,2 Povprečna vrednost: 2,50; standardni odklon: 0,57			
	<i>Faktorske uteži</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Prenos različnih programov z interneta	0,89	2,66	0,67
Prenos podatkov, datotek z interneta	0,85	2,64	0,65
Uporaba različnih programov za delo in razvedrilo	0,80	2,40	0,65
Shranjevanje dokumentov na spletna mesta	0,67	2,31	0,68
Dostop do spletnih socialnih omrežij	0,76	2,48	0,70
F2: Raba za službene namene			
Odstotek pojasnjene variance: 31,0 Povprečna vrednost: 2,24; standardni odklon: 0,47			
	<i>Faktorske uteži</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Povezava na poslovni sistem organizacije	0,81	2,01	0,64
Prenos elektronske pošte	0,59	2,36	0,63
Brskanje po spletu	0,50	2,53	0,58
Spletno nakupovanje	0,59	2,35	0,61
E-bančništvo	0,78	2,11	0,63
Izmenjava poslovnih podatkov	0,76	2,27	0,61
Opravljanje službenih obveznosti na delovnem mestu	0,73	2,03	0,63

V faktorski analizi smo ocenjevali zavedanje verjetnosti zlorabe pri rabi različnih storitev na mobilnih napravah. V prvem koraku smo izvedli faktorsko analizo, s katero smo spremenljivke razvrstili na dva faktorja s pravokotno rotacijo (varimax z normalizacijo Kaiser). V kateri faktor spada posamezna spremenljivka, smo določili glede na faktorsko utež posamezne spremenljivke ter korelacijo posamezne spremenljivke glede na posamezen faktor. Na podlagi odstotka pojasnjene variance (nad 60 odstotki) in velikosti faktorske uteži (nad 0,5) zagotavljamo, da je faktorska analiza ustrezna. Spremenljivke smo tako na podlagi rezultatov faktorske analize razdelili v dve skupini oziroma dva faktorja. Prvi faktor smo poimenovali *raba za zasebne namene*. Na podlagi faktorske analize smo vanj uvrstili spremenljivke, ki si sledijo glede na korelacijo (utež)

posamezne spremenljivke in faktorja: prenos programov z interneta, prenos podatkov z interneta, uporaba različnih programov za delo in razvedrilo, dostop do spletnih socialnih omrežij ter shranjevanje dokumentov na spletna mesta. V drugi faktor, ki smo ga poimenovali *raba za službene namene*, smo uvrstili spremenljivke, ki si sledijo glede na korelacijo (utež) posamezne spremenljivke in faktorja: zloraba mobilne naprave pri povezavi na poslovni informacijski sistem organizacije, uporaba e-bančništva in izmenjava poslovnih podatkov.

Koeficient zanesljivosti (Cronbachov koeficient alfa) je pri omenjeni faktorski analizi 0,91, kar pomeni visoko stopnjo zanesljivosti tega sklopa vprašanj, medtem ko je skupna varianca 63,14 odstotka. Podatki so normalno porazdeljeni.

V drugem koraku smo na podlagi rezultatov faktorske analize ustvarili dva indeksa⁶ (tabela 4) in nato naredili t-test indeksov uporabe mobilnih storitev (tabela 5). Povprečje in standardni odklon posameznega indeksa smo izračunali na podlagi spremenljivk, ki smo jih uvrstili v posamezen indeks. Za namene izpeljave t-testa indeksov smo določili mejno vrednost indeksov, ki je v tem primeru 2, potem smo izračunali razliko med povprečno in mejno vrednostjo (Mean Difference) (tabela 6) ter p-vrednost posameznih indeksov. Povprečje pri obeh indeksih je statistično značilno večje od 2.

Tabela 4: Povprečje izbranih spremenljivk – indeksi

	<i>N</i>	<i>M</i>
Indeks rabe mobilnih storitev za zasebne namene	296	2,49
Indeks rabe mobilnih storitev za službene namene	283	2,24

Iz tabele opisne statistike (tabela 5) je razvidno, da je povprečje pri obeh spremenljivkah nad 2. Ali je ta razlika statistično značilna, pokaže t-test.

Ker je p-vrednost testa pod 0,05, lahko zavrnilo ničelno hipotezo, ki pravi, da je povprečje enako 2, in sprejmemo nasprotno: povprečje je večje od 2. Sklepamo lahko, da je pri uporabi storitev za zasebne in poslovne namene na mobilnih napravah zavedanje o ogroženosti pogosto. Vrednost (p-vrednost) pri obeh indeksih je manjša od 0,05, kar pomeni, da sta oba indeksa statistično značilna glede na našo mejno vrednost. To pomeni, da je pri uporabi mobilnih naprav pri obeh indeksih zavedanje o ogroženosti pogosto.

Tabela 5: T-test indeksov

	Mejna vrednost = 2			<i>Razlika v aritmetičnih sredinah</i>
	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	
Indeks uporabe mobilnih storitev za zasebne namene	8,81	30	,00	,24
Indeks uporabe mobilnih storitev za službene namene	14,78	28	,00	,49

Predstavljeni rezultati raziskave pokažejo, da je zavedanje o ogroženosti pri rabi mobilnih naprav in omenjenih storitev pogosto (tako pri zasebni kot poslovni rabi). Hkrati je iz rezultatov razvidno, da se uporabniki mobilnih naprav zavedno izpostavi-

vljajo grožnjam (posojanje mobilnih naprav drugim, nekriptiranje podatkov ter mešanje osebnih in poslovnih podatkov) in s tem povečujejo možnosti uresničitve kibernetike kriminalitete.

3 Kazenskoopravni vidiki informacijske varnosti mobilnih naprav

3.1 Ureditev v Kazenskem zakoniku (KZ-1, 2012)

Po predstavitvi dejanskega stanja rabe in ogroženosti mobilnih naprav v Sloveniji bomo predstavili še zakonsko podlago za kazenskoopravno obravnavanje ogrožanja informacijske varnosti mobilnih naprav. Uresničena grožnja informacijski varnosti mobilne naprave je namreč lahko tudi kaznivo dejanje, ustrezne definicije kaznivih dejanj pa moramo opredeliti tudi zato, da bomo v nadaljevanju lahko preverili, kako organi kazenskega pregona in pravosodja procesirajo napade na mobilne naprave v praksi.

V Sloveniji ne poznamo kaznivih dejanj, ki bi posebej (kot *lex specialis*) inkriminirala napade na mobilne naprave, ampak je v zvezi s tem treba uporabiti splošnejša kazniva dejanja, ki jih v Sloveniji v teoriji in tudi praksi (npr. letna poročila policije ali državnega tožilstva) poznamo pod imenom računalniška⁷ ali kibernetika (Svet Evrope, 2004) kriminaliteta. V zvezi s tem je treba najprej odgovoriti na vprašanje, ali mobilno napravo lahko štejemo za informacijski sistem, saj nekatera kazniva dejanja iz KZ-1 (2012) vsebujejo informacijski sistem kot zakonski znak kaznivega dejanja. *Direktiva Evropske unije (EU) o napadih na informacijske sisteme* (2013) tako opredeljuje informacijski sistem kot »napravo ali skupino med seboj povezanih ali sorodnih naprav, od katerih ena ali več ob uporabi programa opravlja samodejno obdelavo računalniških podatkov, kakor tudi računalniške podatke, ki so shranjeni, obdelani, pridobljeni ali se po tej napravi ali skupini naprav prenašajo zaradi njenega ali njihovega delovanja, uporabe, varovanja in vzdrževanja«. Glede na to, da sta dve najpomembnejši strukturi mobilne naprave prav programska (angl. *app*) in strojna oprema (Markelj, 2014), mobilna naprava ustreza opredelitvi informacijskega sistema.

Upoštevajoč sistematiko *Direktive EU o napadih na informacijske sisteme* (2013)⁸, slovenski KZ-1 (2012) pozna tri

⁷ Tak izraz uporablja policija, a je preozek (Završnik, 2005: 249).

⁸ *Konvencija Sveta Evrope o kibernetiki kriminaliteti* (2004) sicer uporablja izraz računalniški sistem, a ta vsebinsko ustreza definiciji direktive EU.

⁹ *Direktiva EU o napadih na informacijske sisteme* (2013) ureja naslednja kazniva dejanja: nezakonit dostop do informacijskih sistemov, nezakonito poseganje v sistem, nezakonito poseganje v podatke, nezakonito prestrazanje in orodja, ki se uporabljajo za izvedbo kaznivih dejanj.

⁶ Imenujeta se enako kot faktorja z dodatkom *indeks*.

upoštevna kazniva dejanja, pri katerih je predmet napada informacijski sistem: napad na informacijski sistem (221. člen), zloraba informacijskega sistema (237. člen) ter izdelovanje in pridobivanje orožja in pripomočkov, namenjenih za kaznivo dejanje (306. člen).¹⁰

Napad na informacijski sistem je kaznivo dejanje zoper premoženje, stori pa ga vsakdo, ki neupravičeno vstopi ali vdre v informacijski sistem ali neupravičeno prestreže podatek ob nejavnem prenosu v informacijski sistem ali iz njega. Za kvalificirano obliko tega kaznivega dejanja gre v primeru, ko nekdo podatke v informacijskem sistemu neupravičeno uporabi, spremeni, preslika, prenaša ali uniči oziroma v informacijski sistem neupravičeno vnese kakšen podatek, ovira prenos podatkov ali delovanje informacijskega sistema, pa tudi v primeru, ko je z dejanjem povzročena velika škoda.¹¹ S tako opredelitvijo kaznivega dejanja slovenska ureditev skoraj popolnoma ustreza definicijam kaznivih dejanj iz omenjene direktive EU (Direktiva EU o napadih na informacijske sisteme, 2013), neurejeno je le še izvršitveno ravnanje prestrežanja s tehničnimi sredstvi nejavnega prenosa podatkov *znotraj* informacijskega sistema. V tem delu torej omenjena direktiva še ni implementirana. Omeniti je treba tudi, da uporaba zakonskega znaka *informacijski sistem* kaže, da je kazenska zakonodaja upoštevala tehnološki razvoj, saj sta prvotni definiciji tega kaznivega dejanja iz *Kazenskega zakonika* (KZ, 2004) govorili le o podatku ali programu, namenjenem za računalniško uporabo ali obdelavo oziroma zaščitenemu računalniškemu bazu podatkov (KZ-A, 1999). Že na prvi pogled je jasno, da sta ti dve opredelitvi z današnjega vidika preozki, saj poleg računalniškega poznamo še druge informacijske sisteme, med drugim mobilne naprave. Poleg tega Bernik in Meško (2011) navajata, da je pri analiziranju kaznivega dejanja poleg vidika storilca, žrtve in okoliščin kaznivega

dejanja treba upoštevati tudi strah pred kriminaliteto, ki vpliva na zaznavanje negativnih pojavov in odzivanje ljudi nanje.

Lex specialis kaznivo dejanje zlorabe informacijskega sistema iz 237. člena KZ-1 (2012) je kaznivo dejanje zoper gospodarstvo (Deisinger, 2002: 510), ki ga stori tisti, ki pri gospodarskem poslovanju neupravičeno vstopi ali vdre v informacijski sistem ali ga neupravičeno uporablja tako, da uporabi, spremeni, preslika, prenaša, uniči ali v informacijski sistem vnese kakšen podatek, ovira prenos podatkov ali delovanje informacijskega sistema ali neupravičeno prestreže podatek ob nejavnem prenosu v informacijski sistem, da bi sebi ali komu drugemu pridobil protipravno premoženjsko korist ali drugemu povzročil premoženjsko škodo (KZ-1, 2012: 237. člen). Gre za kaznivo dejanje t. i. gospodarske špijonaže, ki je v nasprotju s kaznivim dejanjem iz 221. člena KZ-1 (2012) lahko storjeno le pri opravljanju gospodarske dejavnosti.

V skladu s 306. členom KZ-1 (2012) je inkriminiran tudi vsakdo, ki z namenom storitve kaznivega dejanja poseduje, izdeluje, prodaja, daje v uporabo, uvaža, izvaža ali kako drugače zagotavlja pripomočke za vdor ali neupravičen vstop v informacijski sistem. Tudi s to inkriminacijo Slovenija že zdaj primerno izpolnjuje zahtevo iz omenjene direktive EU. Ta člen kot samostojno kaznivo dejanje (*delictum sui generis*) opredeljuje nekatera ravnanja, ki so po svojih značilnostih dejanja pomoči pri kaznivem dejanju vdora ali neupravičenega vstopa v informacijski sistem. Če storilec stori kaznivo dejanje iz 306. člena KZ-1 (2012), hkrati pa vsaj še poskusi vdreti ali neupravičeno vstopiti v informacijski sistem s temi pripomočki (KZ-1, 2012: 221. člen), pride do navideznega steka in odgovarja le za kaznivo dejanje po 221. členu KZ-1 (2012). Zakonodajalec je v tem členu uporabil nedovršne glagole, kar kaže na to, da za izvedbo tega kaznivega dejanja v skladu z načelom zakonitosti iz 28. člena Ustave Republike Slovenije (1991) ne zadošča enkratno posamezno ravnanje.

Če upoštevamo širšo sistematiko Konvencije Sveta Evrope o kibernetiski kriminaliteti (2004) in letnih poročil policije, je treba pri kibernetiski kriminaliteti omeniti še druga kazniva dejanja, pri katerih informacijski sistem ni nujno element definicije kaznivega dejanja, gre pa za kazniva dejanja *lex generalis*, ki jih je mogoče tipično izvesti tudi prek informacijskega sistema ali z njegovo uporabo, npr. kaznivo dejanje zlorabe osebnih podatkov, kršitve materialnih avtorskih pravic, izsiljevanja, terorizma,¹² izdaje in neupravičene pridobitve poslovne skrivnosti, izdaje tajnih podatkov, prikazovanja, izdelave, posesti in posredovanja pornografskega gradiva itd., odvisno od storilčevega motiva in predmeta napada.¹³

¹⁰ Zakon o spremembah in dopolnitvah kazenskega zakonika – KZ-1E (2017) je sicer določil dve novi samostojni izvršitveni ravnanji terorizma po 108. členu, in sicer neupravičeno poseganje v informacijski sistem, ki pomeni resno oviranje ali prekinjanje njegovega delovanja z vnosom, prenosom, poškodovanjem, brisanjem ali spreminjanjem podatkov ali pa preprečevanjem ali onemogočanjem dostopa do njih in ki povzroči resno škodo ali je bilo storjeno z uporabo računalniškega programa, gesel ali kod za dostop, zasnovanih ali prilagojenih za namene storitve dejanja, ali neupravičeno poseganje v informacijski sistem kritične infrastrukture, ki pomeni resno oviranje ali prekinjanje njegovega delovanja z vnosom, prenosom, poškodovanjem, brisanjem ali spreminjanjem podatkov ali pa preprečevanjem ali onemogočanjem dostopa do njih, ter neupravičeno brisanje, poškodovanje ali spreminjanje podatkov v informacijskem sistemu kritične infrastrukture ali pa preprečevanje ali onemogočanje dostopa do takih podatkov. A ker KZ-1E (2017) velja od 2. julija 2017, podatkov o njegovi uporabi seveda še ni, zato to kaznivo dejanje ni bilo zajeto v statistični pregled.

¹¹ 221. člen KZ-1 (2012). V skladu s 99. členom KZ-1 (2012) velika škoda pomeni škodo, večjo od 50.000 evrov.

¹² Glej opombo št. 10.

¹³ Glej denimo 143., 148., 213., 108., 236., 260. in 176. člen KZ-1 (2012).

3.2 Kibernetika kriminaliteta v slovenski kazensko-pravni praksi

Slovenska kazenska zakonodaja (z manjšimi izjemami) pozna primerne definicije kaznivih dejanj, ki bi zajele tudi napade na mobilne naprave, še posebno z inkriminacijami računalniške kriminalitete, ki v skladu z letnimi poročili policije vsebuje naslednja kazniva dejanja: zloraba osebnih podatkov, zloraba informacijskega sistema, kršitev materialnih avtorskih pravic na internetu, napad na informacijski sistem ter izdelovanje in pridobivanje orožja in pripomočkov, namenjenih za kaznivo dejanje. Vprašanje pa je, kako se te določbe uresničujejo v praksi.

V nadaljevanju bomo zato predstavili podatke o zaznanih kaznivih dejanjih, ovađenih osumljencih in obsojenih osebah v letih 2006–2015, ki bodo pokazali dejansko stanje uporabe teh kazensko-pravnih določb.¹⁴

lje kriminalitete (Bavcon, Šelih, Ambrož, Filipčič in Korošec, 2013: 38), ker se za prijavljanje tovrstnih kaznivih dejanj odloči redko katera organizacija ali posameznik (Lukan, 2009). Ti podatki predstavljajo fazo predkazenskega postopka, ko obstaja le najnižji dokazni standard (razlogi za sum), da je bilo storjeno kaznivo dejanje – lahko ga je storil tudi neznan storilec, in ko je kaznivo dejanje šele zaznano, vendar je število odvisno predvsem od prijavljanja teh dejanj (Lukan, 2009; Kolenc, Kebe in Bukovnik, 2013). Število zaznanih kaznivih dejanj zlorabe osebnih podatkov se tako od leta 2009 zmanjšuje, z izjemo leta 2014; število zaznanih zlorab informacijskega sistema se je povečevalo do leta 2011, nato se je začelo zmanjševati, v letih 2015 in 2016 pa je spet mogoče zaznati večje število teh kaznivih dejanj. Število zaznanih kršitev avtorskih pravic na internetu se je zmanjševalo do leta 2012, nato pa se je začelo povečevati. Za število zaznanih kaznivih dejanj napadov na informacijski sistem in izdelavo

Tabela 6: Število zaznanih kaznivih dejanj (vir: Policija, 2007–2016)

Leto	Zloraba osebnih podatkov ¹⁵	Zloraba informacijskega sistema	Kršitev materialnih avtorskih pravic na internetu	Napad na informacijski sistem	Pripomočki, namenjeni za kaznivo dejanje
2006	ni podatka	6	6	24	2
2007	ni podatka	4	7	88	13
2008	ni podatka	7	10	283	10
2009	11 ¹⁶		5	98	0
2010	3	15	5	76	2
2011	5	26	3	236	6
2012	3	12	2	131	3
2013	2	8	6	226	2
2014	5	1	1	155	6
2015	3	6	2	162	1
2016	1	10	4	260	3

Tabela 6 kaže število zaznanih kaznivih dejanj na podlagi letnih poročil policije. Te številke so pričakovano nižje od podatkov o dejanski ogroženosti mobilnih naprav, saj je tudi v zvezi s temi kaznivimi dejanji treba upoštevati temno po-

pripomočkov velja, da ni mogoče zaznati enotnega trenda, mogoče pa je ugotoviti, da je izmed vseh omenjenih kaznivih dejanj največ zaznanih prav napadov na informacijski sistem; prvi vrhunec zaznav teh kaznivih dejanj je mogoče zaznati v letih 2007–2008, drugega pa v letu 2011. V preostalih letih je mogoče zaznati padec. Policija kot razlog za povečanje zaznanih kaznivih dejanj navaja povečano, a premalo varno rabo elektronskih naprav.¹⁷

¹⁴ Seveda se ti podatki nanašajo na vse informacijske sisteme, ne le na mobilne naprave.

¹⁵ Kazniva dejanja zajemajo vse različice teh kaznivih dejanj iz KZ (2004) in KZ-1 (2012); 154., 159., 225., 242. in 309. člen KZ (2004) ter 143., 148., 221., 237. in 306. člen KZ-1 (2012).

¹⁶ V tem letu je bil zapisan skupen podatek za zlorabo osebnih podatkov ter informacijskega sistema.

¹⁷ Npr. Poročilo o delu policije za leto 2013 (Policija, 2014: 23).

Tabela 7: Število ovadenih osumlencev (vir: Policija, 2007–2016)

Leto	Zloraba osebnih podatkov ¹⁸	Zloraba informacijskega sistema	Kršitev materialnih avtorskih pravic na internetu	Napad na informacijski sistem	Pripomočki, namenjeni za kaznivo dejanje
2006	ni podatka	2	5	10	2
2007	ni podatka	4	6	69	17
2008	ni podatka	5	13	275	11
2009	6 ¹⁹		6	78	0
2010	3	1	7	25	3
2011	2	21	4	184	6
2012	2	4	3	45	3
2013	3	3	13	125	1
2014	0	0	15	68	6
2015	2	1	4	76	1
2016	1	5	4	117	2

Tabela 7 kaže število ovadenih osumlencev za kazniva dejanja. Te številke so še manjše, saj gre za osumljence, za katere je policija podala kazensko ovadbo državnemu tožilstvu, ker je bila prepričana, da zoper njih obstaja utemeljen sum, kar pomeni že več kot 50-odstotno verjetnost, da je prav točno določena oseba storila določeno kaznivo dejanje (Šugman, 2007: 247). Število ovadenih osumlencev za zlorabo osebnih podatkov se je rahlo povečalo, v zadnjih dveh letih pa padlo

na nič; za zlorabo informacijskega sistema se zmanjšuje od leta 2011, za kršitev materialnih avtorskih pravic na internetu pa se povečuje od leta 2011. Za število ovadenih osumlencev kaznivih dejanj napadov na informacijski sistem in izdelave pripomočkov za kaznivo dejanje velja enako kot pri zaznanih kaznivih dejanjih: prvi vrhunec je mogoče zaznati v letu 2007–2008, drugega pa v letu 2011 z vmesnim padcem.²⁰

Tabela 8: Število obsojencev (vir: Statistični urad Republike Slovenije, 2015)

Leto	Napad na informacijski sistem ²¹	Zloraba informacijskega sistema	Zloraba osebnih podatkov	Pripomočki, namenjeni za kaznivo dejanje
2006	1	0	1	0
2007	0	1	3	0
2008	6	0	3	6
2009	2	0	4	4
2010	7	0	3	2
2011	1	0	9	0
2012	9	0	12	1
2013	1	12	13	0
2014	8	1	25	2
2015	0	0	3	0

¹⁸ Tudi tukaj kazniva dejanja zajemajo vse različice teh kaznivih dejanj iz KZ (2004) in KZ-1 (2012).

¹⁹ V tem letu je bil zapisan skupen podatek za zlorabo osebnih podatkov ter informacijskega sistema.

²⁰ Tudi razlog za to naj bi bil enak: povečana in premalo varna raba elektronskih naprav.

²¹ Tudi tukaj kazniva dejanja zajemajo vse različice teh kaznivih dejanj iz KZ (2014) in KZ-1 (2012), razen pri kaznivem dejanju

Tabela 8 prikazuje število obsojencev za bistvena kazniva dejanja, pri katerih je bila krivda za kaznivo dejanje dokazana do stopnje prepričanosti (Šugman, 2007: 249). Podatki so zajeti iz baze Statističnega urada Republike Slovenije in kažejo, da je število, obsojenih za kaznivo dejanje napada na informacijski sistem, nihalo. Največ obsodb najdemo v letih 2008, 2010 ter 2012, v vmesnih letih pa padce. Število, obsojenih za zlorabo osebnih podatkov, se povečuje (razen v letu 2015).

4 Razprava

Pregled slovenske in svetovne teoretične ter raziskovalne literature o rabi mobilnih naprav in informacijski varnosti pokaže, da se raba mobilnih naprav v zadnjih letih drastično povečuje. Mobilne naprave zamenjujejo osebne računalnike skoraj na vseh področjih posameznikovega delovanja, in to tako na osebni kot poslovni ravni. Integracija sistemov, ki delujejo na mobilnih napravah, poteka danes na vseh ravneh tehnologije (avtomobili, pametni domovi, pametna mesta, internet stvari itn.). Hkrati z razvojem mobilnih naprav in z njimi povezane tehnologije (programska oprema, omrežja itd.) se razvijajo tudi grožnje, ki poskušajo na različne načine posegati v integriteto posameznikove mobilne naprave, podatkov in posledično tudi celotnega informacijskega sistema, do katerega ima mobilna naprava dostop. Kot kaže naša raziskava med slovenskimi podjetji, se je meja med zasebno in poslovno rabo s prihodom mobilnih naprav zabrisala. Uporabnik na mobilni napravi shranjuje različne vrste podatkov, zato ob njeni uporabi obstaja tudi različna stopnja tveganja odtujitve podatkov. Ta je odvisna predvsem od načina rabe mobilne naprave, uporabe varnostnih zaščit in zavedanja groženj, ki obstajajo. Ob primeru uresničitve grožnje je treba obvestiti ustrezne organe, ki poskrbijo za zavarovanje dokazov in nadaljnjo preiskavo, saj ima uresničitev grožnje lahko tudi zakonske znake kaznivega dejanja.

S tem namenom smo v drugem delu prispevka predstavili ureditev najbistvenjših kaznivih dejanj v slovenski zakonodaji, ki so lahko podlaga za kazenskopravno ukrepanje. Ker nekatera kazniva dejanja vsebujejo zakonski znak *informacijski sistem*, je njihova uporaba odvisna od predhodnega sklepa, da je mobilna naprava informacijski sistem, lahko pa tudi del informacijskega sistema neke organizacije. Pri drugih kaznivih dejanjih taka ugotovitev ni nujna, saj gre za splošnejša kazniva dejanja, pri katerih je lahko tudi mobilna naprava predmet napada ali sredstvo dejanja, denimo neupravičeno

razkritje ali dostop do nekaterih zaščiteneh podatkov. Taki podatki so zaščiteni glede na svojo vsebino in ne glede na to, na katerem mediju so, torej tudi na mobilni napravi.

Pregled kazenskopravne ureditve in prakse tako kaže, da ima Slovenija trenutno tehnološkemu napredku ter mednarodnim obveznostim prilagojene definicije kaznivih dejanj, ki lahko zajamejo tudi uresničitev grožnje informacijski varnosti mobilne naprave. Praksa kazenskega pravosodja kaže, da je vedno več tovrstnih kaznivih dejanj zaznanih, procesiranih, pa tudi dokazanih, o čemer je mogoče sklepati iz števila pravnomočnih obsodilnih sodb, kljub nepojasnjenim nihanjem v nekaterih letih.

Če želijo organizacije zvišati raven kibernetike varnosti pri rabi mobilnih naprav in s tem zmanjšati tveganje uresničitve kibernetike kriminalitete, njene škode in posledično tudi svoje vpletenosti v kazenski postopek, morajo poskrbeti tako za tehnične kot tudi za organizacijske ukrepe. Z drugimi besedami: poznati in uporabljati morajo tehnične rešitve in izvajati organizacijske ukrepe. Ukrepe za varovanje mobilne naprave, podatkov in informacijskega sistema organizacije namreč delimo na dva dela: tehnični in organizacijski (netehnični). V tehnični del spadajo vse programske in strojne rešitve, ki kakor koli zavarujejo mobilno napravo in podatke. Med organizacijske rešitve pa spadajo vse tiste, ki pripomorejo k varnosti mobilne naprave in podatkov z navodili za uporabo mobilnih naprav in pripadajoče programske opreme (npr. navodila za internetno povezovanje v informacijski sistem organizacije). V organizacijski del rešitev uvrstimo vse politike in standarde, ki kakor koli pripomorejo k vzpostavitvi boljše informacijske varnosti ter zavarovanju mobilne naprave in podatkov. Organizacijski del rešitev lahko imenujemo tudi *ukrepi*, ki jih organizacije sprejmejo in usvojijo za zagotovitev višje stopnje informacijske varnosti pri rabi mobilnih naprav. Rešitve za vzpostavitev informacijske varnosti pri rabi mobilnih naprav delimo na:

- tehnične rešitve;
- organizacijske rešitve in ukrepe: izobraževanja in ozaveščanja, pravilniki, standardi;
- kombinacijo tehničnih in organizacijskih rešitev ter ukrepov.

Vpeljava mobilnih naprav v organizacijsko okolje je kompleksna zadeva, če hkrati želimo poskrbeti tudi za zadostno stopnjo informacijske varnosti. Pomembno je, da z vsemi varnostnimi rešitvami in ukrepi ne izničimo vseh pozitivnih (tudi ekonomskih) učinkov, ki jih mobilne naprave prinesejo v delovno okolje. Markelj (2014) v svoji doktorski disertaciji razvije model, ki ponazarja vpeljavo mobilnih naprav v organizacijsko okolje, upoštevajoč elemente informacijske varnosti, raznolikosti in potreb delovnih procesov. Namen predsta-

zlorabe informacijskega sistema, pri katerem so bili v bazi Statističnega urada Republike Slovenije dosegljivi le podatki po 242. členu KZ (2004), ne pa tudi po 237. členu KZ-1 (2012). V tem delu so torej podatki pomanjkljivi.

vljenega modela je uvedba mobilnih naprav v organizacijsko okolje, kjer z njim (oziroma posameznimi koraki v modelu) poskrbimo za okolje, v katerem se zagotavlja ustrezna stopnja informacijske varnosti. Ima torej primerljivo oziroma podobno vlogo kot prva (primarna) skupina pri modelu prevencije kriminalitete (Meško, 2002), in sicer preprečevanje uresničitve groženj informacijski varnosti pri rabi mobilnih naprav z načrtovanjem organizacijskega okolja, ki vključuje in predvideva varno rabo mobilnih naprav.

Model omogoča varno uvedbo rabe mobilnih naprav v katero koli organizacijo. Pomembno vodilo pri njegovem oblikovanju je bilo vključevanje vseh deležnikov; uporabnike, ki jih raba mobilnih naprav v organizaciji kakor koli zadeva, je treba vključiti v uvajanje mobilnih naprav v organizacijsko okolje, med tem procesom pa tudi seznanjati s posledičnimi spremembami dela in izobraževati o njih. Model pri uvajanju mobilnih naprav v organizacijo predvideva predhodno poskusno okolje, v katerem organizacija na poskusni skupini uporabnikov preizkusi uvedbo mobilnih naprav. Organizacija tako lahko predhodno ugotovi morebitne vrzeli in jih odpravi še pred uvedbo mobilnih naprav v celotno organizacijo. Model predvideva tudi posamične korake uvedbe, da bi se lahko hkrati upoštevali načini zagotavljanja informacijske varnosti, neovirano delovanje procesov organizacije ter tudi obveščanje in izobraževanje uporabnikov o novostih. S tako potjo uvedbe mobilnih naprav v organizacijsko okolje, kot jo predvideva predstavljeni model, je zmanjšana verjetnost uresničitve katere od groženj informacijski varnosti organizacije in posledično uresničitve katere od posledic (npr. prekinitev poslovanja) zaradi sprotnega poskusnega izobraževanja uporabnikov in sodelovanja predstavnikov različnih procesov v organizaciji pri uvajanju mobilnih naprav v njeno delo.

Prvi korak uvedbe mobilnih naprav v organizacijo je prepoznavanje potreb po rabi mobilnih naprav v delovnih procesih organizacije. Organizacija mora narediti temeljito analizo, ali njeni zaposleni pri delu res potrebujejo mobilne naprave in ali je nujno, da z njimi dostopajo do poslovnih podatkov.

Drugi korak je opredelitev organizacijske strukture, podatkov in poslovnih procesov, ki se jih bo dotaknila uvedba mobilnih naprav v poslovni sistem organizacije. Uvedba mobilnih naprav v poslovne procese organizacije, njeno strukturo in informacijski sistem ne sme biti stvar posameznika ali nekega oddelka, ampak celotne organizacije in njenih procesov. Zato je treba glede na ugotovitev potreb rabe mobilnih naprav v organizaciji zagotoviti procese, storitve, ljudi in vso infrastrukturo organizacije, ki se jih bo uvedba mobilnih naprav tako ali drugače dotaknila, in njihove predstavnike povabiti v delovno skupino za uvedbo mobilnih naprav v organizacijo.

Tretji korak je oblikovanje delovne skupine, ki bo poskrbela za celovito vključitev mobilnih naprav v celoten organizacijski model organizacije in bo pri tem upoštevala informacijskovarnostne standarde. Delovno skupino morajo sestavljati ustrezno strokovno usposobljeni ljudje, ki dobro poznajo delovanje organizacije, celovito delovanje mobilnih naprav in informacijskovarnostno področje.

Četrty korak je preračunavanje stroškov uvedbe mobilnih naprav v organizacijo, tudi z upoštevanjem različnih možnosti njene izvedbe. Organizacija mora sprejeti odločitev, ali bo sama kupila mobilne naprave ali bodo zaposleni uporabljali svoje lastne (»Prinesi svojo napravo.«).

Peti korak je oblikovanje standardov, pravilnikov in navodil, ki so pravno zavezujoči in opredeljujejo tudi kazni za kršitve. Sledita izobraževanje in ozaveščanje uporabnikov o sprejetih standardih, pravilnikih in navodilih. Uporabniki mobilnih naprav morajo biti namreč seznanjeni z vsemi smernicami rabe mobilnih naprav v svoji organizaciji, saj lahko le tako delujejo v skladu s pravilniki in standardi na tem področju.

Šesti korak je pilotna uvedba mobilnih naprav v organizacijo. Glede na njene rezultate se naredi revizija vseh predhodnih korakov. Pilotna uvedba mobilnih naprav v organizacijo prikaže realno podobo rabe mobilnih naprav v neki organizaciji v določenem času. Na podlagi ugotovitev se izvede revizija vseh predhodnih korakov in ugotovi njihova uspešnost oziroma pomanjkljivosti.

Sedmi korak je dejanska uvedba, ki se začne z izobraževanjem in ozaveščanjem zaposlenih.

Hkrati pa je, kot smo že velikokrat omenili, največ odvisno od vsakega uporabnika mobilne naprave, zato je pomembno, da ta, poleg že omenjenih korakov, ki so naloga organizacije, naredi vse za varno rabo mobilne naprave ter podatkov, do katerih dostopa prek nje.

Pomembno je, da se uporabniki (tudi tisti, ki mobilno napravo uporabljajo le zasebno) zavedajo odgovornosti, ki jo prevzemajo, ko uporabljajo mobilne naprave in podatke, shranjene na njih. Uporabnikom in seveda tudi organizacijam bi bilo treba nazorno predstaviti grožnje mobilnim napravam in njihove posledice ter jih opozoriti predvsem na tiste, zaradi katerih lahko uporabnik in/ali organizacija odgovarja kazensko, disciplinsko ali odškodninsko.

5 Sklep

Povečanje rabe mobilnih naprav in z njimi povezanih sistemov se bo nadaljevalo tudi v prihodnje, hkrati s tem pa se bodo širili tudi načini rabe. Nesmiselno je razmišljati, da bi se v tem trenutku trendi načina rabe mobilnih naprav lahko tako spremenili, da bi lahko govorili o uporabnikovem razlikovanju zasebne in poslovne rabe podatkov na mobilni napravi. Zato je še toliko pomembneje zagotoviti tehnične in organizacijske rešitve, ki omogočajo zaščito podatkov pri uporabnikovem delu z mobilno napravo in posredno preprečujejo tudi škodljive posledice kršitev dela z mobilno napravo, ki so inkriminirane v obliki kaznivih dejanj. Uvajanje standardov in pravilnikov o rabi mobilnih naprav ter dostopanju do poslovnega informacijskega sistema bi tako moralo postati stalna praksa vseh organizacij.

Raba mobilne naprave v nasprotju s pravili organizacije in splošnejšimi zakonskimi zahtevami lahko povzroči tudi (kazensko)pravne posledice. V skladu s KZ-1 (2012) je sicer za obravnavana kazniva dejanja zoper informacijski sistem mogoče kazenskopravno odgovarjati le, če so storjena naklepno, toda ob upoštevanju tanke meje med morebitnim naklepom in zavestno malomarnostjo je lahko v takem primeru poleg prekrškovne in civilne pomembna tudi kazenska odgovornost. Te posledice pa je mogoče preprečiti ali odpraviti z različnimi tehničnimi rešitvami ter z uveljavitvijo pravilnikov in standardov. Najboljša informacijskovarnostna rešitev bi bila kombinacija obojega, torej tehničnih oziroma programskih rešitev internih pravilnikov in standardov, ki jasno opredeljujejo načela varne rabe mobilnih naprav, programske opreme zanje in podatkov, s katerimi delujejo posamezniki in organizacija.

Ob upoštevanju navedenih varnostnih rešitev in ukrepov bi se izboljšala tudi raven kibernetike varnosti, kar bi posledično vplivalo na obseg kibernetike kriminalitete in število kazenskih postopkov.

Literatura

1. Bavcon, L. Šelih, A., Ambrož, M., Filipič, K. in Korošec, D. (2013). *Kazensko pravo, splošni del*. Ljubljana: Uradni list RS.
2. Bernik, I. in Meško, G. (2011). Internetna študija poznavanja kibernetike groženj in strahu pred kibernetiko kriminaliteto. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(3), 242–252.
3. Best, M. L., Smythe, T. N., Etherton, J. in Wornyo, E. (2010). Users of mobile phones in post-conflict Liberia. *Informational Technologies & International Development*, 6(2), 91–108.
4. Deisinger, M. (2002). *Kazenski zakonik s komentarjem*. Ljubljana: GV založba.
5. Dimc, M. in Dobovšek, B. (2010). Perception of cybercrime in Slovenia. *Varstvoslovje*, 12(4), 378–396.
6. Direktiva Evropske unije (EU) o napadih na informacijske sisteme (2013). *Uradni list EU*, (L 218).
7. Europol. (2013). *SOCTA 2013: EU serious and organised crime threat assessment*. Haag: Europol. Pridobljeno na <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/socta2013.pdf>
8. Frideman, J. in Hoffman, D. V. (2008). Protecting data on mobile devices: A taxonomy of security threats to mobile computing and review of applicable defenses. *Information Knowledge Systems Management*, 7(1), 159–180.
9. F-Secure. (2013). *Mobile threat report*. Pridobljeno na http://www.f-secure.com/static/doc/labs_global/Research/Mobile_Threat_Report_Q3_2013.pdf
10. George, M. in Meadows, R. (2016). Policing on the surveillance frontier: Officer perspectives of body-worn cameras. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(4), 300–312.
11. GfK Group. (2011). *CEE Telco industry report 2011*. Pridobljeno na http://www.gfk.com/imperia/md/content/presse/pressemitteilung_2011/gfk_cee_telco_industry_report_en.pdf
12. Goswami, G., Vatsa, M. in Singh, R. (2017). Face verification via learned representation on feature-rich video frames. *IEEE Transactions on information forensics and security*, 12(7), 1686–1698.
13. Goodman, S. in Harris, A. (2010). Emerging markets: The coming African tsunami of information insecurity. *Communications of the ACM*, 53(12), 24–27.
14. Gradišar, M. in Lamberger, I. (2010). Vpliv represivnih dejavnikov na zlorabe kreditnih in plačilnih kartic v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(1), 28–36.
15. Grizold, A. (1992). Oblikovanje slovenske nacionalne varnosti. V A. Grizold (ur.), *Razpوتا nacionalne varnosti: obramboslovne raziskave v Sloveniji* (str. 59–93). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
16. Hurlburt, G., Voas, J. in Miller, K. W. (2011). Mobile-app addiction: Threat to security? *IT Professional*, 13(6), 9–11.
17. International Data Corporation [IDC]. (2012). *Annual Report to Members*. Pridobljeno na http://www.idc.org/pdf/12_ici_annual.pdf
18. International Data Corporation [IDC]. (2014). *IDC – Press Release*. Pridobljeno na <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS24645514>
19. International Data Corporation [IDC]. (2017). *IDC – Press Release*. Pridobljeno na <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS42628117>
20. Japelj, B. (2016). Kriminaliteta v Sloveniji leta 2015. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(2), 140–170.
21. Juniper Networks. (2013). *Juniper Networks third annual mobile threats report: March 2012 through March 2013*. Pridobljeno na <http://www.juniper.net/us/en/local/pdf/additional-resources/jnpr-2012-mobile-threats-report.pdf>
22. Kazenski zakonik (KZ-1). (2012, 2015, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (50/12, 54/15, 6/16, 27/17).
23. Kazenski zakonik (KZ-A). (1999). *Uradni list RS* (23/99).
24. Kazenski zakonik (KZ). (2004). *Uradni list RS*, (95/04).
25. Kolenc, T., Kebe, J. in Bukovnik, A. (2013). Kriminaliteta v Sloveniji v letu 2012. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(2), 95–121.
26. Konvencija Sveta Evrope o kibernetiki kriminaliteti. (2004). *Uradni list RS*, (62/04-MP).
27. Lamberger, I., Slak, B. in Dobovšek, B. (2013). Kriminalistično preiskovanje spletnih goljufij s predplačili. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(2), 195–203.

28. Loo, A. (2009). Security threats of smart phones and bluetooth. *Communications of the ACM*, 52(3), 150–152.
29. Lukan, A. (2009). Kriminaliteta v letu 2008. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 60(2), 77–90.
30. Markelj, B. (2014). *Grožnje informacijski varnosti pri rabi mobilnih naprav* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru.
31. Markelj, B. in Bernik, I. (2011). Kombinirane grožnje informacijski varnosti pri rabi mobilnih naprav. V *Nove razmere in priložnosti v informatiki kot posledica družbenih sprememb: Zbornik 18. konference Dnevi slovenske informatike* (7 str.). Ljubljana: Slovensko društvo Informatika.
32. Markelj, B. in Završnik, A. (2016). Kibernetika korporativna varnost mobilnih naprav: Zavedanje uporabnikov v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(1), 44–60.
33. McAfee. (2011). The rise of the virtual office. *Technology review*. Pridobljeno na <http://www.technologyreview.com/news/424871/the-rise-of-the-virtual-office/>
34. McAfee. (2012). *McAfee threats report: first quarter 2012*. Pridobljeno na <http://www.McAfee.com/us/resources/reports/rp-quarterly-threat-q1-2012.pdf>
35. McAfee. (2013). *Threats predictions*. Pridobljeno na http://www.f-secure.com/static/doc/labs_global/Research/Mobile_Threat_Report_Q3_2013.pdf
36. McAfee. (2014a). *McAfee Labs 2014 threats predictions*. Pridobljeno na <http://www.mcafee.com/uk/resources/reports/rp-threats-predictions-2014.pdf>
37. McAfee. (2014b). *McAfee Labs threats report*. Pridobljeno na <https://www.mcafee.com/us/resources/reports/rp-quarterly-threat-q1-2014.pdf>
38. McAfee. (2015a). *McAfee Labs 2015 threats predictions*. Pridobljeno na <http://www.mcafee.com/ca/resources/misc/infographic-threats-predictions-2015.pdf>
39. McAfee. (2015b). *McAfee Labs threats report*. Pridobljeno na <https://www.mcafee.com/us/resources/reports/rp-quarterly-threat-q1-2015.pdf>
40. McAfee. (2016). *McAfee Labs threats report*. Pridobljeno na <https://www.mcafee.com/hk/resources/reports/rp-quarterly-threats-dec-2016.pdf>
41. McAfee. (2017). *McAfee Labs threats report*. Pridobljeno na <https://www.mcafee.com/us/resources/reports/rp-quarterly-threats-mar-2017.pdf>
42. Meško, G. (2002). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
43. Meško, G. in Bernik, I. (2011). Cybercrime: Awareness and fear: Slovenian perspectives. V N. Memoin D. Zeng (ur.), *2011 European intelligence and security informatics conference* (str. 28–33). Atene: IEEE Computer Society Press.
44. Policija. (2007). *Poročilo o delu Policije za leto 2006*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/lp2006.pdf>
45. Policija. (2008). *Poročilo o delu Policije za leto 2007*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2007.pdf>
46. Policija. (2009). *Poročilo o delu Policije za leto 2008*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2008.pdf>
47. Policija. (2010). *Poročilo o delu Policije za leto 2009*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2009.pdf>
48. Policija. (2011). *Poročilo o delu Policije za leto 2010*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2010.pdf>
49. Policija. (2012). *Poročilo o delu Policije za leto 2011*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2011.pdf>
50. Policija. (2013). *Poročilo o delu Policije za leto 2012*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2012.pdf>
51. Policija. (2014). *Poročilo o delu Policije za leto 2013*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2013.pdf>
52. Policija. (2015). *Poročilo o delu Policije za leto 2014*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2014.pdf>
53. Policija. (2016). *Poročilo o delu Policije za prvo polletje leta 2015*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/PorociloZaPrvoPolletje2015.pdf>
54. Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-1). (2010). *Uradni list RS*, (27/10).
55. Riedy, M. K., Beros, S. in Wen H. J. (2011). Management business smarthphone data. *Journal of Internet Law*, 14(9), 3–14.
56. Ritchey, D. (1. 3. 2012). Mobility madness: security and the smart-phone. *SecurityMagazine*. Pridobljeno na <http://www.security-magazine.com/articles/82809-mobility-madness-security-and-the-smartphone>
57. Schjolberg, S. (2010). *A Cyberspace Treaty: A United Nations Convention or Protocol on Cybersecurity and Cybercrime*. Pridobljeno na http://www.cybercrimelaw.net/documents/UN_12th_Crime_Congress.pdf
58. Smolič, M. in Mlinar, T. (2001). Storitve v mobilnih sistemih tretje generacije. *Življenje in tehnika*, 52(4), 58–63.
59. Sotlar, A. (2008). Od globalne varnosti do individualne (ne)varnosti. *Delo in varnost*, 53(6), 8–16.
60. Sotlar, A. in Tominc, B. (2012). Zaznava deklarativnih virov ogrožanja nacionalne varnosti v slovenski družbi. *Varstvoslovje*, 14(3), 231–258.
61. Statistični urad Republike Slovenije. (2015). *Obsojene polnoletne osebe*. Pridobljeno na http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/13_kriminaliteta/90_arhiv/03_13603_obsojene_poln_os_ebe/03_13603_obsojene_poln_osebe.asp
62. Svet Evrope (2004). *Konvencija o kibernetiki kriminaliteti*. Pridobljeno na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm>.
63. Šugman, K. (2007). Pomen dokaznih standardov v kazenskem postopku. *Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani*, 67, 245–266.
64. Tang, Q. in Xu, X. (2012). Wireless multimedia communication requirements for police and PDT+LTE+3G solution. V W. Zhang, X. Yang, Z. Xu, P. An, Q. Liu in Y. Lu (ur.), *Advances on digital television and wireless multimedia communications* (str. 341–346). Berlin: Springer
65. Tiongson, J. (2015). Mobile app marketing insights: How consumers really find and use your apps. *Think with Google*. Pridobljeno na <https://www.thinkwithgoogle.com/consumer-insights/mobile-app-marketing-insights/>
66. Ustava Republike Slovenije. (1991, 1997, 2000, 2003, 2004, 2006 2013, 2016). *Uradni list RS*, (33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 69/04, 68/06, 47/13, 75/16).
67. Van Duyne, P. C. (2009). Old and new criminally mobile Europe. V P. C. van Duyne, S. Donati, J. Harvey, A. Maljevic in K. von Lampe (ur.), *Crime, money and criminal mobility in Europe* (str. 19–42). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

68. Vander Beken, T. in Daele, S. (2009). Out of step? Mobility of itinerant crime groups. V P. C. van Duyne, S. Donati, J. Harvey, A. Maljevic in K. von Lampe (ur.), *Crime, money and criminal mobility in Europe* (str. 43–70). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
69. Vidic, M. (2009). Uporaba interneta v teroristične namene. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 60(3), 211–222.
70. Vorderer, P., Kröemer, N. in Scheider, F. M. (2016). Permanently online – Permanently connected: Explorations into university students' use of social media and mobile smart devices. *Computers in Human Behavior*, 63, 694–703.
71. Wall, D. S. (2008a). Cybercrime and the culture of fear. *Information, Communication & Society*, 11(6), 861–884.
72. Wall, D. S. (2008b). Cybercrime, media and insecurity: The shaping of public perceptions of cybercrime. *International Review of Law, Computers and Technology*, 22(1–2), 45–63.
73. Weber, A. in Darbellay, A. (2010). Legal issues in mobile banking. *Journal of Banking Regulation*, 11(2), 129–145.
74. Završnik, A. (2005). Kibernetična kriminaliteta – (kiber)kriminološke in (kiber)viktimološke posebnosti »informatijske avtoceste«. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 53(3), 248–260.

Cyber Security and Cyber Criminality of Mobile Device Users in Slovenia

Blaž Markelj, Ph.D., Assistant Professor of Security Studies, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: blaz.markelj@fvv.uni-mb.si

Sabina Zgaga, Ph.D., Advisor to the Constitutional Court of the Republic of Slovenia and Assistant Professor for Criminal Law, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: sabina.zgaga@us-rs.si

Information technology (including mobile devices) has enabled the development of new forms of crime (cybercrime). The increased use of mobile devices for personal, business, even criminal purposes, as well as increased usefulness of mobile devices also have an impact on criminal law. It has to regulate appropriate definitions of criminal acts and general definitions, which cover the mobile device as the object of an attack and/or the means to commit a criminal act. The first part of the paper presents the results of a survey performed in the business sector among 34 Slovenian organisations on the use of mobile devices, and risks and use of appropriate methods of protection. The data show the state of the art threats to mobile devices in Slovenia and consequently the risk for cybercrime. The second part of the paper deals with this topic from the point of view of the criminal law. It discusses the regulation of the relevant criminal acts in the Criminal Code - 1 (2012) and presents the official statistical data from the Police and the Statistical Office of Slovenia regarding the processing of cybercrime. The conclusion offers solutions for the improvement of cyber security of mobile devices and decreasing the risk of cybercrime. The model of implementation of mobile devices into an organization, taking into consideration both the elements of information security and the variety and needs of work processes in such organizations.

Keywords: mobile devices, cyber security, cybercrime, criminal law

UDC: 343.3/.7:004

Kompetence zasebnovarnostnega osebja za zavarovanje kraja dejanja – pogled varnostnih menedžerjev

Boštjan Slak¹, Sara Trstenjak²

Zasebnovarnostno osebje se lahko zaradi značilnosti svojega dela velikokrat prvo sreča s kaznivimi dejanji, njihovimi kraji in seveda tudi storilci. Pri tem se od njega zahteva, da bo s strokovnim ravnanjem poskrbelo za morebitno prijetje storilca oziroma, če to ni mogoče, ustrezno prijavo dejanja in zavarovanje kraja dejanja. Prispevek raziskuje slednje. Z anketnim vprašalnikom smo varnostne menedžerje povprašali o samoevalvaciji kompetenc varnostnega osebja pri zavarovanju kraja dejanja in o tem, kako varnostno osebje dojema svojo vlogo pri preiskovanju kaznivih dejanj. Varnostni menedžerji ocenjujejo vlogo varnostnega osebja na začetku preiskovanja kaznivih dejanj kot potencialno pomembno. Zavedajo se pomembnosti ustreznega zavarovanja kraja dejanja, pri čemer precej pozitivno ocenjujejo kompetence varnostnega osebja glede znanja o zavarovanju kraja dejanja. Spodbudno je, da izražajo potrebo po nadaljnjem izobraževanju. Iz raziskovanja tematike izhaja tudi, da bi bilo treba spodbuditi raziskovanje ustreznosti zavarovanja kraja dejanja in opravljenega ogleda. V primeru, da je prvo zavarovanje opravilo varnostno osebje, bi temu lahko koristilo, če bi policija podala povratne informacije o (ne)kakovosti zavarovanja in morebitna priporočila za prihodnje delo.

Ključne besede: zavarovanje kraja dejanja, varnostno osebje, kompetence

UDK: 351.746.2+343.98

1 Uvod

V času pluralizacije policijske dejavnosti (Johnston, 1992; Newburn in Reiner, 2012), ki je prisotna tudi v Sloveniji (Meško, Lobnikar, Jere in Sotlar, 2013; Modic, Lobnikar in Dvojmoč, 2014) in pri kateri vedno več varnostnih nalog opravljajo zasebnovarnostne družbe in občinske redarske službe, lahko domnevamo, da se vedno več zaposlenih v tovrstnih subjektih srečuje s situacijami, ki so nastale kot posledica kaznivega dejanja. Med njimi je tudi varnostno osebje,³ zaposleno v poslovnih subjektih, ki ponujajo zasebnovarnostne storitve. Dolžnost varnostnih subjektov je, da ob zaznavi kaznivega dejanja o tem obvestijo policijo, ki je primarno odgovorna za

preiskavo. Tako varnostno osebje vstopa v obvezno delovno sodelovanje s policijo. Če po eni strani v Sloveniji vlada veliko zaupanje v policijo (Lobnikar, Prislan in Modic, 2016), je po drugi strani opazno, da poklic varnostnika na splošno ni pretirano cenjen oziroma je tudi precej stigmatiziran (Lofstrand, Loftus in Loader, 2016) in celo izhod v sili (Makše in Čas, 2009). Več avtorjev (Meško, Nalla in Sotlar, 2005; Rojs, 2013; Sotlar, 2007; Sotlar in Meško, 2009; Vavpotič in Čas, 2014) je z različnih vidikov raziskovalo kompleksen odnos med varnostniki in policijo. Nas zanima odnos v primeru zavarovanja kraja dejanja oziroma ravnanje varnostnega osebja na kraju (kaznivega) dejanja⁴ ter dojemanje vloge (zasebno)varnostnega osebja v procesu preiskovanja kaznivega dejanja. Ustrezno zavarovanje in subsekvентno strokovno opravljen ogled kraja dejanja sta gotovo dva izmed najpomembnejših ukrepov kriminalističnega preiskovanja (Gardner in Bevel, 2009; Maver

¹ Boštjan Slak, magister varstvoslovja in asistent na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Slovenija. E-pošta: bostjan.slak@fvv.uni-mb.si

² Sara Trstenjak, magistrica varstvoslovja in učiteljica strokovno-teoretičnih predmetov ter vodja strokovnega aktivna v izobraževalnem programu Tehnik varovanja na Šolskem Centru Ljubljana, Slovenija. E-pošta: sara.trstenjak@scslj.si

³ Varnostno osebje je krovni termin, ki ga po 5. členu Zakona o zasebnem varovanju (ZZasV-1, 2011) uporabljamo za osebje: varnostnik čuvaj, varnostnik, varnostnik nadzornik, operater VNC, varnostnik telesni stražar, varnostni menedžer, varnostni tehnik in pooblaščen inženir varnostnih sistemov.

⁴ Pojavljajo se različne terminološke diskusije o poimenovanju oziroma definiranju *kraja (kaznivega) dejanja*. Osnovna težava je pravzaprav – in v tem se strinjamo z Gardnerjem in Bevelijem (2009) –, da lahko šele sam ogled in iz preiskave izhajajoče ugotovitve potrdijo, da gre za kaznivo dejanje. Vsekakor pa lahko že od začetka govorimo, da gre za *kraj*, ki ima nekakšno preiskovalno signifikantnost, torej lahko vedno govorimo o kraju dejanja, ne moremo pa vedno govoriti o kraju kaznivega dejanja (saj je nekaj lahko le posledica naključnega dogodka, nesreče ipd.) (Dvoršek, 2003).

et al., 2004). Oba ukrepa sta lahko zaradi pomanjkljive (ali neustrezne) seznanitve varnostnega osebja (pa tudi preostalih preiskovalcev) s prvinami kriminalističnega preiskovanja tudi oškodovana v svoji hevristični in dokazni vrednosti.

2 Varnostno osebje in kriminalistično preiskovanje

Zaradi značilnosti dela zasebnovarnostnega osebja obstaja verjetnost, da se to pri svojem delu velikokrat prvo sreča s kaznivimi dejanji, njihovimi kraji in seveda tudi storilci. Zaradi vse pogostejše prisotnosti v stanovanjskih soseskah, stalne prisotnosti v nekaterih poslovnih objektih in tam, kjer so alarmne naprave povezane z varnostnonadzornimi centri zasebnovarnostnih podjetij, obstaja možnost, da so prav ti delavci prvi na kraju dejanja oziroma tisti, ki obvestijo policijo o zaznamem delinkventnem vedenju (Nalla, Madan in Meško, 2009).⁵ Tako zasebnovarnostno osebje vstopa v situacije, pri katerih lahko s svojim vedenjem in (ne)znanjem vpliva na (ne)uspešnost preiskavanosti različnih kaznivih dejanj (Dvoršek, 1998). Delo varnostnika je lahko že samo po sebi stresno (Mikuš, 1998), stopnja stresa pa se lahko poveča, še posebno, če se varnostnik znajde v situaciji, ko z lastnimi čutili zaznava izvajanje kaznivega dejanja, saj se pričakuje, da bo storilca *in flagranti* tudi zadržal.⁶ Zato je izredno pomembno, da dobro pozna svoje zakonske pravice in dolžnosti ter primerno ukrepa.

Ena izmed glavnih nalog varnostnika je varovati ljudi in premoženje (ZZasV-1, 2011), pri čemer mora za varnost drugih deloma zanemariti skrb za lastno varnost. V tem pogledu je njegova naloga podobno večplastna (Gardner in Bevel, 2009) kot policistova, čigar glavna naloga je prav tako varovanje življenja in premoženja. Zasebnovarnostno osebje se pri svojem delu srečuje tudi z različnimi pravnimi situacijami

(Bele, 1997, 1998) oziroma bi se v njih znašlo tudi, če svojega dela ne bi opravljalo (Bele, 1997). Oseba, ki opravlja poklic varnostnika, se v nekaterih primerih lahko znajde v situaciji, v kateri bodo sočasno delovali njeni preživetveni nagoni, premlevanje o zavezujočih nalogah, ki jih ima kot varnostnik, in pravnih posledicah njihovega (ne)izpolnjevanja ter dejavniki, izhajajoči iz poklicne pripadnosti.⁷ Ob vsem tem mora pri svojem ravnanju slediti dobri praksi in ustreznemu postopkovnemu protokolu.

Zasebnovarnostno osebje mora v skladu z ZZasV-1 (2011) policijo obvestiti v primeru uporabe nekaterih ukrepov⁸ oziroma takrat, ko je oseba pri uporabi ukrepa poškodovana tako, da potrebuje medicinsko pomoč, ali če je bil v nasprotju z določbami zakona (ZZasV-1, 2011: 57. člen) uporabljen službeni pes.

Prav tako jo obvesti tudi takrat, ko zazna kaznivo dejanje med delom na terenu, ali takrat, ko ga na kraj dejanja kot varnostnika interventa pošlje varnostnonadzorni center. Varnostnik mora prepoznati okoliščine, ki nakazujejo kaznivo dejanje, npr. rop, tatvino, napad, poškodovanje tuje stvari ipd., za katero mora podati kazensko ovadbo, ali okoliščine, ki kažejo le na prekrške (prometni prekršek, nedostojno vedenje na javnem mestu ipd.). S slednjimi sicer naj ne bi imel opravka, razen kadar je s takim vedenjem kršen red varovanega območja. Kot navaja 58. člen ZZasV-1 (2011), mora varnostnik ob ugotovitvi, da se pripravlja, izvaja ali je bilo storjeno kaznivo dejanje, ki se preganja po uradni dolžnosti ali na predlog oškodovanca, obvestiti policijo ter podati kazensko ovadbo. Opustitev podajanja kazenske ovadbe je resna kršitev zakonskih dolžnosti in vodi v njegovo neposredno odgovornost. Pri varnostnem osebju lahko ukrepe in naloge v zvezi s preiskovanjem in odkrivanjem kaznivih dejanj delimo na štiri pomembne sklope (Lukač, 2015):

- odkritje in prepoznavanje kaznivega dejanja ter podajanje kazenske ovadbe,
- zavarovanje kraja kaznivega dejanja in zagotovitev njegove nespremenjenosti,
- spreminjanje kraja kaznivega dejanja,
- zadržanje storilca kaznivega dejanja in nadaljnji postopki v zvezi s kaznivim dejanjem.

⁵ Zasebnovarnostno osebje pogosto varuje pomembno in kritično infrastrukturo, npr. letališča in stavbe državnih institucij, ne gre pa zanemariti, da so prisotni tudi na potencialno nevarnih območjih, kot so odlagališča odpadkov. Številnejši požari odlagališč odpadkov v letu 2017 so spodbudili debate o ekološki kriminaliteti, ki je – kot pišejo Eman, Meško, Dobovšek in Sotlar (2013) – sicer pogosto prezrta. Glede na to, da šolski programi za tehnike varovanja vsebujejo tudi vsebine o požarni varnosti (Center RS za poklicno izobraževanje, 2017; Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS, 2017), bodo verjetno v procesu izobraževanja postali še pomembnejši.

⁶ Kot navaja 51. člen ZZasV-1 (2011), takšno zadržanje lahko traja največ dve uri. Če policija v tem času ne pride, mora varnostnik zadržano osebo izpustiti. Od njega se pričakuje, da v času zadržanja ugotovi istovetnost storilca kaznivega dejanja ter si o njem in samem dejanju poskuša zapomniti čim več podrobnosti, ki bi lahko koristile policiji in preiskovalnim organom.

⁷ Smiselno je domnevati, da se kljub močnim težnjam, da oseba izbere poklic varnostnika kot izhod v sili (Makše in Čas, 2009), razvije občutek pripadnosti. To potrjujejo ugotovitve raziskav na slovenskem vzorcu varnostnikov (Meško et al., 2005). Tudi Klisura (2016) pri svojem raziskovanju ugotavlja, da nedvomno obstaja nekakšno zadovoljstvo z delom.

⁸ Gre za ukrepe zadržanja oseb, uporabo sredstev za vklepanje in vezanje ter uporabo fizične sile, plinskega razpršilca ali strelnega orožja (ZZasV-1, 2011).

Ob naznanitvi kaznivega dejanja mora navesti tudi dokaze, za katere ve, in storiti vse potrebno, da se zavarujejo in ohranijo sledovi in dokazi kaznivega dejanja ter druga dokazila, pomembna za nadaljnji kazenski postopek (Čas, 2010).⁹ S svojimi hitrimi reakcijami pogosto tvega, da bo uničil potencialne sledi na kraju dejanja. Varnostnikovi najpomembnejši nalogi ob zaznavi kaznivega dejanja sta vizualni ogled¹⁰ in ustrezno zavarovanje kraja dejanja. Slednje je izrazito kompleksno dejanje, o čemer je pisal že Gross v svojem učbeniku (Burney in Pemberton, 2013). Munda (1951: 192) je zavarovanje kraja videl kot pomembno nalogo miličnikov, v svojem učbeniku pa je svaril pred nepremišljenostjo »ljudestva na deželi«, ki se dotika predmetov v zvezi s kaznivim dejanjem. Kompleksnost zavarovanja kraja dejanja, s katerim se ukvarja policija, dobro opišejo Maver et al. (2004: 225): »Na videz dokaj jasna naloga pa vsebuje vrsto zapletenih vprašanj, npr.: kaj je kraj dejanja oz. do kod zavarovati prostor z varovalnim trakom, Policija? Kaj storiti z osebami, s predmeti, ki so (ali so bili) v tem območju? Kako hitro pomagati žrtvi, pa vendar popisati njen prvotni položaj? Katere sledi je treba hitro zavarovati, da se ne bi uničile (zaradi vremenskih, toplotnih ali drugih dejavnikov)? Kako jih zavarovati, da ne bi morebiti naredili še več škode? Kaj storiti z osebami, ki kažejo upravičen interes, da so na kraju dejanja? Itd.« Lahko se pojavi kaotično število dejavnikov in aktivnosti, ki prvim policistom na kraju onemogočajo učinkovito kontrolo in zavarovanje kraja, a njihova naloga je, da vseeno stremijo k čim večji učinkovitosti in ohranjanju integritete kraja dejanja (Gardner in Bevel, 2009). Tuje študije ugotavljajo, da tudi policisti nimajo vedno dovolj znanja oziroma izkušenj glede ukrepanja na kraju dejanja (Williams, 2004), vseeno pa imajo v primerjavi z zasebnovarnostnim osebjem več izkušenj in znanja kriminalistične stroke ter logistične podpore in zakonskih pooblastil. Zavarovanje kraja dejanja je tako lahko težka naloga za zasebnovarnostno osebo. Varnostnikovi postopki zavarovanja kraja so različni. Kraj najpogosteje zavaruje z opozorilnim trakom ter ustreznim fizičnim varovanjem; tako prepreči dostop nepooblaščenih

oseb ter nadaljnje uničenje sledov kaznivega dejanja. V skrajnih primerih opravi tudi prekrivanje in prenašanje sledi ali uporabi druge načine zaščite pred uničenjem, npr. zaradi vremenskih vplivov, kot so veter, sneg ipd. Izjeme spreminjanja kraja dejanja podrobneje opredeljuje tretji odstavek 24. člena Pravilnika o izvajanju Zakona o zasebnem varovanju (2011), ki navaja:

»Varnostnik sme kraj dejanja izjemoma spremeniti:

- če je ogroženo življenje ljudi in je potrebno nuditi takojšnjo pomoč poškodovanim;
- če ne more drugače preprečiti grozeče nevarnosti;
- če ne more drugače zagotoviti varnosti cestnega prometa ali
- če ne more drugače zavarovati sledov in predmetov pred uničenjem.«

Na kraj dejanja lahko gledamo kot na nekakšen zapis nekega dogodka (Forest, 2004). Tako ga je videl tudi Hans Gross, ki mu je (seveda upravičeno) pripisoval veliko pomembnost (Burney in Pemberton, 2013). Munda (1951: 192) je sledi, ki jih najdemo na kraju in potencialno uporabimo za realne dokaze, označil kot »neme priče dogodka«. Kraj dejanja je tudi središče forenzičnega sveta in pri ogledu gre za dejanje s trajnim odtisom. Ko je po storjenem dejanju predmet na kraju dejanja premaknjen, takšnega dejanja ne moremo razveljaviti (Houck in Siegel, 2015). Gre za kompleksno in tudi za samo uspešnost preiskave odločilno aktivnost (Wyatt, 2014). Hkrati se je treba zavedati, da popolnega kraja dejanja ni, saj vedno pride do posameznih alternacij kraja in degradacij sledi, zato je nujna hitrost preiskovalcev (Forest, 2004). Kljub temu da dva kraja dejanja nista enaka (Forest, 2004), prihaja do mehaniziranega postopanja preiskovalcev, kar lahko škoduje preiskavi. Čeprav so izkušnje kriminalističnih tehnikov in kriminalistov izrazito pozitivne (Wyatt, 2014), pa pretirano zanašanje nanje pri možnosti najdbe sledov na specifičnih tipih kraja dejanja ni vedno koristno in produktivno, saj povzroča pretirano rutiniranost v odločanju (Forest, 2004; Gardner in Bevel, 2009; Maver, 1981; Maver et al., 2004; Wyatt, 2014). Podobno je z odzivanjem varnostnega osebja, še posebno varnostnikov, ki opravljajo intervencije. Rutinirano, neodgovorno in malomarno pristopanje k intervencijam ali sprožitvam alarma je problematično. Nasprotno pa je rutiniran, ampak taktično natreniran pristop samovarovalen in tudi ustrezno strokoven. Navsezadnje varnostnik, ki opravlja intervencijo, ne more vedeti, ali je sprožitev alarma nenačrtna, naključna situacija ali pri storilcih načrtovan test odzivnosti varnostne službe. Večkratno proženje alarma je namreč lahko namen storilcev, da povzročijo nekakšno izgubo občutljivosti varnostnega osebja. Z načrtnim pogostim proženjem alarma okrepijo hevristično odločanje pri varnostnem osebju. Posledično so odzivi osebja na ponovno proženje alarma pasivnejši, saj domneva,

⁹ Rojs (2013: 31) tako opiše proces: »OKC PU oziroma dežurni PP po prejemu klica varnostnika, s katerim policijo obvesti o [okolščinah/razlogih obveščanja], od njega pridobi osebne podatke (lahko tudi številko službene izkaznice) in podatke o imetniku licence, za katerega v tem trenutku opravlja naloge. Podatke ustrezno zabeleži in na kraj pošlje policista. Ta na kraju ugotovi dejansko stanje prijavljenega dogodka in izvede ukrepe iz 148. člena ZKP ter ustrezne ukrepe iz ZZasV-1. Seveda je pomembno, da si tudi varnostnik skuša zapomniti čim več okoliščin, pomembnih za dokazovanje protipravnega ravnanja osebe, saj je to v interesu ZVS in policije. Kadar varnostnik osebe ni uspel identificirati oz. zadržati, si bo skušal zapomniti njen točen opis, smer in način pobega (peš, vozilo, opis vozila, registrska številka ipd.). Sodelovanje med subjektoma je torej ključno.«

¹⁰ Vizualni pregled kraja kaznivega dejanja ni preiskovalno dejanje in ga varnostnik lahko opravi.

da gre le za ponoven, nepomemben alarmni signal. Pri tem moramo upoštevati, da tako varnostne službe kot nekatere policijske organizacije (Johnston, 1992) zaračunavajo pogosto odzivanje na lažne alarme, kar ponovno vpliva na hevrstike odločanja v primeru utemeljenega odziva. Policija ne vodi podatkov, kolikokrat je zasebnovarnostna oseba zavarovala kraj dejanja oziroma prijavila kaznivo dejanje, toda iz kronik, ki jih v svojih revijah objavljajo nekatere varnostne službe, je razvidno, da gre za precej pogoste situacije (Kronika, 2017a, 2017b; Kronika tromesečja, 2015, 2016, 2017). Postavlja se vprašanje, ali je bilo ravnanje varnostnega osebja v danih situacijah ustrezno. Lahko bi trdili, da bi se idealna kakovost zavarovanja kraja dejanja izražala v primeru, da so sledovi s kraja vodili k uspešni preiskavi kaznivega dejanja in v primeru odkritja storilca tudi k njegovi obsodbi. Toda obsodilna sodba ni nujno posledica najdenih sledi na kraju dejanja. Kot piše V. Verdel Kokolj (2015: 93), »je še v tako preprostih primerih zaslišana vsaj ena priča« (z izjemo neposrednih obtožb, ko so materialni dokazi dovolj jasni). Razvidno je, da sodišča sodbe opirajo na osebne dokaze kljub njihovi vprašljivi zanesljivosti.¹¹ Po drugi strani pa so pri nekaterih oblikah kaznivih dejanj, npr. spolnih zlorabah otrok, materialni dokazi težko dosegljivi (Frangč in Maver, 2013).

Prav tako je obsodilna sodba le zahteva po retributivni pravici, medtem ko naj bi bil primarni namen kriminalistične preiskave najti resnico (Bryant, 2010). Koliko jo je (če sploh) mogoče najti? Kaj sploh je resnica? (Maver, 1981) V okviru tega gre za hevrstični vidik preiskovanja, saj preiskovalci poskušajo pojasniti »realen pojav«, pri katerem imajo »rezultati spoznavno vrednost, ne pa tudi dokazne« (Dvoršek, 2003: 22). Če to povežemo s kontekstom prispevka, gre torej za že prej omenjeno presodo, ali je neki kraj dejanja hkrati kraj kaznivega dejanja, oziroma ugotovitev, ali »gre za sum kaznivega dejanja ali morda le za nesrečni dogodek ali naravni pojav« (Dvoršek, 2003: 22). Pri upoštevanju števila obsodb kot merilo uspešnosti preiskovanja (oziroma zavarovanja kraja in subsekventnega ogleda) moramo upoštevati tudi pravna izhodišča, ki lahko vplivajo na potek sodnega procesa neodvisno od (ne)kakovosti zavarovanih sledi (npr. kršenje ustavne pravice, ki privede do ustavitve postopkov). V tem smislu se pravna varstva postavijo pred iskanje resnice, saj ga nekako ustavijo. Prav tako je (ustrezno) zavarovanje kraja šele prvi izmed številnih korakov ustreznega ogleda kraja dejanja, ki je gotovo eno izmed najkompleksnejših kriminalističnih opra-

vil (Forest, 2004). Tovrstna kompleksnost je odražena tudi v preprostejših ogledih (npr. ogled kraja dejanja pri vlomih), ki so obenem najštevilnejši (Smith, Baber, Hunter in Butler, 2008). Ogled je tudi psihično obremenjujoče opravilo (Pavšič Mrevlje, 2013; Sollie, Kop in Euwema, 2017), ki lahko povzroči posttravmatske stresne motnje (PTSM) (Pavšič Mrevlje, 2013).¹² Varnostno osebje navadno ne vstopa v tako intenzivne in stresne interakcije (obravnavo trupel, žrtev kaznivih dejanj) kot kriminalisti in kriminalistični tehniki, vseeno pa je lahko prisotno na obrobju tovrstnih situacij.

3 Raziskava

Ob peti obletnici novega Zakona o zasebnem varovanju (ZZasV-1, 2011) smo želeli pregledati stanje regulative zasebnega varovanja, izobraževanja varnostnega osebja ter sodelovanja med policijo in varnostnim osebjem. Na portalu 1ka smo izdelali obsežen spletni vprašalnik (96 spremenljivk v 26 vprašanjih, na katera je bilo mogoče odgovarjati z uporabo Likertove lestvice z izbiro kategoričnih odgovorov ter vnosnega polja za odprti tip vprašanja). Vprašalnik je bil sestavljen na podlagi pregleda literature in glede na izpostavljene težave, ki se pojavljajo v praksi. Zajemal je šest sklopov:

1. značilnosti družbe, v kateri anketirani menedžerji delujejo, in vprašanja o njihovi delovni dobi,
2. poznavanje in uporaba ukrepov,
3. regulativa pri zasebnem varovanju,
4. sodelovanje s policijo,
5. zavarovanje kraja dejanja ter
6. izobraževanje in usposabljanje varnostnega osebja.

Vprašalnik je bil poslan v pregled osebi, ki dela na področju varnosti že vrsto let, poučuje zasebnovarnostne vsebine in je kot varnostni menedžer vodja varnostne družbe. Popravili smo ga v skladu z njegovimi predlogi in komentarji.

Spletni naslov do vprašalnika smo poslali na e-naslove poslovnih subjektov, ki se ukvarjajo z zasebnim varovanjem. Poslan je bil na 194 e-naslovov, ki so bili pridobljeni iz javnih evidenc, naših osebnih evidenc in z učinkom t. i. snežne kepe. V spremnem besedilu smo zapisali, da je vprašalnik namenjen varnostnim menedžerjem, saj imajo nam zanimiv nabor izkušenj. Po ZZasV-1 (2011) je varnostni menedžer oseba, ki izpolnjuje tako splošne kot posebne pogoje (ZZasV-1, 2011: 32.–33. člen) za pridobitev službene izkaznice ter je pri imetniku licence ali izvajalcu internega varovanja odgovorna za

¹¹ Raziskovalci (Magnussen, Melinder, Stridbeck in Raja, 2010; Wise, Pawlenko, Safer in Meyer, 2009) ugotavljajo, da sodniki in preostali udeleženci kazenskega pregona ne poznajo težav (npr. popačenje spomina, težave s priklicem, menjave virov informacij in zanesljivost spomina), ki vplivajo na pričevanja (Magnussen et al., 2010). Vprašljive pa so tudi zasliševalske taktike preiskovalcev (Kassin, Kuckucka, Lawson in DeCarlo, 2017).

¹² T. Pavšič Mrevlje (2013) na podlagi svoje raziskave ugotavlja, da je pri nekaterih slovenskih kriminalističnih tehnikah sicer prisotna simptomatika PTSM, toda ta ne presega alarmantnih (kliničnih) meja in ne vpliva na kakovost njihovega dela.

zakonitost, strokovnost in učinkovitost varovanja (ZZasV-1, 2011: 5. člen, 23. točka). Naloge varnostnega menedžerja lahko opravljajo tisti, ki imajo najmanj višjo strokovno izobrazbo ter tri leta delovnih izkušenj oziroma najmanj visoko strokovno izobrazbo in pet let delovnih izkušenj na vodilnih ali vodstvenih delih. Število varnostnih menedžerjev v Sloveniji ni javen podatek in nam ga Ministrstvo za notranje zadeve tudi na zaprosilo ni razkrilo.

Varnostni menedžerji imajo, poleg lastnih izkušenj, zaradi komunikacije s svojimi podrejenimi vpogled v njihovo vsakodnevno delo, zaradi komunikacije z nadrejenimi pa tudi menedžerski vpogled. Po 15 dneh smo na e-naslove, za katere v prvem krogu pošiljanja od e-poštnih ponudkov nismo prejeli systemskega sporočila, da naslov ni več aktiven, poslali opomnik, nekatere osebe pa smo tudi osebno poklicali

in spodbudili k izpolnjevanju vprašalnika. Vprašalnik je bil aktiven od 15. marca do 15. aprila 2016. Zaznanih je bilo 124 dostopov do njega, ampak glede na algoritem portala Ika je bilo za nadaljnje analize uporabnih 54 vprašalnikov.

Pridobljeni odgovori so bili analizirani s programskimi orodji Microsoft Office – Excel in IBM SPSS Statistics. Rezultate in osnovne analize 1., 2., 3., 4. in 6. sklopa smo strnili v poseben prispevek (Trstenjak, 2017), rezultate iz 5. sklopa pa podrobneje predstavljamo v nadaljevanju.

3.1 Ugotovitve

Končni vzorec je sestavljalo 54 vprašalnikov. Značilnosti vzorca so:

Tabela 1: Značilnosti vzorca – anketirani menedžerji

		<i>F</i>	%
Koliko časa ste že zaposleni v zasebnem varovanju?	Do pet let	4	7,4
	Od šest do deset let	13	24,1
	Več kot deset let	36	66,7
	Ni odgovora	1	1,9
	Skupaj	54	100,0
Od tega kot varnostni menedžer ...*	... manj kot eno leto	2	3,7
	... od enega leta do pet let	20	37,0
	... od šest let do deset let	20	37,0
	... od 11 let do 15 let	4	7,4
	... od 16 let do 20 let	5	9,3
	... več kot 20 let	1	1,9
	Ni odgovora	2	3,7
	Skupaj	54	100
Za koliko varnostnega osebja ste pristojni glede njegovega zakonitega in strokovnega izvajanja ukrepov po ZZasV-1?	Od enega do pet zaposlenih	7	13,0
	Od šest do deset zaposlenih	11	20,4
	Od 11 do 20 zaposlenih	33	61,1
	Ni odgovora	3	5,6
	Skupaj	54	100,0
V katero klasifikacijo družb glede na povprečno število delavcev v poslovnem letu spada podjetje, v katerem ste zaposleni?	Mikrodružba (povprečno število delavcev v poslovnem letu ne presega deset)	8	14,8
	Majhna družba (povprečno število delavcev v poslovnem letu ne presega 50)	10	18,5
	Srednja družba (povprečno število delavcev v poslovnem letu ne presega 250)	8	14,8
	Velika družba (povprečno število delavcev v poslovnem letu presega 250)	21	38,9
	Ni odgovora	7	13,0
	Skupaj	54	100,0

		<i>F</i>	%
V kateri regiji delujete?	Pomurska regija	1	1,9
	Podravska regija	10	18,5
	Koroška	0	0
	Savinjska regija	3	5,6
	Zasavska regija	3	5,6
	Spodnjeposavska regija	1	1,9
	Jugovzhodna Slovenija	2	3,7
	Osrednjeslovenska regija	22	40,7
	Gorenjska regija	5	9,3
	Notranjsko-kraška regija	0	0
	Goriška regija	3	5,6
	Obalno-kraška regija	2	3,7
	Ni odgovora	2	3,7
	Skupaj	54	100,0
Na katerem območju delujete?**	Mestnem	47	51,6
	Primestnem	29	31,9
	Podeželskem	15	16,5
	Skupaj	91	100,0
V katerih organizacijskih oblikah izvajate naloge zasebnega varovanja?***	Interno varovanje	11	15,1
	Varovanje na podlagi pogodbenega razmerja	37	50,7
	Obvezno organiziranje varovanja	25	34,2
	Skupaj	73	100,0

* Anketirani so odgovarjali v polje za odprti tip vprašanj. Glede na pridobljene rezultate smo jih potem razvrstili v šest razredov.

** Anketiranci so lahko izbrali več odgovorov, saj je mogoče delovanje na več območjih.

*** Anketiranci so lahko izbrali več odgovorov, saj je mogoče delovanje v različnih oblikah. Tu se je pojavil tudi svojevrsten paradoks. Namreč, v Sloveniji je po podatkih Ministrstva za notranje zadeve (podatki so bili pridobljeni po zaprosilu) registriran samo en poslovni subjekt, ki ima registrirano interno varovanje, in glede na velikost zelo verjetno nima toliko varnostnih menedžerjev, kot je bilo označeno v anketi. Naša domneva je, da so odgovori odraz *modus operandi* njihovega dela. To pomeni, da imajo varovanje kljub temu, da ga imajo npr. urejenega samo za lastne potrebe in teh storitev ne ponujajo na trgu, registrirano pod drugačno obliko oziroma so nekateri anketiranci interno varovanje razumeli tudi kot varovanje, ki se opravlja znotraj večjih podjetij, organov, organizacij, čeprav je varnostno osebje tam na podlagi pogodbenega varovanja z varnostnim družbami. Tu gre zahvala anonimnemu recenzentu, ki je izpostavil paradoks.

Ker varnostni menedžerji v našem vzorcu vodijo več zaposlenih (prevladujejo tisti, pri katerih so pristojni za 11–20 zaposlenih), gre za obsežen nabor pridobljenih izkušenj. Toda vseeno je vzorec zajetih varnostnih menedžerjev majhen, zato rezultati niso celostno reprezentativni za Slovenijo, nakazujejo pa nekatere smernice in dojemanje.

V okviru sodelovanja s policijo nas je zanimalo, kako zaznavajo sodelovanje s policisti. Podobno kot v predhodnih raziskavah (Meško et al., 2005; Nalla et al., 2009; Rojs, 2013; Vavpotič, 2013; Vavpotič in Čas, 2014) smo tudi mi ugotovili, da imajo varnostni menedžerji dobro celostno mnenje o policistih in menijo, da jih ti spoštujejo. Toda prispel je tudi odgovor, da »policija dela proti varnostnim službam«. Ker ne gre

za prevladujoče mnenje, odgovor ni pretirano skrb vzbujajoč, kljub temu pa je tako mnenje škodljivo za razvoj in položaj zasebnega varovanja (Trstenjak, 2017).

Nadalje nas je zanimala pogostnost obveščanja policije o kaznivem dejanju in zavarovanju kraja kaznivega dejanja (tabela 2).

Tabela 2: Odgovori na vprašanje »Kako pogosto varnostniki obveščajo policijo o kaznivem dejanju in zavarovanju kraja kaznivega dejanja?«

	<i>Odgovori</i>	<i>F</i>	<i>%</i>	<i>Veljavni</i>	<i>Kumulativa</i>
1	Mesečno je le nekaj takih primerov	23	43	74	74
2	Manj kot desetkrat tedensko	2	4	6	81
3	Več kot desetkrat tedensko	2	4	6	87
4	Dnevno, vendar manj kot petkrat	4	7	13	100
5	Več kot petkrat dnevno	0	0	0	100
	Skupaj	31	57	100	

Distribucija odgovorov je razumljiva, saj le majhen delež zasebnovarnostnih subjektov svoje storitve ponuja poslovnim subjektom, ki so pogostejši oškodovanci kaznivih dejanj (npr. trgovski koncerni). To je razvidno pri podrobnejšem pregledu odgovorov, ki razkriva, da večji (glede na število zaposlenih) ko je zasebnovarnostni poslovni subjekt, večkrat je policija obveščena o zaznanem kaznivem dejanju in zavarovanju kraja

tega dejanja. Večji ko je zasebnovarnostni poslovni subjekt, večje je tudi število strank, zato obstaja večja verjetnost, da morajo večkrat obveščati policijo o zaznanem kaznivem dejanju. Nadalje nas je zanimalo, kako anketiranci doživljajo tovrstne situacije oziroma svojo vlogo pri preiskovanju kaznivih dejanj (tabela 3).

Tabela 3: Odgovori glede strinjanja s trditvami o vlogi zasebnovarnostnega osebja na kraju kaznivega dejanja

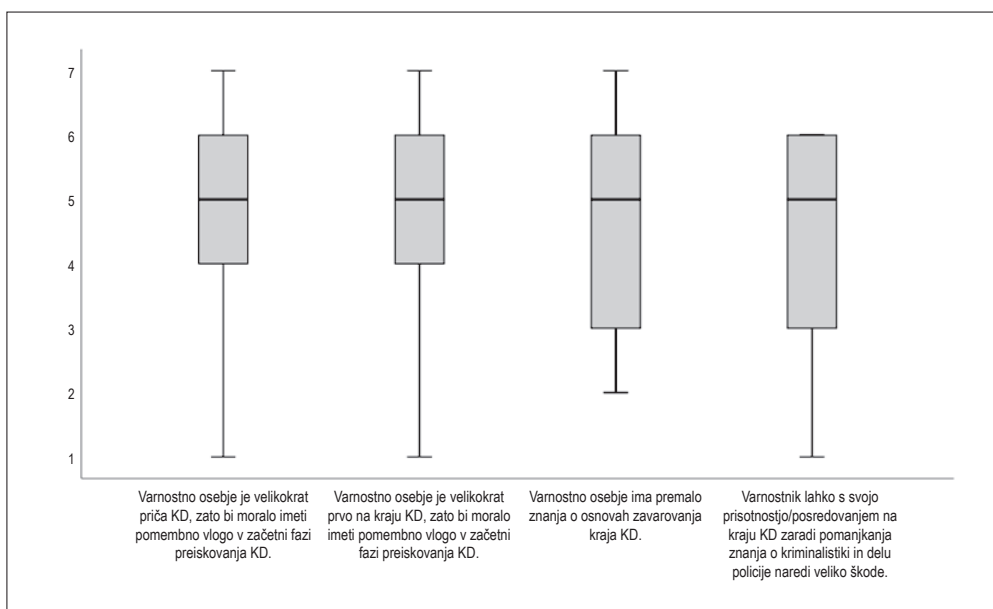
Trditve o vlogi varnostnega osebja glede preiskovanja kaznivih dejanj (KD) in zavarovanja kraja dejanja*		Sploh se ne strinjam	Se ne strinjam	Delno se ne strinjam	Niti [se strinjam] niti [se ne strinjam]	Delno se strinjam	Se strinjam	Povsem se strinjam	Ne vem	<i>F</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Varnostno osebje je velikokrat priča KD, zato bi moralo imeti pomembno vlogo v začetni fazi preiskovanja KD.	št.	1	3	2	6	13	10	7	0	42	5,02	1,52
	%	2	7	5	14	31	24	17	0	100		
Varnostno osebje je velikokrat prvo na kraju KD, zato bi moralo imeti pomembno vlogo v začetni fazi preiskovanja KD.	št.	2	3	2	6	12	12	5	0	42	4,88	1,6
	%	5	7	5	14	29	29	12	0	100		
Varnostno osebje ima premalo znanja o osnovah zavarovanja kraja KD.	št.	0	10	5	1	12	10	4	0	42	4,45	1,74
	%	0	24	12	2	29	24	10	0	100		
Varnostnik lahko s svojo prisotnostjo/ravnanjem na kraju KD zaradi pomanjkanja znanja o kriminalistiki in delu policije naredi veliko škode.	št.	1	8	3	2	14	11	0	1	40	4,45	1,68
	%	3	20	8	5	35	28	0	3	100		

* Anketirani so odgovore na vprašanja o strinjanju s trditvijo podali s sedemstopenjsko Likertovo lestvico v razponu od 1 – sploh se ne strinjam do 7 – povsem se strinjam. Trditve se nanašajo na različne materije, zato zanesljivosti vprašalnika (Cronbachov koeficient alfa) ne navajamo.

Visoke vrednosti standardnih odklonov kažejo veliko razpršenost odgovorov, zato velike soglasnosti med anketiranimi ni. Gre za razumljivo razpršenost, ki najverjetneje izhaja iz prej omenjenega dejstva, da ima le manjši delež anketiranih pogostejše stike s policijo zaradi sporočanja zaznave kaznivega dejanja. Ne glede na razpršenost odgovorov je vredno omeniti percepcijo varnostnih menedžerjev, da vlogo varnostnega osebja pri preiskovanju kaznivih dejanj doživljajo kot pomembno. Pri tem iz odgovorov izhaja tudi samokritična refleksija o kompetencah zavarovanja kraja dejanja. Ugotovitve iz Sotlarjeve raziskave (2007) kažejo, da zaposleni v zasebnovarnostnih podjetjih že sodelujejo tudi na področju preiskovanja kriminalitete, zato je vprašanje o kriminalističnih kompetencah smiselno.

Trditve so osrednji segment našega statističnega preverjanja, zato smo preverili tudi normalno porazdelitev. Uporabili smo statistične teste in grafični vpogled (Morgan et al., 2004). Statistični testi (test Kolmogorov-Smirnova in Shapiro-Wilkov test) sicer ne potrjujejo normalne porazdelitve, toda grafični pregledi z uporabo histogramov, Q-Q plota in boxplota (slika 1) kažejo, da odgovori pri prvih dveh trditvah deloma sledijo normalni porazdelitvi, odgovori pri zadnjih dveh pa manj.

Podobno kažeta tudi merili asimetričnosti in sploščenosti (tabela 4), ki sta v mejah normalne distribucije, zato smo se odločili, da za nadaljnje vpoglede uporabimo parametrične teste.

Slika 1: Grafikon boxplot, ki kaže distribucijo odgovorov glede strinjanja s trditvami

Tabela 4: Asimetričnost in sploščenost pri odgovorih o strinjanju s trditvami o vlogi zasebnovarnostnega osebja na kraju kazni-vega dejanja

Trditve	n	M	Asimetričnost		Sploščenost	
			Koeficient	SD	Koeficient	SD
Varnostno osebje je velikokrat priča KD, zato bi morale imeti pomembno vlogo v začetni fazi preiskovanja KD.	42	5,02	–,78	,37	,29	,72
Varnostno osebje je velikokrat prvo na kraju KD, zato bi morale imeti pomembno vlogo v začetni fazi preiskovanja KD.	42	4,88	–,89	,37	,29	,72
Varnostno osebje ima premalo znanja o osnovah zavarovanja kraja KD.	42	4,45	–,28	,37	–1,36	,72
Varnostnik lahko s svojo prisotnostjo/posredovanjem na kraju KD zaradi pomanjkanja znanja o kriminalistiki in delu policije naredi veliko škode.	39	4,36	–,67	,38	–1,04	,74

Kako statistično značilni so odgovori, smo raziskali s pomočjo t- testa (tabela 5). Zanimalo nas je, kako močno se vprašani strinjajo s postavljenimi trditvami. Za mejno vrednost smo postavili 4,5, ker bi manjša vrednost pomenila, da

testiramo, ali se vprašani s trditvijo ne strinjajo oziroma so neodločni, nas pa zanima strinjanje s trditvijo (zato velja $H_0 = 4,5$). T-test je nakazal, da le za prvo trditev obstaja statistično značilna razlika (tabela 5).

Tabela 5: Enovzorčni t-test glede trditev o vlogi zasebnovarnostnega osebja pri zavarovanju kraja dejanja in vlogi pri preiskovanju kaznivih dejanj

Trditve	Vrednost pod $H_0 = 4,5$					
	t	Stopnje prostosti	p-vrednost (dvostranska)	Razlika med aritmetičnima sredinama	95 % interval zaupanja za razliko	
					Spodnja meja	Zgornja meja
Varnostno osebje je velikokrat priča KD, zato bi morale imeti pomembno vlogo v začetni fazi preiskovanja KD.	2,23	41	,03	,52	,05	1,00
Varnostno osebje je velikokrat prvo na kraju KD, zato bi morale imeti pomembno vlogo v začetni fazi preiskovanja KD.	1,55	41	,13	,38	–,12	,88
Varnostno osebje ima premalo znanja o osnovah zavarovanja kraja KD.	–,18	41	,86	–,05	–,59	,50
Varnostnik lahko s svojo prisotnostjo/posredovanjem na kraju KD zaradi pomanjkanja znanja o kriminalistiki in delu policije naredi veliko škode.	–,55	38	,59	–,14	–,66	,38

Sklepamo, da varnostno osebje v začetnih fazah preiskovanja kaznivih dejanj vidi svojo vlogo kot pomembno predvsem zato, ker je pogosto (prva) priča kaznivega dejanja.

Zanimala sta nas tudi sodelovanje in prenos znanja med policisti in varnostnim osebjem, zato smo postavili nekaj trditev o povratnih informacijah policije pri zavarovanju kraja dejanja. Anketirance smo zaprosili, da označijo, kako pogosto se zgodi posamezno sodelovanje (tabela 6).

postopkih. Problematične bi lahko bile skope povratne informacije (kriminalistov), ki bi varnostnemu osebju ob ustrezni analizi in usmeritvi zelo pomagale pri prihodnjih situacijah. Vsekakor je problematično tudi ustrezno podajanje in sprejemanje kritike, saj bi lahko neustrezno podana pripomba spodbudila še večjo apatijo in nesodelovanje med udeleženci.

Tudi normalno distribucijo odgovorov na ta vprašanja smo preverili z grafičnim pregledom in testoma (te-

Tabela 6: Odgovori na vprašanje »Ali je policija kdaj komentirala kakovost zavarovanja kraja dejanja?«

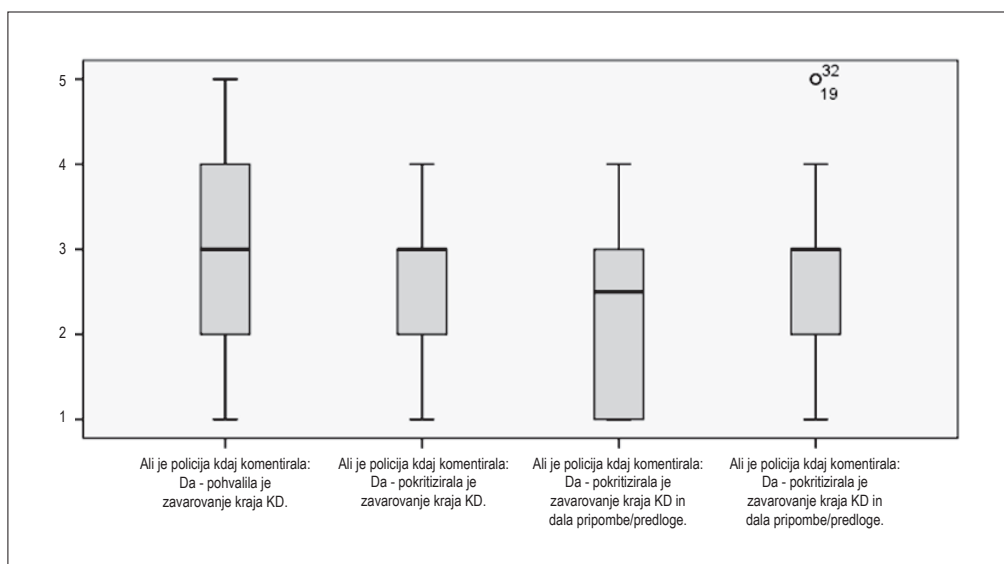
		(1) Zelo malokrat	(2) Malokrat	(3) Nevtravno	(4) Velikokrat	(5) Zelo velikokrat	F	M	SD
Da – pohvalila je zavarovanje kraja KD.	št.	2	9	15	10	2	38	3,03	0,97
	%	5	24	39	26	5%	100		
Da – pokritizirala je zavarovanje kraja KD.	št.	8	10	17	3	0	38	2,39	0,92
	%	21	26	45	8	0	100		
Da – pokritizirala je zavarovanje kraja KD in dala pripombe/predloge.	št.	10	9	18	1	0	38	2,26	0,89
	%	26	24	47	3	0	100		
Da – pohvalila je zavarovanje kraja KD in dala pripombe/predloge.	št.	4	6	20	6	2	38	2,89	0,98
	%	11	16	53	16	5	100		

Iz analize je razvidno, da varnostno osebje dobi povratno informacijo o kakovosti zavarovanja kraja kaznivega dejanja v povprečnem obsegu. Razvidno je tudi, da policija ne graja kakovosti zavarovanja ter da je zadovoljna z delom varnostnega osebja. Manjši pretok informacij je razumljiv, ker so kriminalisti pogosto individualisti (Dvoršek, 1998). To se odraža tudi pri manjši interakciji s preostalimi udeleženci v tovrstnih

stom Kolmogorov-Smirnov in Shapiro-Wilkovim testom). Histogrami ter merili asimetričnosti in sploščenosti (tabela 7) ponovno izražajo normalno porazdelitev, test Kolmogorov-Smirnova in Shapiro-Wilkov test pa je ne potrđita. Tudi boxplot (slika 2) kaže normalno porazdelitev le pri odgovorih na prvo trditev.

Tabela 7: Asimetričnost in sploščenost pri odgovorih na vprašanje »Ali je policija kdaj komentirala kakovost zavarovanja kraja dejanja?«

	n	M	SD	Asimetričnost		Sploščenost	
				Koeficient	SD	Koeficient	SD
Da – pohvalila je zavarovanje kraja KD.	38	3,03	,97	–,06	,38	–,31	,75
Da – pokritizirala je zavarovanje kraja KD.	38	2,39	,92	–,23	,38	–,88	,75
Da – pokritizirala je zavarovanje kraja KD in dala pripombe/predloge.	38	2,26	,89	–,32	,38	–1,25	,75
Da – pohvalila je zavarovanje kraja KD in dala pripombe/predloge.	38	2,89	,98	–,14	,38	,30	,75

Slika 2: Distribucija odgovorov na vprašanje »Ali je policija kdaj komentirala kakovost zavarovanja kraja dejanja?«

Zanimalo nas je, ali na mnenje varnostnega osebja o njihovi vlogi pri preiskovanju kaznivih dejanj in o kompetencah za ustrezno zavarovanje kraja dejanja vplivajo kakšni dejavniki. Ker navedeni testi in vpogledi v podatke ne izražajo normalne porazdelitve in ker literatura odsvetuje uporabo Pearsonovega koeficienta za analizo dogovorov, pridobljenih

z Likertovo lestvico, smo za testiranje uporabili Spearmanov test korelacij. Izvedli smo več testov korelacij, ampak le pri enem so se nakazale statistične značilnosti. Zaradi prostorskih omejitev vse statistično neznačilne teste kombinacij korelacij samo povzemamo v tabeli 8.

Tabela 8: Korelacije in krostabulacije (Spearmanov test korelacij)

Trditve/vloga	Dejavnik	Rezultati
Trditve o vlogi zasebnovarnostnega osebja pri preiskovanju kaznivih dejanj (KD) in zavarovanju kraja dejanja (glej tabelo 3)	Kako pogosto varnostniki obveščajo policijo o kaznivem dejanju in zavarovanju kraja kaznivega dejanja (glej tabelo 2)	Statistično neznačilni ($p > 0,05$)
Trditve o vlogi zasebnovarnostnega osebja pri preiskovanju kaznivih dejanj (KD) in zavarovanju kraja dejanja (glej tabelo 3)	Koliko časa je anketirani že zaposlen v zasebnovarnostni dejavnosti (glej tabelo 1)	Statistično neznačilni ($p > 0,05$)
Trditve o vlogi zasebnovarnostnega osebja pri preiskovanju kaznivih dejanj (KD) in zavarovanju kraja dejanja (glej tabelo 3)	Koliko časa anketirani že opravlja vlogo varnostnega menedžerja (glej tabelo 1)	Statistično neznačilni ($p > 0,05$)
Trditve o vlogi zasebnovarnostnega osebja pri preiskovanju kaznivih dejanj (KD) in zavarovanju kraja dejanja (glej tabelo 3)	Na katerem območju delujejo (glej tabelo 1)	Statistično neznačilni ($p > 0,05$)
Trditve o vlogi zasebnovarnostnega osebja pri preiskovanju kaznivih dejanj (KD) in zavarovanju kraja dejanja (glej tabelo 3)	V katerih organizacijskih oblikah izvajajo naloge zasebnega varovanja (glej tabelo 1)	Statistično neznačilni ($p > 0,05$)
Trditve o vlogi zasebnovarnostnega osebja pri preiskovanju kaznivih dejanj (KD) in zavarovanju kraja dejanja (glej tabelo 3)	Komentiranje policije o kakovosti zavarovanja kraja KD (glej tabelo 6)	Statistično neznačilni ($p > 0,05$)

Edina statistično značilna ugotovitev je bila primerjava trditve *Varnostnik lahko s svojo prisotnostjo/ravnanjem na kraju KD zaradi pomanjkanja znanja o kriminalistiki in delu policije naredi veliko škode* (tabela 3) in velikosti, torej *klasifikacije družbe glede na povprečno število delavcev v poslovnem letu* (tabela 2), kjer je pri $p < 0,05$ nakazana korelacija $r = -0,317$. Rezultate lahko pripišemo dejstvu, da večja zasebnovarnostna podjetja ponujajo svoje storitve več poslovnim subjektom, ki so pogostejše oškodovanci kaznivih dejanj (npr. trgovine, banke ipd.) oziroma imajo več strank, njihova interakcija s policijo pa je zaradi prenosa informacij pri kaznivih dejanjih posledično pogostejša. To vpliva tudi na mnenje varnostnega osebja o kompetencah, percepciji in njihovi vlogi pri preiskovanju kaznivih dejanj.

Celostno gledano, ugotovitve naše študije niso presenetljive, saj izražajo raznolikost (samo)percepcije dela in vloge zasebnovarnostnega osebja pri zagotavljanju varnosti in preiskovanju kaznivih dejanj. Na ugotovitve je vplivala tudi majhnost vzorca, kar pomeni, da morebitne ponovitvene študije zahtevajo spremembo pri raziskovalnem pristopu.

4 Razprava in sklep

Zasebnovarnostno osebje lahko z ustreznim pristopom in strokovnim zavarovanjem kraja dejanja bistveno pripomore k uspešno opravljenemu ogledu kraja dejanja, vsekakor pa je njegovo znanje o kriminalistiki preskopo, da bi se od njega pričakoval ustrežnejši odziv pri zaznavi kaznivega dejanja in zavarovanju kraja dejanja. Kriminalistične vsebine so vsekakor dobrodošle za lažje razumevanje njegove vloge pri zavarovanju kraja dejanja ter posledično uspešnejše nadaljnje delo kriminalističnih tehnikov.

Raziskava kaže mnenje varnostnih menedžerjev, da je zasebnovarnostno osebje dovolj kompetentno za ustrezno zavarovanje kraja dejanja. Prav tako ni zaznati kritik policije glede neakovostnih zavarovanj kraja dejanja. Zato menimo, da je pri usposabljanju varnostnega osebja treba obdržati (če ne celo povečati) vsebine kriminalistike. Na to je opozarjal že Mikuš (1998).

Za zasebnovarnostno osebje je ključno, da ko je pričal kaznivega dejanja oziroma njegovih posledic, ve, kako pravilno pristopiti h kraju dejanja, kdaj ga spreminjati ter kako ga pravilno zavarovati. Vse to s praktičnega vidika predstavljajo primeri dobre prakse. Kriminalisti in kriminalistični tehniki bi morali izpostaviti najpogostejše napake varnostnega osebja in jim predstaviti pravilen oziroma boljši pristop in način zavarovanja kraja dejanja. Kot smo ugotovili, policija ne beleži, kdo je primarno zavaroval kraj dejanja in ali je bil kraj

ustrezno zavarovan, a bi bile takšne informacije ali analize najpogostejših napak in dobrih praks¹³ uporabne pri izobraževanju policistov in varnostnega osebja. Pri tem opozarjamo, da mora biti dialog podajanja in sprejemanja informacij ustrezen, da ne prihaja do nepotrebnih zamer. Potencial za ustrezno izboljšavo situacije prinaša dejstvo, da med varnostno osebje vstopajo tudi nekdanji policisti (Nalla et al., 2009; Sotlar in Meško, 2009). Dobro bi bilo raziskati, ali morebiti to dejstvo, poleg kakovostnega izobraževanja, pojasni, zakaj je zavarovanje kraja dejanja že zdaj pogosto ustrezno opravljeno in zakaj policija ne daje kritik. Razumljivo je, da se le povečano znanje o kriminalistiki ne bo kazalo v več ohranjenih sledovih na kraju (ali bolje zaznanih značilnostih storilca), lahko pa vpliva na spremembo kognitivnega dojemanja kraja in situacij, nekakšno povečano pozornost varnostnega osebja na ključne segmente zavarovanja kraja in na samo pomnjenje značilnosti storilcev. Situacijo bi lahko izboljšali z uporabo telesnih kamer, ki bi jih varnostniki nosili na intervencijah. Razumljivo je, da do sprememb v delovanju obeh udeležencev ne bo prišlo zlahka, saj gre za kompleksne organizacijske organizme. Vpeljevanje sprememb v organizacijah ni vedno preprosto (Vrhovec, Hovelja, Vavpotič in Krisper, 2015), čeprav se zdi, da je zasebnovarnostna industrija odprta za tehnološke novitete (Sotlar, 2007).

Spodbudno je, da si zaposleni v zasebnovarnostni stroki želijo več izobraževanj in usposabljanj (Klisura, 2016; Makše in Čas, 2009; Trstenjak, 2017), kar bi bilo smiselno izkoristiti tudi za izobraževanje o kriminalističnih prvinah. Potrebne so nadaljnje raziskave o vlogi varnostnega osebja pri preiskovanju kaznivih dejanj. Svetujemo, da se uporabita metoda fokusnih skupin in metoda čistega osredotočenja na vlogo zasebnovarnostnega osebja pri preiskovanju kaznivih dejanj, saj se to zaradi številnih problematik zasebnega varovanja z uporabo (pre)splošnih vprašalnikov pogosto zanemara.

Zavedati se je treba, da zasebnovarnostno osebje ni dnevno izpostavljeno zaznavi kaznivih dejanj, pri katerih bo treba opravljati ogled kraja, in si s svojimi izkušnjami ne more preveč pomagati. Kljub temu pa se lahko znajde v situaciji, pri kateri bo njegova vloga ključna za razjasnitev vseh dejstev o dogajanju na kraju kaznivega dejanja, zato ga je treba čim bolj pripraviti na takšne dogodke.

¹³ Gre za raziskovalne študije po zgledu Mavra (1981) ali Wyatta (2014) oziroma Williamsa (2004), ki so raziskovali dobre prakse, količino pridobljenih sledi, kognitivne in tehnične značilnosti delovanja na kraju dejanja ter nekatere organizacijske značilnosti za ogled odgovornih organizacij. Nedvomno slovenska policija že izvaja tovrstne analize in prenos znanja na letnih usposabljanjih, dobro pa bi bilo, če bi del obravnavanega znanja periodično, strnjeno in z ustrezno stopnjo varovanja osebnih podatkov predali tudi drugi strokovni javnosti.

Literatura

- Bele, I. (1997). Odgovornost za kazniva dejanja, storjena pri zasebnem varovanju. V A. Anžič, B. Virjent in M. Djurič (ur.), *Zasebno varovanje in detektivska dejavnost: dileme in perspektive: zbornik posveta, Portorož, oktober 1997* (str. 87–95). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Bele, I. (1998). Poklic zasebnega varovanja in kazensko-pravna odgovornost. V A. Anžič, B. Virjent in M. Djurič (ur.), *Zasebno varovanje in detektivska dejavnost: novi izzivi: zbornik posveta, Portorož, oktober 1998* (str. 45–56). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Bryant, R. P. (2010). Theories of criminal investigation. V S. Tong, R. P. Bryant in M. A. H. Horvath (ur.), *Understanding criminal investigation* (str. 13–33). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Burney, I. in Pemberton, N. (2013). Making space for criminalistics: Hans Gross and fin-de-siècle CSI. *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 44(1), 16–25.
- Center RS za poklicno izobraževanje. (2017). *Srednje strokovno izobraževanje*. Pridobljeno na <http://www.cpi.si/srednje-strokovno-izobrazevanje.aspx#Tehnikvarovanja>
- Čas, T. (2010). *Zasebno varovanje in nekatere druge oblike nedržavnega varovanja*. Ljubljana: Čas – Zasebna šola za varnostno izobraževanje.
- Dvoršek, A. (1998). Zasebna varnost in policija – kriminalistično strateški vidik. V A. Anžič, B. Virjent in M. Djurič (ur.), *Zasebno varovanje in detektivska dejavnost: novi izzivi: zbornik posveta, Portorož, oktober 1998* (str. 115–121). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Dvoršek, A. (2003). *Kriminalistična metodika*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
- Eman, K., Meško, G., Dobovšek, B. in Sotlar, A. (2013). Environmental crime and green criminology in South Eastern Europe – practice and research. *Crime, Law and Social Change*, 59(3), 341–358.
- Forest, P. D. (2004). Crime Scene Investigation. V L. Sullivan, M. Rosen, D. Schulz in M. Haberfeld, (ur.), *Encyclopedia of law enforcement* (Vol. 1). (str. 111–116). Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Frangž, D. in Maver, A. (2013). The particularities in proving child sexual abuse. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(3), 256–266.
- Gardner, R. M. in Bevel, T. (2009). *Practical crime scene analysis and reconstruction*. Boca Raton: CRC Press.
- Lofstrand, C. H., Loftus, B. in Loader, I. (2016). Doing 'dirty work': Stigma and esteem in the private security industry. *European Journal of Criminology*, 13(3), 297–314.
- Houck, M. M. in Siegel, J. A. (2015). *Fundamentals of forensic science* (3rd ed.). Amsterdam; Boston: Elsevier Academic Press.
- Johnston, L. (1992). *The rebirth of private policing*. London; New York: Routledge.
- Kassin, S. M., Kukucka, J., Lawson, V. Z. in DeCarlo, J. (2017). Police reports of mock suspect interrogations: A test of accuracy and perception. *Law and Human Behavior*, 41(3), 230.
- Klisura, V. (2016). *Analiza izvedbe, rezultatov in kakovosti usposabljanja varnostnikov v Kompetenčnem centru ter analiza zadovoljstva varnostnikov s svojim delom* (Magistrska naloga). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Kronika. (2017a). *Sintalček: interni časopis koncerna Sintal*, 76, 18.
- Kronika. (2017b). *Sintalček: interni časopis koncerna Sintal*, 75, 18.
- Kronika tromesečja. (2015). *Varnostnik: revija Poslovnega sistema Varnost Maribor*, 60, 21.
- Kronika tromesečja. (2016). *Varnostnik: revija Poslovnega sistema Varnost Maribor*, 63, 21.
- Kronika tromesečja. (2017). *Varnostnik: revija Poslovnega sistema Varnost Maribor*, 64, 33.
- Lobnikar, B., Prislán, K. in Modic, M. (2016). Merjenje uspešnosti implementacije policijskega dela v skupnosti v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(2), 89–110.
- Lukač, V. (2015). *Varnostni menedžer/varnostna menedžerka. Učno gradivo za strokovno usposabljanje in izpopolnjevanje*. Maribor: Varnost Maribor.
- Magnussen, S., Melinder, A., Stridbeck, U. in Raja, A. Q. (2010). Beliefs about factors affecting the Reliability of eyewitness testimony: A Comparison of judges, jurors and the general public. *Applied Cognitive Psychology*, 24(1), 122–133.
- Makše, K. in Čas, T. (2009). Varnostnik – poklic ali zgolj izhod v sili. V T. Pavšič Mrevlje (ur.), *Varstvoslovje med teorijo in prakso: zbornik prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Maver, D. (1981). Nekatera sporna vprašanja v zvezi z ogledom. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 32(1), 13–24.
- Maver et al., D. (2004). *Kriminalistika: uvod, taktika, tehnika*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Meško, G., Lobnikar, B., Jere, M. in Sotlar, A. (2013). Recent developments of policing in Slovenia. V G. Meško, C. B. Fields, B. Lobnikar in A. Sotlar (ur.), *Handbook on Policing in Central and Eastern Europe* (str. 263–286). New York: Springer New York.
- Meško, G., Nalla, M. K. in Sotlar, A. (2005). Policisti in zasebni varnostniki - veliki in mali bratje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 56(2), 147–162.
- Mikuš, D. (1998). Delovna mesta in oblike dejavnosti v zasebnem varovanju. V A. Anžič, B. Virjent in M. Djurič (ur.), *Zasebno varovanje in detektivska dejavnost: novi izzivi* (str. 221–238). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS (MIZŠ RS). (2017). *Srednješolski izobraževalni program tehnik varovanja – posebni del*. Pridobljeno na http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2017/programi/Ssi/tehnika_varovanja/posebni-del.htm
- Modic, M., Lobnikar, B. in Dvojmoč, M. (2014). Policijska dejavnost v Sloveniji : analiza procesov transformacije, pluralizacije in privatizacije. *Varstvoslovje*, 16(3), 217–241.
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., Barrett, K. C., Clay, J. N., Jensen, L. in Quick, D. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation* (2nd ed.). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Pavšič Mrevlje, T. (2013). Delovne situacije in postravmatska simptomatika pri kriminalističnih tehnikih. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(1), 74–84.
- Munda, A. (1951). *Uvod v kriminalistiko*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Nalla, M., Madan, M. in Meško, G. (2009). The role of perceived relationships between Slovenian police officers vis-a-vis private security personnel in predicting job satisfaction. *Varstvoslovje*, 11(2), 329–344.
- Newburn, T. in Reiner, R. (2012). Policing and the police. V M. Maguire, R. Morgan in R. Reiner (ur.), *The Oxford Handbook of Criminology* (str. 806–837). Oxford: Oxford University Press.
- Pravilnik o izvajanju Zakona o zasebnem varovanju. (2011). *Uradni list RS*, (100/11).
- Rojs, B. (2013). Policija in zasebno varovanje – partnerja ali konkurenta? *Varnost*, 61(1), 30–32.

41. Smith, P. A., Baber, C., Hunter, J. in Butler, M. (2008). Measuring team skills in crime scene investigation: Exploring ad hoc teams. *Ergonomics*, 51(10), 1463–1488.
42. Sollie, H., Kop, N. in Euwema, M. C. (2017). Mental resilience of crime scene investigators: How Police officers perceive and cope with the impact of demanding work situations. *Criminal Justice and Behavior*, 44(12), 1580–1603.
43. Sotlar, A. (2007). *Policija in zasebnovarnostna podjetja v procesu zagotavljanja notranje varnosti Republike Slovenije* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
44. Sotlar, A. in Meško, G. (2009). The relationship between the public and private security sectors in Slovenia: From coexistence towards partnership. *Varstvoslovje*, 11(2), 269–285.
45. Trstenjak, S. (2017). Strokovna usposobljenost zasebnovarnostnega osebja ter sodelovanje s policijo pri zagotavljanju varnosti v Republiki Sloveniji. *Varstvoslovje*, 19(1), 58–79.
46. Vavpotič, M. (2013). *Stališča zasebnega varnostnega osebja do dela policistk in policistov in njihovega odnosa do varnostnega osebja v Sloveniji* (Magistrska naloga). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
47. Vavpotič, M. in Čas, T. (2014). Stališča zasebnega varnostnega osebja do nosilcev javne varnosti. V B. Flander, I. Areh in M. Modic (ur.), *Zbornik prispevkov: 15. slovenski dnevi varstvoslovja* (Elektronski vir). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
48. Verdel Kokol, V. (2015). Osební dokazi v sodni praksi. V D. Frangež in B. Slak (ur.), *Osební dokazi v teoriji in praksi* (str. 93–108). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
49. Vrhovec, S. L. R., Hovelja, T., Vavpotič, D. in Krisper, M. (2015). Diagnosing organizational risks in software projects: Stakeholder resistance. *International Journal of Project Management*, 33(6), 1262–1273.
50. Williams, R. (2004). *The management of crime scene examination in relation to the investigation of burglary and vehicle crime*. London: Home Office.
51. Wise, R. A., Pawlenko, N. B., Safer, M. A. in Meyer, D. (2009). What US prosecutors and defence attorneys know and believe about eyewitness testimony. *Applied Cognitive Psychology*, 23(9), 1266–1281.
52. Wyatt, D. (2014). Practising crime scene investigation: trace and contamination in routine work. *Policing and Society*, 24(4), 443–458.
53. Zakon o zasebnem varovanju (ZZasV-1). (2011). *Uradni list RS*, (17/11).

Competences of Private Security Personnel for Securing Crime Scenes: The View of Security Managers

Boštjan Slak, M.A., Assistant, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia.
E-mail: bostjan.slak@fvv.uni-mb.si

Sara Trstenjak, M.A., Teacher of expert-theoretical subjects on the educational program – Security Technician,
School Center Ljubljana, Slovenia. E-mail: sara.trstenjak@scj.si

Due to the nature of their work, private security personnel are likely to be among the first to detect an incident, arrive at the crime scene, and even come in contact with the perpetrator(s) of the criminal offence. In such situations, they are required to carry out necessary procedures, which may include reporting the crime, apprehending the perpetrator(s), and properly securing the crime scene. In this paper, we focus on the latter aspect. Using an online questionnaire, we surveyed a group of security managers to self-evaluate security personnel competencies in securing crime scenes, while also inquiring how they perceive the role of security personnel in investigating criminal offenses. The results indicate that security managers assess the role of security personnel in the initial stages of criminal investigations as potentially important. They are aware of the importance of adequately securing a crime scene with a positive view of their competence to do so. It is encouraging that they also recognize the need for further education in this area. Based on the findings, it would be worthwhile to also examine the actual level of professionalism with which crime scenes are secured and investigated. In cases when security personnel are the ones securing the crime scene, feedback from the police regarding the quality of their work would be very beneficial for improving existing practices.

Keywords: securing the crime scene, security personnel, competences

UDC: 351.746.2+343.98

Kriminaliteta zoper vodo v Sloveniji

Katja Eman¹, Saša Kuhar², Gorazd Meško³

Pomanjkanje čiste pitne vode je ena izmed ključnih težav 21. stoletja, kjer v skrajnih primerih govorijo o vojnah zaradi vode in posledičnih množičnih migracijah. Čeprav živimo na »modrem planetu«, je pitne vode vse manj. Zato je njeno ohranjanje še toliko pomembnejše, saj jo človek potrebuje za preživetje. Nujna je za pitje in oskrbo s hrano, pri proizvodnji energije in za industrijo. Vsaka oblika onesnaževanja, tatvine ali druge nezakonite dejavnosti proti vodnim virom je nedopustna in bi morala biti kaznovana. V okviru mednarodnega projekta *Water Crimes – Inventory, Outlook, and Assessment of Emerging Environmental Crimes Against Water in Europe*, ki je potekal od januarja 2016 do konca avgusta 2017, smo izvedli analizo pojavnih oblik in razširjenosti kriminalitete zoper vodo v Sloveniji. V študiji smo uporabili triangulacijo kvalitativnih in kvantitativnih metod, pri čemer smo se posebej osredotočili na sodelovanje s Policijo ter Inšpektoratom Republike Slovenije za okolje in prostor (branje spisov, izvedba intervjujev s strokovnjaki). Ugotovili smo, da je število uradno evidentiranih primerov kriminalitete zoper vodo v Sloveniji nizko, saj kazniva dejanja zoper vodo predstavljajo manj kot četrtino vseh kaznivih dejanj zoper okolje. Najpogostejši obliki kriminalitete zoper vodo sta onesnaženje vode in kontaminacija pitne vode ali proste vode v naravi, kot so reke, jezera, ribniki ipd. Potencialne nevarnosti za področje voda so tudi onesnaževanje podzemne vode, potokov in rek iz tovarn, z nitrati in pesticidi zaradi kmetijstva ter tatvine vode iz sistemov. V večini primerov storilec ostaja neznan, zato se postavlja vprašanje, kaj v slovenskem prostoru lahko (še) izboljšamo. Nanj avtorji odgovorijo v zaključni razpravi.

Ključne besede: voda, kriminaliteta zoper vodo, varstvo voda, onesnaženje voda, tatvina voda, Slovenija

UDK: 343.3/.7:502.51(497.4)

1 Uvod

Voda je osnovni element, potreben za obstoj živega sveta, hkrati pa imajo razpoložljivost, prisotnost in kakovost voda odločilen vpliv na družbeno-gospodarski razvoj. Res je, da živimo na modrem planetu, a količine sladke oz. pitne vode je vse manj. Ena izmed ključnih težav 21. stoletja je pomanjkanje virov čiste pitne vode. V Evropski uniji (v nadaljevanju EU) je upravljanje voda pod vse večjim pritiskom zaradi naraščajočih potreb po zadostnih količinah kakovostne vode za različne namene. Zavedati se moramo, da je človeštvo odvisno od vode, saj jo potrebuje za preživetje. Poleg uporabe za pitje je nujna tudi za industrijo, proizvodnjo energije in kmetijstvo. Zato je onesnaževanje vode, tatvino vode in vsako drugo nezakonito dejavnost na področju voda še toliko bolj pomembno zaznati in primerno ukrepati.

Pomembno dejstvo, ki ga ne moremo prezreti, je, da je voda pogoj za življenje na Zemlji in predstavlja naravno dobrino. Čeprav voda pokriva več kot 70 odstotkov našega planeta, se je treba zavedati, da je 97 odstotkov te vode v oceanih in je slana. V ledenikih in snegu najdemo 2 odstotka vse vode, le 1 odstotek vode pa je primeren za uporabo (Meško, Migliorini, Segato, Kuhar in Eman, 2016). Poraba pitne oziroma sladke vode se je v zadnjih 100 letih povečala za šestkrat. Naraščanje števila prebivalstva in grožnje podnebnih sprememb lahko ob dosedanjem načinu uporabe vode pripeljejo do velike svetovne krize z vodo. Prav tako naraščajo emisije nevarnih snovi v vodah in na ta način poslabšujejo njeno kakovost ter primernost razpoložljivih vodnih virov za uporabo. Na področju spremljanja voda v Sloveniji ima pomembno vlogo Agencija Republike Slovenije za okolje (ARSO n. d.). Za nadzor nad onesnaženjem vodotokov pa je v Sloveniji odgovoren Inšpektorat Republike Slovenije za okolje in prostor (Šalamun, 2008).

Slovenija velja za eno izmed izredno bogatih držav z vodo in vodnimi viri. Tega se država zaveda, zato je v zadnjih petih letih pri zaščiti vode in vodnih virov naredila še korak naprej, saj Ustava Republike Slovenije (URS, 1991) v členu 70. a določa, da ima vsakdo pravico do pitne vode, da so vodni viri javno dobro in jih upravlja država, da vodni viri prednostno in trajnostno služijo oskrbi prebivalstva s pitno vodo, z vodo

¹ Dr. Katja Eman, izredna profesorica za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Slovenija. E-pošta: katja.eman@fvv.uni-mb.si

² Dr. Saša Kuhar, predavateljica na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Slovenija. E-pošta: sasa.kuhar@fvv.uni-mb.si

³ Dr. Gorazd Meško, profesor za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru in predstojnik Inštituta za varstvoslovje, Slovenija. E-pošta: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

za oskrbo gospodinjstev in v tem delu niso tržno blago ter da država preko samoupravnih lokalnih skupnosti neposredno in neprofitno zagotavlja pitno vodo za oskrbo prebivalstva in vodo za oskrbo gospodinjstev.

V primeru kakršne koli kršitve zakonodaje o varstvu voda govorimo o kriminaliteti zoper vode. Nanjo smo postali toliko bolj pozorni v zadnjih letih, ko je začelo primanjkovati čiste, 'varne' pitne vode. Gre za sodobnejšo obliko kriminalitete, ki se še razvija. Kriminaliteta zoper vodo spada med ekološko kriminaliteto. Prav tako gre za obliko kriminalitete, ki se je ljudje najmanj zavedamo. Ker se posledice odražajo na drugačen način kot pri klasični kriminaliteti, pogosto o njej niti ne razmišljamo. Vendar pa postaja vse bolj pereča težava današnjega časa.

Pri kriminaliteti zoper vodo predstavlja težavo na globalni ravni odsotnost jasne in splošno sprejete opredelitve kaznivih dejanj, povezanih z vodo. Zaradi različnih zakonodaj in opredelitev prihaja do pomanjkanja točnih podatkov o tem, koliko kriminalitete zoper vodo je v resnici prisotne (Meško et al., 2016). Voda predstavlja okoljski vir, ki ga je kaznivo dejanje prizadelo (npr. onesnaženje površinskih vod, goljufije pri poročilih o kakovosti vode), je predmet kaznivega dejanja (npr. tatvine pitne vode, korupcija zasebnih podjetij, ki so povezane z gospodarskim nadzorom/izkoriščanjem vode) ali sredstvo kaznivega dejanja (npr. namerne poplave, namerne zastrupitve vodnih zalog). Prav tako se lahko pojavijo tudi grožnje pri nadzoru infrastrukture vodnih virov (npr. terorizem, kibernetske grožnje) (Water Crimes, 2016).

Kaznivo dejanje zoper vodo lahko opredelimo kot vsako ravnanje ali kršitev, ki prestopi mejo dovoljenega človekovega vedenja, kot jo opredeljuje nacionalna kazensko-pravna zakonodaja, ki je storjeno proti površinski ali podzemni vodi oziroma proti sanitarnim vodam. Definicija kaznivega dejanja zoper vodo vsebuje tudi vsako namerno dejanje, ki lahko potencialno škoduje ali uniči vodo ter objekte na vodi. Med pojavne oblike kriminalitete zoper vode uvrščamo korupcijo na področju vodnega sektorja, organizirano kriminaliteto, onesnaženje voda, tatvino voda, goljufijo, terorizem in kibernetsko kriminaliteto na področju voda.

Namen prispevka je opredeliti kriminološki vidik kriminalitete zoper vodo, predstaviti pregled stanja v Sloveniji in bolj podrobno opredeliti identificirane pojavnosti oblike kriminalitete zoper vodo v državi. Gre za predstavitev izsledkov raziskave v okviru mednarodnega raziskovalnega projekta *Water crimes (Water crimes project: Inventory, Outlook, and Assessment of Emerging Environmental Crimes against Water in Europe (HOME/2014/ISFP/AG/EFCE))*, katerega partnerica je bila Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru.

Projekt se je izvajal od januarja 2016 do avgusta 2017, sfinanciral pa ga je Sklad za notranjo varnost Evropske unije. Pri projektu je sodelovalo pet institucij iz štirih držav EU: Italije, Madžarske, Španije in Slovenije. Namen projekta je bil raziskati oblike, obseg ter posledice kriminalitete zoper vode v državah EU in odzive organov formalnega družbenega nadzorstva, ocena tveganja za nadaljnja kazniva dejanja ter razviti vmesne napovedi gibanja kriminalitete zoper vodne vire v prihodnje. V ta namen je potekalo zbiranje primerov in klasifikacija kaznivih dejanj zoper vode v državah EU. Cilj projekta je bil povečati znanje o kriminaliteti zoper vode, narediti prvo evropsko poročilo na področju varnosti voda v Evropi, povečati zavedanje ljudi o tveganjih in nevarnostih, povezanih z vodnimi viri v EU, ter razvoj priporočil in strategij za ublažitev kriminalitete zoper vodo.⁴

2 Pregled preteklih študij o kriminaliteti zoper vodo

Voda je naravna dobrina in glede na njeno nujnost za preživetje bi morala biti na voljo celotni zemeljski populaciji. A po mnenju Brismana in Southa (2012) se v svetu na področju voda pojavljata dve skrajnosti. Na eni strani je prisotno pomanjkanje vode, posledice česar se kažejo v revščini, stradanju in smrti. Drugje pa se pojavljajo nepredvidljive velike količine vode (poplave, cunamiji ipd.), ki povzročijo onesnaženje virov pitne vode in posledično različne bolezni ter smrt. Razlog za takšne skrajnosti so podnebne spremembe, ki jih povzroča globalno segrevanje in človekovo poseganje v naravo.

Napredek in razvoj tehnologije sta dosegla kritične meje izkoriščenosti okolja, zato se človek giblje po tanki meji. Treba se je zavedati, da je marsikje potreben le še kanček v 'ocean onesnaženosti in uničenosti okolja' in človeštvo bo začelo drseti nasproti pogubi civilizacij (Eman in Meško, 2012). Voda pri tem predstavlja enega izmed prvih kritičnih mejnikov. Posledice kriminalitete zoper vodo so lahko katastrofalne za vsa živa bitja na izpostavljenem območju, uničujoči učinki pa so vidni še desetletja, kot denimo v Nigeriji (Jagger, 2014), kjer je pri delu podjetja Shell prišlo do razlitja nafte in je voda na tem območju zaradi tega onesnažena z ogljikovodiki. Po predvidevanjih Programa Združenih narodov za okolje naj bi bilo tako še 25 do 30 let. Podoben primer onesnaženja je tudi v Ekvadorju, Chevron/Texaco's, kjer je prišlo do onesnaženja vodnih virov s produkti naftne ekstrakcije. Tudi prebivalci tega območja morajo za vsakodnevne namene uporabljati onesnaženo vodo. Kako dolgotrajne so posledice kaznivih dejanj zoper vode, lahko vidimo na primeru mesta Bhopal. Po tride-

⁴ Več informacij o projektu je na voljo na spletni strani <http://www.watercrimes.eu/>.

setih letih, odkar je zaradi tehnične napake prišlo do izpusta nevarnih kemikalij, še vedno velja za enega najrevnejših predelov v Indiji. Voda je od takrat še vedno onesnažena. V vseh treh primerih pa se žrtve niso mogle na nikogar obrniti za nasvet oz. pomoč in so bile obsojene na življenje v takšnih razmerah (Jagger, 2014).

Poleg onesnaževanja predstavlja težavo tudi pretirano izkoriščanje vodnih virov. Spoor (1998) kot primer navaja vodne vire v Indiji in Aralskem jezeru. V Indiji veliko vodnih virov kmetje porabijo za namakanje kmetijskih površin, pri čemer Karnani (2014) poudarja, da bodo vodni viri pošli že do leta 2050, če ne bo prišlo do sprememb. Zaradi namakanja v kmetijstvu se drastično manjša tudi Aralsko jezero, ki je le še blede senca tistega, kar je bilo pred nekaj leti. Glavni pritoki rek Amu Darja in Sir Darja, ki sta napajali jezero z vodo, so se zaradi kmetijstva zelo zmanjšali (Spoor, 1998).

Whelan in Willis (2007) navajata, da številne skupnosti v podeželskih in regionalnih predelih Avstralije ne morejo dostopati do čiste pitne vode, ki ustreza nacionalnim standardom za varovanje zdravja ljudi. To postavlja pod vprašaj enakost pri zagotavljanju varne pitne vode v podeželskih skupnostih. Zaradi tega je povečana potreba po večjem financiranju državnih in vladnih institucij za osnovne storitve, kot je čista pitna voda, hkrati pa to pomeni, da je potreben celovit pristop k upravljanju vodnih virov v podeželskih delih Tasmanije. Zaradi pomanjkanja čiste pitne vode je veliko populacije v Avstraliji ogrožene zaradi bolezni, ker ne morejo dostopati do čiste pitne vode. Velika težava je tudi kakovost vode, saj je le ta slaba. Več kot tretjina prebivalcev Tasmanije nima dostopa do čiste pitne vode, ker je le ta mikrobiološko in kemično kontaminirana.

Whelan in White (2005) se sprašujeta, ali lahko privatizacija vodnih virov vpliva na zdravstveno stanje ljudi po svetu. Samo vprašanje je sicer nekoliko provokativno, a vendar se je treba zavedati, da s privatizacijo vodnih virov nadzor nad vodo tiho prehaja od tistih, ki so izkušeni pri zagotavljanju čiste pitne vode, v roke globalnih podjetij in strokovnih izvršnih direktorjev, ki zgolj predsedujejo poslovnemu okolju upravljanja voda, o sami kakovosti vode pa nimajo znanja. Vprašati se moramo, ali je korporativno zasledovanje dobička združljivo z varovanjem javnega zdravja. Zavedati se je treba, da je dostop do čiste pitne vode eden od osnovnih pogojev za zdravo življenjsko okolje. Zato se vode ne sme obravnavati kot zasebno blago, temveč kot neodtujljiva pravica vsakega posameznika in kot javno dobro.

Johnson, South in Walters (2016) menijo, da je razlog za povečanje vodnih konfliktov v vse večjem pomanjkanju vode. Ker poraba sveže pitne vode narašča, je pričakovati, da bo le

to imelo še naprej velik vpliv na trajnostni razvoj in uresničevanje človekovih pravic. Neenakopraven dostop do sveže pitne vode se je poslabšal s številnimi konvergentnimi dejavniki. Kot navajajo Johnson, South in Walters (2016), je poročilo Združenih narodov o vodah predstavilo najpogostejše razloge za pomanjkanje vode, kot so: kmetijstvo, podnebne spremembe in spremenljivost le teh, demografski podatki, gospodarstvo ter varnost, etika, družba in kultura, vlada ter institucije; infrastruktura in politika ter tehnologija in vodni viri (vključno s podzemno vodo in ekosistemi). Glavni vzroki za pomanjkanje vode se zato neposredno nanašajo na prevladujoči poudarek gospodarske rasti, ki je nad okoljem in zdravjem ljudi.

Do danes so se študije o kriminaliteti zoper vodo v Evropi osredotočale v večini primerov na kritično infrastrukturo. Zgoraj predstavljene študije so bile narejene v drugih delih sveta, kjer je po besedah Johnsona, Southa in Waltersa (2016) večina študij osredotočena na onesnaževanje oskrbe z vodo, lokalne plovne poti (tako zakonite kot tudi nezakonite), industrijo, prevozne in rudarske dejavnosti, ali na privatizacijo vode za korporativne namene, in ne v Evropi, kjer do projekta Water crimes tovrstna kriminaliteta še ni bila sistematično analizirana. Po navedbah Environmental Investigation Agency [EIA] (2008) naj bi se potreba po vodi med letoma 2000 in 2050 povečala za 55 odstotkov po vsem svetu. Voda bo tako postala zelo privlačna tarča za kriminalce in kriminalne organizacije, zaradi česar je toliko bolj pomembno, da se več pozornosti nameni raziskovanju tovrstne kriminalitete.

Preučevanje kriminalitete zoper vodo je v preteklem desetletju zaživelo tudi v slovenskem prostoru. Slovenski raziskovalci so se poleg splošne opredelitve kriminalitete zoper vode in njene 'nevarnosti' (Eman, Kuhar in Meško, 2016a; Kuhar, Meško in Eman, 2017a, 2017b) dotaknili tudi aktualnih tem v zvezi z vodo, kot so voda kot naraščajoča varnostna težava (Eman, 2016), privatizacija vodnih virov kot nova oblika kriminalitete zoper vodo (in ljudi) (Eman in Humar, 2017), policijsko delo na področju kriminalitete zoper vodo (Eman, Kuhar in Meško, 2017) ter težava z dobavo vode na lokalni ravni (Eman, Kuhar in Meško, 2016b).

3 Kriminaliteta zoper vodo

Eden izmed glavnih izzivov analize kriminalitete zoper vode je odsotnost pravne opredelitve tovrstnih kaznivih dejanj. Pri pregledu literature je razvidno, da že pri kriminaliteti zoper okolje, kamor uvrščamo kriminaliteto zoper vode, ni natančne in poenotene opredelitve. UNODC (2016) v *Mednarodni klasifikaciji kaznivih dejanj za statistične namene* [International Classification of Crime for Statistical Purposes (ICCS)] opredeljuje kazniva dejanja zoper okolje kot kaznivo

kršitev ali omejitev človekovega ravnanja, kot to določa nacionalna kazenskopravna zakonodaja. Dejanje zoper okolje je lahko opredeljeno kot kaznivo z različnimi pravnimi določbami, ki se glede na zakonodajo razlikuje od države do države, kar pomeni, da je lahko dejanje zoper okolje v eni državi kaznivo, v drugi ne. Program Združenih narodov za okolje [United Nations Environment Programme (UNEP)] in Interpol (2016) sta v poročilu zapisala, da kriminaliteto zoper okolje pogosto razumemo kot nezakonito dejavnost, ki škodi okolju in je storjena s strani posameznikov, skupin ali podjetij, ki neupravičeno izkoriščajo ali poškodujejo okolje in naravne vire, izvajajo nezakonito trgovino ali tatvino naravnih virov in so pogosto povezani tudi s hudimi kaznivimi dejanji ter nadnacionalno organizirano kriminaliteto.

Direktiva EU 2008/99/ES o kazenskoopravnem varstvu okolja (2008) navaja povečanje kaznivih dejanj zoper okolje. Države članice EU obvezuje, da v svoji nacionalni zakonodaji predvidijo kazenske sankcije za resne kršitve. V 3. členu Direktive EU 2008/99/ES (2008) je kriminaliziranih devet ravnanj, ki vplivajo na okolje in povzročijo (ali bi lahko povzročili) smrt ali hudo telesno poškodbo, dejansko škodo kakovosti zraka, kakovosti zemlje, kakovosti vode, živalim ali rastlinam. Direktiva je bila leta 2011 z Zakonom o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika (KZ-1B, 2011) implementirana tudi v Republiki Sloveniji. S sprejetjem te direktive postaja varovanje okolja v zadnjih desetletjih eden izmed prednostnih političnih ciljev EU.

Pri celoviti opredelitvi kriminalitete zoper vodo je treba upoštevati, da je lahko voda »žrtev«, ki jo je kaznivo dejanje prizadelo (npr. onesnaženje površinskih voda ali lažno poročanje o kakovosti vode); predmet kaznivega dejanja (npr. kraja vode ali korupcija zasebnih podjetij, povezanih z gospodarskim nadzorom oziroma izkoriščanjem vode) ali sredstvo kaznivega dejanja (npr. namerne poplave ali namerna zastrupitev oskrbe z vodo).

V projektu Water crimes (Moretti et al., 2017) smo opredelili kriminaliteto zoper vode kot vsako ravnanje ali kršitev, ki prestopi mejo dovoljenega človekovega vedenja oziroma ravnanja, kot jo opredeljuje nacionalna kazenska zakonodaja, ki je storjeno proti površinskim ali podzemnim vodam oziroma proti sanitarnim vodam. Definicija kaznivega dejanja zoper vodo vsebuje tudi vsako namerno dejanje, ki lahko potencialno škoduje ali uniči vodo ter objekte na vodi.

3.1 Pojavne oblike kriminalitete zoper vodo

V okviru mednarodnega projekta Water crimes (Moretti et al., 2017) je bilo opredeljenih sedem oblik kriminalitete zoper vode:

1) *Korupcija na področju vodnega sektorja*, ki jo lahko delimo na veliko korupcijo, ki vključuje politične odločevalce, izkoriščanje naravnih virov, mednarodno sodelovanje, obsežne naložbe in velika naročila; ter malo korupcijo, ki jo lahko ljudje vsakodnevno izkusijo. Le ta se nanaša na plačilo denarnih zneskov, v zameno za dostop do vodnih storitev, ali da bi se izognili nadzoru in denarnim kaznim. Mednarodna klasifikacija za statistične namene [International Classification of Crime for Statistical Purposes] (v nadaljevanju ICCS) (UNODC, 2016) v točki 0703 opredeli korupcijo kot nezakonita dejanja, ki so opredeljena v Konvenciji Združenih narodov proti korupciji in v drugih nacionalnih in mednarodnih pravnih instrumentih proti korupciji.

2) *Organizirana kriminaliteta na področju voda* je opredeljena kot dejavnost kriminalnih združb, ki so prevzele nadzor nad vodo ali vodnimi storitvami na določenem ozemlju. Po klasifikaciji ICCS je kaznivo dejanje organizirane kriminalitete opredeljeno v točki 0905 kot sodelovanje v dejavnostih organizirane kriminalne skupine (UNODC, 2016).

3) *Onesnaženje voda* se po navajanju World Wide Fund for Nature (n. d.) pojavi takrat, ko pridejo strupene snovi v stik z vodnimi telesi, se v njih raztopijo, ležijo na površini ali potonejo na dno. Pod pojem onesnaženje vode vključujemo onesnaženje vseh nadtalnih vod, kot so reke, morja, oceani, jezera, ribniki, potoki in podobno. Pod onesnaženje vode so vključena vsa kazniva dejanja, ki so storjena zlasti neposredno proti kakovosti vode. Po klasifikaciji ICCS so v točki 10012 vključena vsa dejanja, ki povzročajo onesnaževanje ali degradacijo vode (UNODC, 2016).

4) *Tatvina vode* je vsakršna nezakonita pridobitev naravne vode s pomočjo črpanja ali preusmeritve vode iz namakalnih kanalov, rečnih sistemov, jezov ali tal vodotokov ter vode, ki je posameznik ali podjetje nista plačala in sta si jo protipravno prilastila, še preden je prišla do odjemalca. Do tatvine vode lahko pride med celotno dobavno verigo, izvesti pa jo je možno na različne načine: s poškodovanjem ali odstranitvijo vodomerov, fizičnim nameščanjem povezovalnih vodovodnih cevi ali kot krajo iz hidrantov in vodnih cistern ter drugo (The Global Initiative, 2014). V skladu s klasifikacijo ICCS je tatvina opredeljena v točki 0502 kot nezakonito jemanje ali pridobivanje premoženja z namenom, da se le to trajno, brez privolitve in brez uporabe sile, grožnje ali nasilja, prisile ali prevare, zadrži od osebe ali organizacije (UNODC, 2016).

5) *Goljufija na področju voda* je lahko storjena s pomočjo vode ali zoper vodo. V obeh primerih gre za pridobitev nezakonitega dobička. Po klasifikaciji ICCS (točka 0701) je goljufija opredeljena kot pridobitev denarja, druge koristi ali izogibanje odgovornosti s prevaro ali nepoštenimi dejanji (UNODC, 2016).

6) *Terorizem na področju voda* obsega nevarnost terorističnih napadov na vodni sektor, proti kakovosti vode (npr. zastrupitev) ali na razpoložljivost vode (npr. napad na kritično infrastrukturo). Vključuje tudi nadzor nad vodnimi storitvami za nezakonito financiranje terorističnih dejavnosti. V skladu s klasifikacijo ICCS (točka 0906) je teroristično dejanje opredeljeno kot sodelovanje pri dejavnostih teroristične skupine ali drugih posamičnih ali skupinskih dejanjih, povezanih s terorističnimi dejanji (UNODC, 2016).

7) *Kibernetika kriminaliteta na področju voda* se lahko pojavi kot vdor v sistem informacijsko-komunikacijske tehnologije družb za upravljanje voda, z manipulacijo informacij ali omrežij, uničevanjem podatkov in drugo. Vključuje izsiljevalske viruse in zlonamerne napade. Po klasifikaciji ICCS so kibernetični napadi opredeljeni v točki 0903 kot nepooblaščen dostop, prestrežanje, motenje ali zloraba računalniških podatkov oziroma računalniških sistemov (UNODC, 2016).

V boju proti kriminaliteti zoper vode so lahko močan regulator režimi in učinkoviti mehanizmi za preprečevanje tovrstne kriminalitete. Zavedati se je treba, da je kriminaliteta zoper vode zaradi omejenosti in visokih dobičkov raj za korupcijo in organizirano kriminaliteto na vseh ravneh. Če so uradniki podkupljivi, bo prizadevanje za zmanjšanje kriminalitete zoper vode zelo ovirano.

Kar zadeva kriminaliteto zoper vodo, težave ne predstavlja samo onesnažena pitna voda, temveč vedno bolj pogost pojav pomanjkanja vode, potrebne za osnovne sanitarije. Zato je varovanje vodnih virov izrednega pomena. Za ureditev tega področja je EU uvedla in sprejela različne direktive, Slovenija pa različne zakone.

4 Republika Slovenija in kriminaliteta zoper vodo

Slovenija ima bogate vodne vire, vendar niso enakomerno prostorsko razporejeni. Upravljanje vodnih virov v Sloveniji je urejeno v skladu z okvirno direktivo o vodah (Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta, 2000). Prednostna naloga je odpraviti škodljive učinke na vode, zagotoviti ustrezno kakovost vode za ljudi in naravne ekosisteme ter ohraniti biotsko raznovrstnost. Prva klasifikacija površinske vode, namenjene za odvzem pitne vode v Sloveniji, je bila pripravljena leta 2002 in objavljena v Uradnem listu Republike Slovenije. Poleg tega je leta 2002 Zakon o vodah (ZV, 2002) opredelil vodo kot javno naravno dobro. Od takrat dalje je voda javno dobro in jo upravlja država (ARSO, 2008).

Zakonodaja EU o vodah je bila leta 2000 preoblikovana s sprejetjem okvirne Direktive o vodah (2000), ki je uvedla celosten pristop k upravljanju in varovanju površinskih ter podzemnih vod (Evropski parlament, 2017). Omenjena direktiva določa okvir za varstvo celinskih površinskih vod, somornic, obalnega morja in podzemne vode z namenom preprečevanja in zmanjševanja onesnaženja, spodbujanja trajnostne rabe vode, zaščite vodnega okolja, izboljšanja stanja vodnih ekosistemov ter ublažitvijo posledic poplav in suš. Z uporabo načrtov upravljanja povodij bi dosegli dobro okoljsko stanje vseh vod, z izjemo tistih, za katera veljajo posebna odstopanja (Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2000/60/ES o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike, 2000). Za varovanje podzemne vode pred onesnaženjem je bila sprejeta Direktiva 2006/118/ES o varstvu podzemne vode pred onesnaževanjem in poslabšanjem (2006), saj industrijsko onesnaževanje, odlagališča odpadkov in kmetijstvo močno ogrožajo pitno vodo in posledično zdravje ljudi. Direktiva določa posebna merila za ocenjevanje dobrega kmetijskega stanja, določa pomembne in stalno naraščajoče trende ter opredeljuje izhodišča za obračanje trendov. Mejne vrednosti vseh onesnaževal določajo države članice same, razen mejnih vrednosti za nitrato in pesticide, ki jih določa EU (Direktiva 2006/118/ES Evropskega parlamenta in Sveta o varstvu podzemne vode pred onesnaževanjem in poslabšanjem, 2006). Na področju pitne vode sta bili sprejeti dve direktivi, in sicer Direktiva Sveta 98/83/ES o kakovosti vode, namenjene za prehrano ljudi (1998), in Direktiva Sveta 2013/51/Euratom o določitvi zahtev za varstvo zdravja prebivalstva pred radioaktivnimi snovmi v vodi (2013). Prva določa poglobitve standarde kakovosti vode, ki je namenjena prehrani ljudi, in zahteva, da države članice redno spremljajo kakovost vode, ki jo ljudje uživajo, ter o tem redno obveščajo potrošnike. Druga direktiva se osredotoča na to, da v vodi ni radioaktivnih snovi (Direktiva Sveta 2013/51/Euratom o določitvi zahtev za varstvo zdravja prebivalstva pred radioaktivnimi snovmi v vodi, 2013; Direktiva Sveta 98/83/ES o kakovosti vode, namenjene za prehrano ljudi, 1998). EU nadzoruje tudi kopalne vode, in sicer s sprejeto Direktivo Evropskega parlamenta in Sveta 2006/7/ES o upravljanju kakovosti kopalnih voda (2006), s katero želijo povečati javno zdravje in varstvo okolja. Direktiva določa ukrepe za spremljanje kopalnih voda in njihovo razvrstitev v štiri kategorije (Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2006/7/ES o upravljanju kakovosti kopalnih voda in razveljavitvi Direktive 76/160/EGS, 2006).

Tudi v Sloveniji je (zahvaljujoč EU) pravno varstvo voda izredno dobro razvito. Poleg Ustave Republike Slovenije (1991: 70.a člen) je varovanje vodnih virov določeno v 32. poglavju Kazenskega zakonika (KZ-1, 2012), ki opisuje kazniva dejanja zoper okolje, prostor in naravne dobrine. V omenjenem poglavju se na varovanje vodnih virov nana-

šajo 332. člen (Obremenjevanje in uničevanje okolja); 333. člen (Onesnaženje morja in voda s plovili) in 336. člen (Onesnaženje pitne vode) (KZ-1, 2012).

Poleg naštetih členov lahko najdemo še nekatere druge člene v drugih poglavjih Kazenskega zakonika (KZ-1, 2012), ki se prav tako navezujejo na vodno problematiko in problematiko, povezano z vodo, pri čemer v ospredje postavljajo splošno varnost ljudi in premoženja: 314. člen (Povzročitev splošne nevarnosti)⁵ 318. člen (Poškodovanje ali uničenje javnih naprav)⁶ 321. člen (Neodvrnitev nevarnosti)⁷ in 108. člen (Terorizem), katerega del se nanaša tudi na vodo, vodne vire oziroma vodne sisteme (KZ-1, 2012).

Najbolj podrobno opredeljuje področje varstva voda v Sloveniji Zakon o vodah (ZV-1, 2008), ki ureja upravljanje vodnih teles, nadzor nad varstvom vode, urejanje vode in njeno rabo. Prav tako nadzoruje tudi javne službe, objekte in naprave na področju vode. Njegov glavni cilj je doseči dobro stanje voda in ekosistema (ZV-1, 2008). Zakon ureja varstvo okolja pred bremenami, kar je osnovni pogoj za trajnostni razvoj in v tem okviru določa osnovna načela varstva okolja, ukrepe varstva okolja, okoljsko spremljanje in okoljske informacije, gospodarske in finančne instrumente za varstvo okolja, javne službe za varstvo okolja in druga sorodna vprašanja (Banjanac, 2013).

Obstajajo še drugi predpisi, ki so pomembni za varstvo voda v Sloveniji: Uredba o oskrbi s pitno vodo (2012), Pravilnik o oskrbi s pitno vodo (2006) itd. Varovanje virov pitne vode ureja Ministrstvo za okolje in prostor ter občine. Republika Slovenija je bila prva država, ki je leta 2016 človekovo pravico do vode vpisala v ustavo.

Povzamemo lahko, da je zakonodaja v povezavi s kriminaliteto zoper vode dokaj obsežna. Vendar pa se na tem mestu postavlja vprašanje, ali je tudi učinkovita oziroma ali se izvaja. Še posebej za zakonodajo EU lahko rečemo, da je dokaj raz-

drobljena, saj vse spremembe uveljavlja z različnimi direktivami in njihovimi dopolnitvami ter ne z enim samim zakonom oziroma aktom, kjer bi bilo področje varovanja vode morda bolj pregledno urejeno. V Sloveniji kriminaliteto zoper vode v večini urejata Kazenski zakonik (KZ-1, 2012) in Zakon o vodah (ZV-1, 2008), kar na prvi pogled omogoča veliko večjo preglednost, vendar je treba upoštevati številne dopolnitve in spremembe na ravni EU, ki vplivajo na nacionalni pravni red, ter težave pri implementaciji pravnih predpisov v praksi. Čeprav se je na področju zakonske ureditve kriminalitete zoper vode v zadnjih letih marsikaj spremenilo na bolje, v smislu zaščite in varovanja vode ter vodnih virov, ugotavljamo, da je le ta še vedno pomanjkljiva, včasih tudi premalo razumljiva.

4.1 Oblike kriminalitete zoper vodo v Sloveniji

V raziskovalnem delu mednarodnega projekta, ki je trajal od junija 2016 do marca 2017, smo uporabili triangulacijo različnih raziskovalnih metod (deskriptivna metoda, metoda kompilacije, pregled literature in statističnih podatkov ter letnih poročil in podatkov, pridobljenih od Policije ter Inšpektorata Republike Slovenije za okolje in prostor (pregled spisov, izvedba intervjujev s strokovnjaki)).

Iz policijskih poročil o prijavljenih in preiskanih primerih med letoma 2005 in 2015 smo ugotovili, da med kriminaliteto zoper vode prevladujejo kazniva dejanja onesnaženja voda (85 odstotkov). Najpogostejše je predmet kaznivega dejanja pitna voda in prosta voda v naravi, kot so reke, jezera in ribniki. Potencialne nevarnosti za vodni sektor so onesnaževanje podzemne vode, onesnaževanje potokov in rek iz tovarn, kraje vode iz cevovodnega sistema in privatizacija vodnih virov. V večini primerov so storilci neznani. Največjo težavo predstavlja temno polje kriminalitete zoper vodo, ker številnih primerov policiji ne prijavijo.

Poročila Inšpektorata za okolje in prostor ter zbirke podatkov o kaznivih dejanjih, storjenih zoper okolje, prostor in naravne vire, ki jih je preiskovala policija, prikazujejo, da je kriminaliteta zoper vode (v večini primerov gre za onesnaženje vode, intenzivno kmetijstvo, industrijske emisije, nenadzorovani izpusti odpadnih voda itd.) najpogostejše kaznivo dejanje zoper okolje v Sloveniji (Eman in Meško, 2012; Eman, Meško, Dobovšek in Sotlar, 2013).

Po navedbah Kozelja in Drevca (2017) se v Sloveniji 91 odstotkov prebivalstva oskrbuje s pitno vodo s pomočjo javnih vodovodov. Ostalih 9 odstotkov prebivalstva se oskrbuje z vodo iz lastnih vodnih zajetij. Prebivalstvo, ki se oskrbuje z vodo iz lastnih vodnih zajetij, mora biti pozorno na morebitno namerno kontaminacijo vode, saj je relativno enostavno izvedljiva in glede na podatke, pridobljene iz policijskih poro-

⁵ V primeru, da nekdo povzroči nevarnost za življenje ljudi ali premoženje velike vrednosti, med drugim s povodnjijo, strupom, kakšnim drugim splošno nevarnim dejanjem ali opustitvijo dejanja, ki bi ga moral storiti za zagotovitev splošne varnosti ljudi in premoženja (KZ-1, 2012).

⁶ V primeru, da nekdo uniči, poškoduje ali odstrani med drugim vodovode, toplovode, kanalizacijske naprave in naprave za varstvo okolja ali druge podobne javne naprave, s tem pa povzroči motnje v preskrbi prebivalstva ali gospodarstva (KZ-1, 2012).

⁷ V primeru, da nekdo ne naznani pravočasno ali ne stori vsega, da bi med drugim preprečil povodenj, ekološko nesrečo ali kako drugo nevarnost za življenje ljudi ali prekomerno obremenitev okolja (kamor spada tudi voda), ne da bi pri tem spravil v nevarnost sebe ali nekoga drugega (KZ-1, 2012).

čil, zelo pogosta. Do nje pride zaradi medsosedskega sporov in nesoglasij, pogosta pa je tudi kontaminacija vodnih virov, ko gnojnica odteka v vodno zajetje ali v podtalnico.

Kazniva dejanja zoper vodo so v Republiki Sloveniji uvrščena v kategorijo kaznivih dejanj zoper okolje, ki so opredeljena v 32. členu KZ-1 (2012). Po statističnih podatkih kriminaliteta zoper vodo v Sloveniji ni zelo pogosta, kar je predstavljeno v tabeli 1.

rek iz tovarn in tatvine vode iz sistemov. V večini primerov je storilec neznan. Nekateri rečni odseki so še vedno obremenjeni s prekomerno količino industrijskih in komunalnih odpadnih voda in so zato onesnaženi ali celo prekomerno onesnaženi. Težave so prisotne tudi pri podzemni vodi, ki predstavlja glavni vir pitne vode v Sloveniji. Podzemna voda je onesnažena z nitrati in pesticidi, na lokalni ravni pa dodatno s kloriranimi organskimi topili. Najvišja stopnja onesnaženosti je registrirana v severovzhodni Sloveniji in v bližini Celja (ARSO, 2008). Glede na podatke, pridobljene s strani

Tabela 1: Statistični podatki o kriminaliteti zoper vodo in okolje ter statistični podatki vseh kaznivih dejanj, storjenih v Republiki Sloveniji od leta 2006 do leta 2016 (Vir: Policija, 2016)

	Leto											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Skupaj
Obremenjevanje in uničevanje okolja	12	9	14	57	31	33	21	47	34	42	25	325
Onesnaženje morja in voda s plovil	/	/	/	0	0	1	0	/	/	1	/	2
Onesnaženje pitne vode	0	4	4	3	0	2	4	5	5	/	/	27
Skupaj	12	13	18	60	31	36	25	52	39	43	25	354
Kazniva dejanja zoper okolje, prostor in naravne dobrine	133	116	145	201	169	196	152	180	100	254	/	1646
Vsa kazniva dejanja storjena v RS	90.354	88.197	81.917	87.463	89.489	88.722	91.430	93.833	87.474	68.810	61.574	929.263

Iz zgornje tabele je razvidno, da je število kaznivih dejanj zoper vodo v Sloveniji nizko. Glede na predstavljene podatke kazniva dejanja zoper vodo predstavljajo majhen del (četrtno ali celo manj) vseh kaznivih dejanj zoper okolje. Če primerjamo število vseh kaznivih dejanj, prijavljenih v Republiki Sloveniji v zadnjih desetih letih, s številom prijavljenih kaznivih dejanj zoper vodo, je odstotek minimalen (0,04). Onesnaženje pitne vode, rek, jezer itd. (vključeno v skupino »Obremenjevanje in uničevanje okolja in prostora«) se zgodi tudi 5–10-krat na leto.

Po pregledu policijskih poročil o primerih, ki so se zgodili med letoma 2005 in 2015, smo ugotovili, da je največkrat odkrito in prijavljeno kaznivo dejanje onesnaženje vode in kontaminacija pitne vode (85 odstotkov). V Sloveniji je predmet kriminalitete zoper vodo najpogostejše pitna voda ali prosta voda v naravi, kot so reke, jezera, ribniki ipd. Onesnaženje vodnih virov je najpogostejše kaznivo dejanje zoper vodo v Republiki Sloveniji. Potencialne nevarnosti za področje voda so onesnaževanje podzemne vode, onesnaževanje potokov in

Inšpektorata za okolje in prostor, so na področju voda v letih 2013, 2014 in 2015 v povprečju izdali 675 različnih ukrepov (opozoril, plačilnih nalogov in odločb o prekršku). Največjo težavo pri kriminaliteti zoper vodo predstavlja temno polje, saj veliko primerov ni prijavljenih ali jih organi pregona ne zaznajo. Glede na to, da smo pregledali primere, ki so se zgodili med letoma 2005 in 2015, bi bilo smotno v prihodnje raziskavo še razširiti na daljše časovno obdobje.

Zelo težko je verjeti, da v Sloveniji skoraj ne beležimo kriminalitete, ki vključuje tatvine vode iz cevovodov, nezakonito odlaganje odpadkov in onesnaženje potokov, jezer, rek in morij, manipulacije z metodami vzorčenja v izogib stroškom čiščenja, goljufije v povezavi z vodo, nedovoljeni transport vode, ponarejanje dokumentov, nedovoljene izpuste iz tovarn in nepooblaščne uporabe vode iz vodnega omrežja.

Rezultati razkrivajo, da je v Sloveniji tovrstne kriminalitete v primerjavi z drugimi relativno malo. Vendar pa meni-

mo, da je vsako tovrstno kaznivo dejanje ali vsako onesnaženje preveč, saj ogroža zdravje in blaginjo ljudi kot tudi živali, rastline ter okolje na splošno. Poudariti moramo, da so med podatki policije in inšpektorata le uradno zaznana in obravnavana dejanja, zato se takoj postavlja vprašanje, koliko je še tovrstnih dejanj, ki ostanejo neprijavljena, neregistrirana oziroma nezabeležena in se storilcev ne preganja.

5 Zaključek

Voda je bistvenega pomena za človeško življenje. Žal po svetu zaradi neustrezne ponudbe in slabe kakovosti pitne vode vsak dan umre na tisoče ljudi (Johnson et al., 2016). White (2014) poudarja, da je pomanjkanje vode zaradi prekomernega izkoriščanja naravnih virov in posledice globalnega segrevanja Zemlje. Kus (2016) k temu dodaja še druge dejavnike, kot so napačne sektorske gospodarske rabe voda, težave voda zaradi podnebnih sprememb v smislu ekstremnih vremenskih dogodkov, ki so mnogo bolj kompleksne kot samo globalno (in regijsko) podnebno segrevanje. Naraščanje prebivalstva lahko privede do ogromne svetovne krize, povezane z vodo, ki ne bo vezana samo na naraščanje prebivalstva, ampak bolj na razpoložljivost vodnih virov v kontekstu podnebnih sprememb, globalnega segrevanja in sektorske gospodarske rabe voda (Kus, 2016). Zato moramo biti še toliko bolj pozorni na kriminaliteto zoper vode, saj tovrstna dejanja še bolj vplivajo na kvaliteto in kvantiteto vode. Kolikšen je njen dejanski obseg, je zelo težko oceniti. Tovrstno kriminaliteto je zelo težko odkriti in preiskovati, ker voda prehaja meddržavne meje, zakonodaja in politika na področju voda pa se razlikujeta od države do države (pri tem je treba poudariti, da se v območju EU zakonodaja ne razlikuje, razlikujejo pa se ukrepi glede na specifične težave v posamezni državi), podatki o kriminaliteti zoper vode pa se vodijo pod različnimi kategorijami kaznivih dejanj. Nedvomno lahko trdimo, da je temno polje na tem področju izjemno veliko.

Ugotovitve mednarodnega projekta Water Crimes (Moretti et al., 2017) in analize, ki smo jo v okviru projekta izvedli v Sloveniji, so pokazale, da je zakonodaja na področju varstva voda dobro urejena tako na evropski kot tudi nacionalni ravni. Statistični podatki ter pregled policijskih in inšpekcijskih poročil so pokazali, da kriminaliteta zoper vode v Sloveniji ni pogosta, pri čemer pa ne smemo zanemariti temnega polja. V Sloveniji je predmet kriminalitete zoper vodo najpogostejše pitna voda ali prosta voda v naravi (potoki, reke, jezera, ribniki). Najpogostejše kaznivo dejanje zoper vode v Sloveniji je onesnaženje vodnih virov. Potencialne nevarnosti za področje voda so onesnaževanje podzemne vode, onesnaževanje potočkov in rek iz tovarn ter tatvine vode iz sistemov. Prav tako so nekateri rečni odseki še vedno obremenjeni s prekomerno ko-

ličino industrijskih in komunalnih odpadnih voda, za kar bi morala poskrbeti država oziroma pristojne lokalne oblasti. V večini primerov so storilci kriminalitete zoper vodo v Sloveniji neznani, zato bi veljalo več pozornosti v prihodnosti nameniti tej tematiki (npr. preučiti *modus operandi* storilcev).

V primerjavi z drugimi državami, ki so sodelovale v mednarodnem projektu (tj. Italija, Španija in Madžarska), je Slovenija glede pravne ureditve varstva voda enaka drugim članicam EU, glede odzivanja na posamezne primere kršitev zoper vodo pa je pri vrhu, čeprav ima v primerjavi z Italijo, kjer se v področje upravljanja vode vedno globlje vpleta mafija, veliko manj dela. Španija in Madžarska beležita veliko manj primerov kot Italija, sta pa obe državi glede sodne prakse v primerjavi s Slovenijo bolj uspešni (Moretti et al., 2017).

V Sloveniji so bile do zdaj opravljene zgolj analize na področju kriminalitete zoper vodo, zato bi bilo smotno v prihodnje razmisliti o študijah, ki bi dale natančnejši vpogled v kriminaliteto zoper vodo. Raziskavo bi bilo treba razširiti, povečati odzivnost članic EU na področju kriminalitete zoper vodo (ugotoviti, kako so države članice EU implementirale Direktivo 2008/99/ES o kazenskopravnem varstvu okolja), vzpostaviti nove dejavnosti za povečanje znanja in izboljšati orodja za njegovo ustvarjanje, vključno z razširjenim ter sistematičnim sodelovanjem z nacionalnimi in mednarodnimi politikami. Ob tem bo nujno treba tudi redno spremljati tveganja in grožnje, ki vplivajo na kriminaliteto zoper vodo.

Literatura

1. Agencija Republike Slovenije za okolje [ARSO]. (2008). *Kakovost voda v Sloveniji*. Pridobljeno na <http://www.arso.gov.si/vode/poro%C4%8Dila%20in%20publikacije/kakovost%20voda/Kakovost%20voda-SLO.pdf>
2. Agencija Republike Slovenije za okolje [ARSO]. (n. d.). *Vode*. Pridobljeno na www.arso.gov.si/vode/
3. Banjanac, L. S. (14. 2. 2013). Voda v Sloveniji je že »sprivatizirana«. MMC RTV SLO. Pridobljeno na <http://www.rtvlo.si/slovenija/voda-v-sloveniji-je-ze-sprivatizirana/302338>
4. Brisman, A. in South, N. (2012). A green-cultural criminology: An exploratory outline. *Crime Media Culture*, 9(2), 115–135.
5. Direktiva 2006/118/ES Evropskega parlamenta in Sveta o varstvu podzemne vode pred onesnaževanjem in poslabšanjem. (2006). *Uradni list EU*, (L 320). Pridobljeno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex%3A32006L0118>
6. Direktiva 2008/56/ES Evropskega parlamenta in Sveta o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju politike morskega okolja (Okvirna direktiva o morski strategiji). (2008). *Uradni list EU*, (L 320). Pridobljeno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:32008L0056>
7. Direktiva 2008/99/ES Evropskega parlamenta in Sveta o kazenskopravnem varstvu okolja [Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law]. (2008). *Uradni list EU*, (L 328).

8. Direktiva 2009/123/ES Evropskega parlamenta in Sveta o spremembah Direktive 2005/35/ES o onesnaževanju morja z ladij in uvedbi kazni za kršitve. (2009). *Uradni list EU*, (L 123). Pridobljeno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:32009L0123>
9. Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta [Water Framework Directive]. (2000). *Uradni list EU*, (L 327).
10. Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2000/60/ES o določitvi okvira za ukrepe Skupnosti na področju vodne politike. (2000). *Uradni list EU*, (L 60). Pridobljeno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/sl/ALL;jsessionid=589WT7TXG16gLrjW1tqrG1G7JkvspnWyx4sv4GvyXr1g18dTQf2!741916706?uri=CELEX:32000L0060>
11. Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2006/7/ES o upravljanju kakovosti kopalnih voda in razveljavitvi Direktive 76/160/EGS. (2006). *Uradni list EU*, (L 320). Pridobljeno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?qid=1503395782361&uri=CELEX:32006L0007>
12. Direktiva Sveta 2013/51/Euratom o določitvi zahtev za varstvo zdravja prebivalstva pred radioaktivnimi snovmi v vodi. (2013). *Uradni list EU*, (L 296). Pridobljeno na http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2013.296.01.0012.01.ENG
13. Direktiva Sveta 98/83/ES o kakovosti vode, namenjene za prehrano ljudi. (1998). *Uradni list EU*, (L 319). Pridobljeno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A31998L0083>
14. Eman, K. (2016). Water crimes – A contemporary (security) issue. *Crimen*, 7(1), 44–57.
15. Eman, K. in Humar, S. (2017). (Vsiljena) privatizacija vodnih virov – nova oblika kriminalitete zoper vodo (in ljudi) z vidika kritične ekološke kriminologije. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(2), 116–134.
16. Eman, K., Kuhar, S. in Meško, G. (2016a). Providing water supply in local communities – Case study of Slovenia. V G. Meško in B. Lobnikar (ur.), *Criminal justice and security in Central and Eastern Europe: safety, security, and social control in local communities: Conference proceedings* (str. 368–374). Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security.
17. Eman, K., Kuhar, S. in Meško, G. (2016b). Inventory, outlook, and assessment of emerging environmental crimes against water in Europe – international project. V *Abstracts, Eurocrim 2016, 16th Annual Conference of the European Society of Criminology, 21–24 Sep. 2016 in Münster, Germany* (str. 920) [Elektronski vir]. Münster: European Society of Criminology.
18. Eman, K., Kuhar, S. in Meško, G. (2017). Water crimes and policing. *Varstvoslovje*, 19(2), 105–119.
19. Eman, K. in Meško, G. (2012). Ekološka kriminologija – veda o ekološki kriminaliteti. V G. Meško, A. Sotlar in K. Eman (ur.), *Ekološka kriminaliteta in varovanje okolja – multidisciplinarne perspektive* (str. 37–69). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
20. Eman, K., Meško, G., Dobovšek, B. in Sotlar, A. (2013). Environmental crime and green criminology in South Eastern Europe – practice and research. *Crime, Law and Social Change*, 59(3), 341–358.
21. Environmental Investigation Agency [EIA]. (2008). *Environmental crime. A threat to our future*. Pridobljeno na <https://eia-international.org/report/environmental-crime-2>
22. Evropski parlament. (2017). *Varstvo voda in gospodarjenje z njimi*. Pridobljeno na http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/sl/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.4.4.html
23. Jagger, B. (2014). Crimes against present and future generations. *Challenge*, 57(1), 41–59.
24. Johnson, H., South, N. in Walters, R. (2016). The commodification and exploitation of fresh water: Property, human rights and green criminology. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 44, 146–162.
25. Karnani, A. (2014). Corporate social responsibility does not avert the tragedy of the commons. Case study: Coca-Cola India. *Economics, Management, and Financial Markets*, 9(3), 11–33.
26. Kazenski zakonik [KZ-1]. (2012, 2015, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (50/12, 54/15, 6/16, 38/16, 27/17).
27. Kozelj, D. in Drev, D. (2017). Možnost kontaminacije pitne vode in varnostni ukrepi. V L. Globevnik in A. Širca (ur.), *Drugi slovenski kongres o vodah: Zbornik* (str. 141–146). Ljubljana: DVS – Društvo vodarjev Slovenije.
28. Kuhar, S., Meško, G. in Eman, K. (2017a). Crimes against water in the Republic of Slovenia and policing. V *Abstracts, Eurocrim 2017, 17th Annual Conference of the European Society of Criminology, Cardiff, 13–16 Sep. 2017* (str. 126) [Elektronski vir]. Cardiff: European Society of Criminology.
29. Kuhar, S., Meško, G. in Eman, K. (2017b). Kriminaliteta zoper vode v Republiki Sloveniji. V T. Pavšič Mrevlje et al. (ur.), *Zbornik povzetkov, 18. slovenski dnevi varstvoslovja, Maribor, 7. in 8. junij 2017* (str. 67) [Elektronski vir]. V Mariboru: Univerzitetna založba Univerze.
30. Kus, Z. (2016). *Slovenia's national inventory report 2015 and 2016*. Ljubljana: Ministry of the Environment and Spatial Planning Slovenian, Environment Agency.
31. Meško, G., Migliorini, M., Segato, L., Kuhar, S. in Eman, K. (2016). Kriminaliteta zoper vode in projekt Water crimes. V L. Globevnik in A. Širca (ur.), *Drugi slovenski kongres o vodah 2017: Zbornik* (str. 169–173). Ljubljana: DVS – Društvo vodarjev Slovenije.
32. Moretti, F., Segato, L., Capello, N., Mattioli, W., Monnier, C., Aleksic, D. et al. (2017). *European report on water crimes*. Szentendre: The Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe.
33. Policija. (2016). *Statistični podatki o kriminaliteti zoper okolje in vode 2006–2016*. Ljubljana: Generalna policijska uprava.
34. Pravilnik o oskrbi s pitno vodo. (2006, 2008, 2011, 2012). *Uradni list RS*, (35/06, 41/08, 28/11, 88/12).
35. Program Združenih narodov za okolje [United Nations Environment Programme (UNEP)] in Interpol. (2016). *UNEP-INTERPOL Report: Value of Environmental Crime up 26%*. Pridobljeno na <http://www.unep.org/northamerica/news/2016/unep-interpol-report-value-environmental-crime-26>
36. Spoor, M. (1998). The Aral Sea basin crisis: Transition and environment in Former Soviet Central Asia. *Development and Change*, 98, 409–435.
37. Šalamun, A. (17. 1. 2008). Onesnaževanje okolja večinoma ni kaznovano, stanje voda je slabo. *Finance.si*. Pridobljeno na <https://www.finance.si/201973/Onesna%C5%BEevanje-okolja-ve%C4%8Dinoma-ni-kaznovano-stanje-voda-je-slabo>
38. The Global Initiative. (2014). *Water, water everywhere: Charting the growth of organized water theft in analysing organised crime*. Pridobljeno na <http://globalinitiative.net/water-smuggling/>
39. UNODC. (2016). *Mednarodna klasifikacija kaznivih dejanj za statistične namene* [International Classification of Crime for Statistical Purposes (ICCS)]. Pridobljeno na https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/crime/ICCS/ICCS_English_2016_web.pdf
40. Uredba o oskrbi s pitno vodo. (2012). *Uradni list RS*, (88/12).
41. Ustava Republike Slovenije. (1991, 1997, 2000, 2003, 2004, 2006, 2013, 2016) *Uradni list RS*, (33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 68/06, 47/13, 75/16).

42. Water Crimes. (2016). *What are water crimes*. Pridobljeno na <http://www.watercrimes.eu/>
43. Whelan, J. in White, R. (2005). Does privatising water make us sick? *Health Sociology Review*, 14(2), 135–145.
44. Whelan, J. J. in Willis, K. (2007). Problems with provision: barriers to drinking water quality and public health in rural Tasmania, Australia. *The International Electronic Journal of Rural and Remote Health Research, Education, Practice and Policy*. Pridobljeno na <http://www.rrh.org.au>
45. White, R. (2014). Environmental insecurity and fortress mentality. *International Affairs*, 90(4), 835–851.
46. World Wide Fund For Nature. (n. d.). *Water pollution*. Pridobljeno na http://wwf.panda.org/about_our_earth/teacher_resources/webfieldtrips/water_pollution/
47. Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika [KZ-1B]. (2011). *Uradni list RS*, (91/11).
48. Zakon o vodah [ZV-1]. (2008, 2012, 2013, 2014, 2015). *Uradni list RS*, (57/08, 57/12, 100/13, 40/14, 56/15)

Water Crimes in Slovenia

Katja Eman, Ph.D., Associate Professor of Criminology, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: katja.eman@fvv.uni-mb.si

Saša Kuhar, Ph.D., Lecturer in Security Sciences, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: sasa.kuhar@fvv.uni-mb.si

Gorazd Meško, Ph.D., Professor of Criminology and Head of the Institute of Criminal Justice and Security, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

The lack of clean drinking water has become one of the key problems of the 21st century, resulting in extreme cases in wars for water and consequent mass migrations. Despite the fact that we live on a »blue planet«, the amount of available fresh drinking water is getting smaller. For this reason, its preservation is all the more important, because it is needed for survival, and is necessary for drinking and food supply, energy production and industry. Any form of pollution, theft or other illegal activities against water resources is unacceptable and should be sanctioned. Within the framework of the international project: *Water Crimes – Inventory, Outlook and Assessment of Emerging Environmental Crimes Against Water in Europe*, which took place from January 2016 through the end of August 2017, the manifestations and prevalence of water crime in Slovenia was assessed. In addition to the descriptive method and method of compilation, the review of the literature, statistical data, annual reports and data obtained from the Slovenian Police and the Inspectorate of the Republic of Slovenia for the Environment and Spatial Planning (reading the files and conducting interviews with experts), were utilized. We found that the number of officially recorded cases of crimes against water in Slovenia is low, accounting for less than a quarter of all environmental offenses. The most common forms of crime against water are pollution of water and contamination of drinking water or free water in nature, such as rivers, lakes, ponds, etc. Potential hazards for water are also include pollution of groundwater, pollution of streams and rivers from factories, nitrates, and pesticides due to agriculture and theft of water from systems. In most cases, the perpetrator remains unknown, and this raises the question of what can (still) be improved in Slovenia, which is addressed by the authors in the final debate.

Keywords: water, water crimes, water protection, water pollution, water theft, Slovenia

UDC: 343.3/.7:502.51(497.4)

Mawby, R. I. in Yarwood, R. (ur.): Rural Policing and Policing the Rural: A Constable Countryside?

London, New York: Routledge, Taylor & Francis, 2016, 261 str.

Knjiga, v kateri prispevke predstavlja skupaj 23 avtorjev z različnih strokovnih področij (npr. kriminologije, sociologije, varnosti, javne politike in geografije), je del zbirke *Perspectives on rural Policing and Planning*. Zbirka vključuje še pet drugih knjig, v katerih so opisani različni vidiki življenja na podeželju in izzivi, s katerimi se spopadajo ruralne skupnosti (npr. strategije in politika trajnostnega razvoja, participativni pristopi k načrtovanju in oskrba ruralnih območij). Monografija je razdeljena na dva dela: v prvi sekciji so predstavljeni modeli, pristopi in subjekti policijske dejavnosti v ruralnih skupnostih na primeru različnih držav (npr. Velika Britanija, ZDA, Kanada, Avstralija, Francija), v drugi sekciji pa je z analizo varnostnih težav na ruralnih območjih podrobneje predstavljeno policijsko delo.

Avtorji enotno ugotavljajo, da so varnostni pojavi v ruralnih okoljih neraziskani in v kriminoloških študijah nekoliko zapostavljeni, v javnosti pa je ta problematika trivializirana in marginalizirana. Razlog za to je, da se kriminaliteta in strah pogostejše miselno povezujeta z življenjem v urbanih okoljih, zato je ta vidik tudi raziskovalno bolj uveljavljen, vendar se je zgodovinsko gledano tudi življenje na podeželju povezovalo s številnimi nevarnostmi. To potrjujejo denimo različne paramilitaristične policijske enote, ki so se v Evropi pojavile kot odziv na varnostno situacijo na ruralnih območjih. Med pomembnimi iztočnicami knjige so tudi navedbe, da v ruralnih okoljih ne veljajo enake splošne zakonitosti glede gibanja kriminalitete. Avtorji so prepričani, da modeli policijske dejavnosti iz urbanih okolij zato niso univerzalno aplikativni in da je treba razviti okolju prilagojen pristop k upravljanju varnosti.

Razprave v knjigi izhajajo iz stališča, da je nerazumevanje značilnosti ruralnih okolij povezano s težavami učinkovitega upravljanja varnostne problematike. Pri določanju prioritet na ravni države in policije ter alokaciji virov namreč pogosto štejejo le statistike, ki pa lahko dajo zelo popačeno predstav o stanju, saj je po uradnih podatkih v ruralnih okoljih kriminaliteta manj pogosta. Vendar to ne upošteva pomembnih drugih kazalnikov, denimo, da se strah pred kriminaliteto v nekaterih ruralnih okoljih povečuje in da se težave zaradi socialnih okoliščin pogostejše ne prijavijo. Avtorji z različnimi argumenti dokazujejo, da je idilična predstava o življenju in varnosti na ruralnih območjih povsem nerealna. V literaturi se sicer pojavljajo različne predstavitve podeželja, navadno pa

so opisi odvisni od subjektov in kontekstov.¹ V političnih in populističnih krogih se podeželje pogosto opisuje kot idilično, mirno in varnostno neproblematično okolje, medtem ko se v strokovnem in raziskovalnem okolju vse bolj uveljavlja podoba depriviranega podeželja, ki veliko realneje opisuje težave ruralnih skupnosti v sodobnem času.

Avtorji knjige se strinjajo, da je pri načrtovanju varnosti treba razumeti in upoštevati specifične značilnosti ruralnega okolja. Pri tem je treba poudariti, da ločnice med ruralnim in urbanim niso vedno jasno razvidne, kar velja zlasti na mejnih območjih, kjer se ta okolja stikajo. Za ruralna območja sicer na splošno velja, da so to podeželska okolja s kmetijskimi površinami in naravo ter manj razvito infrastrukturo, v primerjavi z urbani središči pa je tam tudi manjša gostota prebivalstva.

V knjigi so ruralne skupnosti opisane kot zelo raznolika in nehomogena območja, ki so pogosto razdeljena na nasprotujoče si skupine. Avtorji med pomembne značilnosti podeželja, ki vplivajo na varnostno problematiko, uvrščajo slabe socialne okoliščine (revščina in brezposelnost, tudi politična neenakost), ki se dodatno poglobljajo z zapostavljanjem interesov ruralnih skupnosti na državni ravni, in sicer v smislu nizkega dodeljevanja virov in investicij v okolje ter postopnega opuščanja javnih storitev zaradi neučinkovitosti. Posledično se tudi policija srečuje s pomanjkanjem kvalificiranih delavcev in sredstev. Razlika med urbani in ruralnimi okolji je gotovo, da se morajo ruralne skupnosti s težavami spopadati z veliko manj sredstvi in vzvodi pomoči. V nasprotju z urba-

¹ Predstavitve lahko razdelimo na štiri glavne smeri: *idilično podeželje* (podeželje se opisuje kot idilično in mirno okolje, za katero je značilna visoka stopnja varnosti in reda; takšen opis se pogosto uporablja pri načrtovanju policijske dejavnosti, in sicer kot izgovor za nizke vrednosti investicij in preusmeritev virov v druge prioritete); *ogroženo podeželje* (mirno in idilično okolje ogrožajo tuji in zunanji subjekti, ki niso člani skupnosti; glede na to predstavitev grožnje prihajajo od zunaj, kar lahko pripomore k poglobljanju stereotipov, diskriminatorni oziroma nepravilni policijski praksi in napačnim predstavam o tujcih); *prestrašeno podeželje* (prebivalci na ruralnih območjih so zaradi zapostavitve na nacionalni ravni in slabe kakovosti javnih storitev vse bolj prestrašeni in zaskrbljeni); *deprivirano podeželje* (predstavitev, ki z analizo vzvodov, ki jih imajo žrtve, in značilnosti okolja v katerem se razvijajo storilci, dokazuje, da je vse več okoliščin, ki prispevajo k pojavu kriminalitete).

nimi središči je za podeželja značilna razpršenost populacije po večjih geografskih območjih, ki jih je z vidika policijskega dela težje obvladovati in nadzirati (na primer z vidika patrulj). Prebivalci ruralnih skupnosti se navadno dobro poznajo, stopnja fluktuacije in mobilnosti prebivalstva pa je nizka. Veliko je sporov glede zemlje in lastništva, sporov med mlajšimi in starejšimi prebivalci ter vpliva lokalnih veljakov oziroma imetnikov večjih površin zemlje na politiko in odločanje. Avtorji med situacije, ki vplivajo na varnost na ruralnih območjih, uvrščajo tudi zelo nevarno kombinacijo stališč skupnosti; na eni strani imajo prebivalci navadno visoko toleranco do odklonskega vedenja (npr. do medosebnih sporov, družinskega nasilja, uporabe drog), na drugi strani pa je zanje značilna tudi visoka stopnja netolerantnosti do drugačnosti.

Z vidika kriminalitete so ruralne skupnosti sicer slabo dokumentirane, redke študije na tem področju pa kažejo, da varnostna problematika zahteva resno obravnavo in učinkovitejši odziv. Varnostne težave so v knjigi razdeljene v dve kategoriji: tiste, ki so značilne za ruralna okolja (npr. kriminaliteta, povezana s kmetijstvom, okoljska kriminaliteta, nedovoljen lov in naravovarstveni protesti), in tiste, ki se pojavljajo tudi na urbanih območjih (npr. družinsko nasilje, zloraba drog, nestrpnost, diskriminacija in izolacija manjšin).

Med najbolj izpostavljenimi težavami, ki vplivajo na odnose v ruralnih skupnostih, so nestrpnost, rasizem, etnični predsodki, strah pred tujci in ustvarjanje moči oziroma prevlade nad "drugačnimi" s procesi stigmatizacije. V ruralnih okoljih so nasprotovanja med skupinami znotraj skupnosti zelo intenzivna, dileme in težave policijskih organizacij pa avtorji predstavljajo z različnimi primeri. V Veliki Britaniji se na podeželje pogosto naselijo potujoči Irci ali Romi, v Avstraliji pa prihaja do trenj med prebivalci in avstralskimi domorodci – aborigini. Ker se te skupine pogosto nočejo podrediti prevladujočim normam, imajo prebivalci do njih negativen odnos in jih krivijo za kriminaliteto ter težave v skupnosti. To postavlja policijo v težko situacijo, saj je od njenega odziva odvisno zadovoljstvo prebivalcev, v vsakem primeru pa se ena izmed skupin počuti nepravilno obravnavano. Ker se nomadske skupine stalno selijo, policija z njimi težko vzpostavi pristen stik. Avtorji nomadske skupine in spore, ki so z njimi povezani, uvrščajo med značilne težave ruralnih okolij, s katerimi se srečuje veliko držav po Evropi.

Med večjimi težavami ruralnega okolja sta tudi zloraba drog in nasilje v družini. Nasilje v družini je skoraj enako pogosto kot v urbanih okoljih, vendar je v zaprtih in manjših skupnostih odziv na to problematiko veliko težji. Avtorji v knjigi dokazujejo, da je pomoč, ki je na voljo prebivalcem podeželja, slabše organizirana, pomoč žrtvam pa zelo omejena – instituti pomoči so navadno v oddaljenih krajih, in ker so

žrtve pogosto nemobilne in se zavedajo, da je verjetnost ponovitve nasilja zelo visoka, je njihova pripravljenost prijavljati tovrstna dejanja veliko manjša.

Med specifično problematiko, s katero se srečujejo ruralna okolja in policijske organizacije, spada tudi kriminaliteta, povezana z okoljem in naravo. Podobno kot pri družinskih sporih je tudi v tem primeru težava, da lokalno prebivalstvo tovrstna dejanja pogosto dopušča ali pa si pred njimi zatiska oči (npr. kjer lov na živali ni dovoljen, ga kmetovalci vseeno podpirajo zaradi škode, ki jo zveri povzročijo njihovi živini). Dodatna težava pri obvladovanju te kriminalitete je povezana s tem, da njen pojav ni omejen na ruralno okolje, ampak se prepleta z urbanim. Med takšne primere spada nedovoljen lov, ki je sestavljen iz treh korakov (ulov živali, prevoz in prodaja), pri čemer se dva izmed teh dogajata tudi zunaj ruralnega okolja, zato ustrezen odziv zahteva medinstitucionalno in mednarodno sodelovanje.

Edinstvena značilnost podeželja je tudi agrikultura, ki jo prav tako spremljajo različne oblike kriminalitete (npr. kraja živine, opreme, tovornih vozil in zalog, vandalizem, nedovoljeno odlaganje smeti, uporaba nedovoljenih kemikalij ter bioterorizem). Ta kriminaliteta je z raziskovalnega vidika med najbolj zapostavljenimi, jasno pa je, da so kmetovalci tako žrtve kot tudi storilci, zato je vse več razprav o tem, kakšne tehnologije in pristopi bi pripomogli k nadzoru nad dogajanjem v kmetijstvu.²

Knjiga poleg kriminološke in socialno-geografske analize ruralnih okolij predstavlja tudi različne modele policijske dejavnosti. Širše gledano je sistem policijskega dela v ruralnih okoljih odvisen od socialnih in političnih okoliščin, geografskih značilnosti okolja in stopnje vpliva urbanih območij na ruralne. Nekatera ruralna okolja so namreč zaradi bližine mest prevzela posamezne značilnosti urbanih območij, kar se odraža tudi v modelih policijske dejavnosti, medtem ko so druga zaradi oddaljenosti od večjih mest bolj specifična in zahtevnejša. Za ZDA je tako značilen lokalni model, kar pomeni, da za varnost ruralnih območij skrbi lokalna policija, medtem ko se v Avstraliji in Walesu uporablja regionalni pristop, zaradi česar so razlike med modeli policijske dejavnosti v urbanih in ruralnih okoljih bistveno manjše. V Veliki Britaniji in Kanadi, kjer se je policijska dejavnost razvijala pod vplivom kolonializma, so ruralna okolja pod nacionalno

² Poleg opisanih varnostnih težav se pogosto pojavljajo še druge težave, npr. protesti lokalnih skupnosti (zoper gradnje objektov ali zaprtje javnih institucij) in gojenje ali proizvodnja droge na osamelih kmetijah. V teh okoljih je kriminaliteto veliko težje odkriti zaradi značilnosti samega okolja (npr. visoka vegetacija, nedostopnost terena in osamelost objektov), zato je težko prikazati realno stanje.

pristojnostjo centraliziranih varnostnih subjektov. Francija je s tega vidika še posebno drugačen primer, saj za varnost na podeželju skrbi žandarmerija (vojaška organizacija s policijskimi pooblastili), medtem ko je policija pristojna za varnost urbanih območij. Zanimivo je, da žandarmerija kljub paramilitaristični značilnosti v javnosti uživa večje zaupanje in ugled kot nacionalna policija – z leti ji je namreč zaradi različnih okoliščin (večja fleksibilnost in samostojnost, večja vpetost v skupnosti) uspelo razviti visoko socialno noto in pristne stike s prebivalci. Kljub temu, da se je takšen pristop v Franciji izkazal za uspešnega, se ga zaradi težnje po večji učinkovitosti v okviru reforme javne uprave poskuša poenotiti in z optimizacijo virov ter spremembo prioritet čim bolj uskladiti s pristopi v urbanih okoljih. Kot opisujejo avtorji, bodo te preobrazbe zahtevale kadrovske spremembe, in kar je najpomembnejše, opuščanje nekaterih dejavnosti v korist skupnosti. Zaradi teh razlogov se pojavljajo pomisleki, da bodo takšne in podobne reforme v ruralnih okoljih vodile v večjo togost policije in slabše odnose s prebivalci v skupnostih.

Med opaznimi trendi v ruralnih skupnostih je tudi pluralizacija policijske dejavnosti. Med najvidnejše subjekte policijske dejavnosti poleg policije spadajo prostovoljske skupine, samovarovalne oziroma samoorganizirane lokalne skupine in pomožne enote policije (npr. redarji). Čeprav se pluralizacija policijske dejavnosti v ruralnih skupnostih kaže kot očitna posledica zanemarjanja problematike na državni ravni, je implementacija povezana s podobnimi težavami kot v urbanih okoljih. Avtorji opazajo, da so partnerske povezave med policijo, skupnostmi in drugimi subjekti slabo organizirane, pripravljenost deležnikov za sodelovanje pa je majhna. Zato policija ostaja edini subjekt za zagotavljanje varnosti na ravni ruralnih skupnosti.

Če razprave v knjigi strnemo: avtorji zelo uspešno argumentirajo, da se v ruralnih skupnostih, nasprotno od populističnih prepričanj o idiličnem življenju na podeželju, pojavljajo velike težave na varnostnem in socialnem področju, zanemarjanje na politični in državni ravni pa le še pogloblja že tako problematično situacijo. Subjekti policijske dejavnosti, ki delujejo na teh območjih, se morajo zavedati, da so ruralna območja nekohezivna in nehomogena, s specifičnimi značilnostmi, ki vplivajo na pojav kriminalitete. Policijske organizacije se v teh okoljih navadno tudi same spopadajo z velikimi težavami (pomanjkanjem virov, usposobljenih delavcev in državne podpore pri doseganju ciljev), v skupnostih pa je nasploh na voljo manj vzvodov in institutov pomoči kot v urbanih. Modeli policijskega dela v ruralnih okoljih s preobrazbami policijske dejavnosti ponekod postajajo podobni tistim v urbanih okoljih, vendar zaradi razlik med sistemi te spremembe verjetno ne bodo privedle do boljših rezultatov.

Knjiga je odlična nadgradnja spoznanj, predstavljenih v nekaterih drugih znanstvenih monografijah, ki zajemajo problematiko ruralnih okolij. Dobro se denimo dopolnjuje z delom *Rural criminology* (2014), ki s kritično analizo izziva klasične predpostavke o kriminaliteti na splošno in opisuje razvoj temeljnih konceptov ter kriminologije na področju ruralne kriminalitete. Delo, predstavljeno v tem prikazu, je v primerjavi z npr. *Crime and Policing in Rural and Small-town America* (2006) ali *Handbook on Policing in Central and Eastern Europe* (2016) bolj usmerjeno v razumevanje splošnih strukturnih, socialnih in družbenih dejavnikov, ki soustvarjajo značilnosti ruralnega okolja in postavljajo temelje policijskega dela. Dodana vrednost knjige je, da interdisciplinarno obravnava problematiko nadgradi z globalnim primerjalnim vidikom, kar bralcu omogoča širše razumevanje izzivov, s katerimi se spopadajo ruralne skupnosti in subjekti varnostne dejavnosti v različnih državah. Ob upoštevanju širokega izbora praktičnih primerov in empiričnih študij ima knjiga praktične implikacije za stroko. Glede na izpeljane ugotovitve je uporabna zlasti za oblikovalce politik, raziskovalce, doktorske ali postdoktorske študente in subjekte policijske dejavnosti, ki želijo nadgraditi znanje o strategijah in izzivih policijskega dela v skupnosti.

Kaja Prislan

Literatura

1. Donnermeyer, J. F. in Dekeseredy, W. (2014). *Rural criminology*. Abingdon: Routledge.
2. Meško, G., Fields, C. B., Lobnikar, B. in Sotlar, A. (ur). (2013). *Handbook on policing in Central and Eastern Europe*. New York: Springer Verlag.
3. Weisheit, R. A., Falcone, D. N. in Wells, E. L. (2006). *Crime and policing in rural and small-town America* (3rd ed.). Long Grove: Waveland Press.

Lana Cvikl in Matjaž Ambrož: Pravice v zaporu: pregled in ovrednotenje sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice

Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Ljubljana, 2017, 252 str.

Avtorja v uvodnem besedilu jasno izrazita svoj namen: s knjigo želita predstaviti del razvoja zaporskega prava Evropskega sodišča za človekove pravice (v nadaljnjem besedilu: ESČP), ovrednotiti njegovo sodno prakso ter z vidika slednje opozoriti na šibke točke slovenskega zaporskega prava.

Najprej izpostavita temeljno predpostavko, ki izhaja iz usmeritev ESČP: zaprte osebe uživajo vse pravice in svoboščine, ki izhajajo iz Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (v nadaljnjem besedilu: Konvencija), razen pravice do osebne svobode. Omejitve drugih konvencijskih pravic so dopustne, če so z omejitvijo svobode *neločljivo povezane*. Avtorja obravnavata abstraktnost te besedne zveze in opomnita, da pri presoji, kaj je še nujni in neizogibni del omejevanja osebne svobode, ne gre za odkrivanje neke danosti, temveč predvsem za vrednostno presojo. S knjigo predstavljata in kritično obravnavata prav odločitve, v katerih se ESČP loteva tovrstne vrednostne presoje, bralstvu pa ponudi ta nekatere dragocene iztočnice za razmislek o tem, kakšna je lestvica vrednot, na kateri se porajajo odločitve ESČP o pravicah zaprtih oseb.

Avtorja svoje teze dosledno utemeljujeta z jasnimi sklicevanjem na posamezne konkretne sodbe ESČP. Za bralca bi lahko bilo navdihujoče, da je izbor uporabljenih sodb obširen, uporabljeni deli posameznih sodb pa vsebinsko povezani in združeni v tematske sklope, ki so obravnavani v posameznem delu knjige.

V prvem delu knjige se najprej osredotočita na sodno prakso ESČP glede konvencijske prepovedi mučenja, pri čemer kot najpogostejši element presojanja kršitve te prepovedi izpostavita bivalne razmere v zaporih. Ugotavljata, da ESČP kot standard za varovanje te pravice določa minimalno merilo za še dopustno velikost bivalnega prostora zaprte osebe, tj. 3 m². Ob tem ugotavljata, da iz sodne prakse ESČP izhaja, da ta, že tako nizek standard ni niti absoluten, temveč je z vidika sodne prakse ESČP lahko, ob posebnih predpostavkah (denimo, če ima zaprta oseba hkrati zadostno možnost gibanja zunaj bivalnega prostora), tudi nižji.

Avtorja že v tem delu knjige resno nakažeta, da ne bo šlo le za nizanje ugotovitev, ki izhajajo iz sodne prakse ESČP, temveč tudi za bolj zoprni in toliko zanimivejši popravek, tj. njihovo vrednotenje. Ocenita, da je standard 3 m² zelo nizek.

Za utemeljitev svoje ocene ne iščeta kakšne posebne formalnopravne tvorbe, temveč se, povsem razumljivo, zadovoljita s premikom k preprostemu, a temeljnemu vprašanju o tem, kako kakovostno je sploh lahko življenje na tako majhni bivalni površini. Preizkušanje življenjskosti sodne prakse ESČP je eno od izstopajočih dejanj avtorjev, ki ga bo bralec morda opazil še na mnogo mestih v besedilu. Iz dela tako izhaja dragocen opomnik, da pravo ni le stvar formalizma, temveč je, oziroma naj bi bilo, stvar usmerjanja življenja konkretnih ljudi in dogodkov.

Nadalje avtorja opisujeta različne prvine življenja v zaporu z vidika pravic, ki jih ureja Konvencija: obiski, dopisovanja, telefonski pogovori in druge oblike stikov z zunanjim svetom, zasebno in družinsko življenje, svoboda mišljenja, vesti in vere, svoboda izražanja, spolni stiki, sklenitev zakonske zveze, biološko starševstvo, izobraževanje, stik z mediji, zasebnost pred poročanjem medijev, delo, izhodi, volilna pravica, pogojni odpust in drugo. Z analizo standardov varstva pravic zaprtih, kot jih s sodno prakso postavlja ESČP, ves čas dodajata svoje ovrednotenje teh standardov in se večkrat vračata k vprašanju pojmovanja dostojnega življenja zaprtih oseb.

Tako denimo stališče ESČP, da Konvencija zaprtim ne zagotavlja pravice do telefonskih klicev, ocenjujeta kot neživljenjsko, upoštevajoč sodobne življenjske okoliščine. Nerazumljivo se jima zdi zlasti, da ESČP v nekaterih svojih odločitvah o tem vidiku življenja noče odločati. Zdi se, da sta avtorja upravičeno kritična, kar nakažeta tudi z izpostavljenimi drugače utemeljenimi standardi, ki jih ESČP postavlja v zvezi z dostopanjem zaprtih oseb do interneta. V zvezi s tem je ESČP poudarilo pomen interneta v sodobni družbi in že ugotovilo kršitev pravice do sprejemanja obvestil, ker konkretna zaporska uprava zaprti osebi ni dovolila dostopa do nekaterih spletnih strani. Podobno kritična sta tudi do ugotovitev v zvezi s pravico zaprtih do intimnih stikov. ESČP namreč ugotavlja, da je *za zdaj* popolna prepoved intimnih obiskov lahko upravičena zaradi preprečevanja nereda in kaznivih dejanj, kar avtorjev ne prepriča. Izpostavljata, da nič ne kaže, da bodo taki obiski v prihodnosti pomenili manjšo grožnjo varnosti, kot so jo v preteklosti. Upoštevajoč, da tovrstne stike omogoča že več kot polovica evropskih držav, se jima zdi težko razumeti, zakaj bi v posamezni državi vsi intimni stiki pomenili varnostno tveganje prav vseh zaprtih oseb. Kot pozitivne izpostavljata poudarke ESČP glede zagotavljanja stikov zaprtih

oseb z bližnjimi osebami. Iz sodne prakse ESČP namreč izhaja, da sicer vsak odvzem prostosti že sam po sebi pomeni tudi omejevanje zasebnega in družinskega življenja, vendar pa je bistven del pravice do družinskega življenja v tem, da oblasti pomagajo zaprti osebi ohraniti stik z bližnjimi. V tem smislu imajo pristojni organi pozitivno dolžnost iskati ustrezne načine za ohranjanje teh stikov, poudarjata avtorja.

Avtorja ob pregledu sodne prakse v zvezi z obveznim delom podvomita o ustreznosti ravni dostojnosti, ki jo življenju zaprtih oseb zagotavljajo standardi ESČP. ESČP obveznega dela v zaporu namreč v splošnem ne šteje za kršitev Konvencije. Avtorja standarde ESČP glede dela zaprtih oseb ponazorita s konkretno sodbo, nanašajočo se na obsojenca, ki je med prestajanjem zaporne kazni delal, obdobje njegovega dela pa se ni štelo v njegovo pokojninsko dobo. ESČP ni ugotovilo konvencijskih kršitev, pri čemer se je sklicevalo na ugotovitve, da je obsojenec po prestani kazni prejemal nadomestilo za brezposelnost in denarno socialno pomoč v skupnem znesku 720 evrov. ESČP se pri tem ni oziralo na dejstvo, da je bil v tistem času mesečni prag tveganja revščine v konkretni državi postavljen na 1.030 evrov. Avtorja s to precej preprosto dopolnitvijo pomembno osvetlita pomen (in problematičnost) odločitve sodišča za dejanski življenjski kontekst konkretne osebe. Tovrstne oplemenitve besedila lahko bralce na več mestih opomnijo, da se avtorja v knjigi ne ustavljata pri ugotavljanju pravnih norm, ampak se jima zdi pomembno tudi vrednotenje uresničevanja teh norm v realnem družbenem kontekstu, s tem pa morda tudi vrednotenje odnosa ESČP do kakovosti življenja zaprtih oseb.

Nemalo pozornosti je namenjene tudi vprašanju normativne in dejanske dostopnosti konvencijske pravice do učinkovitega pravnega sredstva. Ob tem avtorja opozorita na očitno dejstvo, da so posameznikove pravice vredne ravno toliko, kolikor so učinkoviti mehanizmi, s katerimi je mogoče doseči, da bodo dejansko spoštovane. Pravico do učinkovitega pravnega sredstva s tem označita kot (vsaj deloma) predpostavljeno drugim konvencijskim pravicam in ji dajeta poseben pomen.

V drugem delu knjige ponazarjata izhodiščno tezo, da je z vidika konvencijskih pravic v slovenskem zaporskem pravu največ težav prav v zvezi s pravico do učinkovitega pravnega sredstva pa tudi s prepovedjo mučenja. Izpostavljata sodbi, s katerima je ESČP ugotavljalo kršitev prepovedi mučenja, ker zaprtim osebam v ljubljanskem zaporu niso bili zagotovljeni niti 3 m² bivalnega prostora. V nadaljevanju se obširneje posvečata zagotavljanju učinkovitega pravnega sredstva. Ugotavljata, da slovenski pravni red zaprtim osebam tega ne zagotavlja, kar deloma potrjujeta dve sodbi ESČP, s katerima so že bile ugotovljene kršitve te konvencijske pravice, Sloveniji pa je bila ob tem naložena reforma pravnih sredstev.

Avtorja pojasnjujeta, da je pozneje sicer sledila prenova nekaterih upoštevanih določb v slovenskem pravnem redu, pri tem pa se je zakonodajalec v dilemi, ali naj k reformi pristopi celovito ali naj poskuša težave odpraviti z manjšimi spremembami, odločil za drugo možnost. Pripominjata, da je denimo zakonodajalec sodno varstvo zaprtih oseb zagotovil le za primer najhujših kršitev ravnanja z obsojenci, kar je preskromna prenova, saj Konvencija zahteva zagotovitev učinkovitega pravnega sredstva glede vseh konvencijskih pravic.

Avtorja v zvezi z institutom sodnega varstva kot enega osrednjih elementov prenove pravnih sredstev zaprtih oseb, kot že na drugih mestih, odpirata vprašanje vpliva normativne ureditve na dejansko življenje zaprte osebe. Opozarjata, da se zahteva za sodno varstvo lahko vloži le pisno, ob tem pa določba ne predpisuje zahtevane vsebine vloge, niti ni predvidena dodelitev morebitne brezplačne pravne pomoči osebi, ki zahtevo vlaga. Avtorja opozarjata, da bodo torej osebe, ki so pravno bolj neuke in se težje (ali sploh ne) pisno izražajo, težje (če sploh) dostopale do tega pravnega sredstva, katerega uspešnost je (vsaj deloma) podvržena angažiranosti sodnikov, da skrbno preverijo utemeljenost zatrjevanega, kadar bodo navedbe oblikovane laično (in bodo sploh vložene). Ta poudarek avtorjev se s širše družbene perspektive zdi še posebno pomemben, saj konkretizirano upodablja povezanost dostopnosti pravnega sredstva z ekonomskim oziroma simbolnim kapitalom osebe. Višji ko je takšen kapital, bolj je pravno sredstvo dostopno osebi. Paradokсно pa je z večjim ekonomskim oziroma simbolnim kapitalom povezana manjša verjetnost, da bo oseba najhujšim kršitvam (na katere se pravno sredstvo nanaša) sploh izpostavljena. Dejanska vrednost in učinkovitost konkretnega pravnega sredstva se ob takšnih predpostavkah zdita izredno nizki.

Avtorja sta svoj namen nedvomno dosegla. Knjiga bi bila že z vidika vsebinsko smiselno povezane in zbrane sodne prakse pomembna pridobitev slovenske literature na zadevnem področju. Poseben prispevek se kaže zlasti v njeni značilnosti, da pravne norme preizkuša z ugotavljanjem njihovih učinkov v dejanskem življenju ljudi, dodano vrednost pa delu daje zmožnost avtorjev, da prepoznavata in kritično vrednotita negativno izstopajoče (in spreminjajoče se) vrednote, ki vejejo iz sodne prakse ESČP. Takšen pristop h knjigi daje poseben pomen tudi z vidika tega, da je nastajala v obdobju diskurza kulture strahu, povzdigovanja koncepta osebne varnosti in na njima porajajoči se punitivnosti kot prevladujočem odnosu do vprašanja (pravic) zaprtih oseb.

Besedilo se v tem slogu tudi sklene, saj avtorja opomnita, da zapor ni brezpraven prostor, in izrazita subjektiven občutek, da je v slovenski pravni krajini prisotna miselnost, da zaprtim ne pripadajo pravice, ker so *pač zaprti*. S tem prav-

zaprav posumita na vračanje teorije inherentnih omejitev, po kateri je omejevanje pravic zaprtih upravičeno že z argumentom, da gre za zaprte osebe. To je ESČP zavrnilo že leta 1975 in prav s tem odprlo prostor za vznik varstva pravic zaprtih oseb. Elemente vračanja tovrstnih stališč sta avtorja zaznala tudi v praksi ESČP, s tem pa sta odprla neizogibno vprašanje o prihodnosti varstva pravic zaprtih oseb.

Knjiga na mnogo načinov daje dragocen vtis o tem, kakšna je trenutna (pravna) vrednost dostojanstva te populacije z vidika ESČP in v katero smer kažejo spremembe, ob čemer ni odveč poudariti, da kontekst sodb ESČP ne odpira vpraša-

nja katerih koli pravic zaprtih oseb, temveč vprašanje zagotavljanja najnižje ravni njihovih človekovih pravic in *temeljnih svoboščin*. Avtorja že v uvodu opomnita, da je pojmovanje dostojanstva zaprtih oseb spremenljiv pojem, s tem pa je spremenljiva tudi socialna konvencija o tem, koliko omejitev, nevšečnosti in trpljenja zaprtih oseb se družbi zdi še sprejemljivih. Obravnavane vrednostne presoje ESČP lahko razumemo kot odraz takšne socialne konvencije, s tem pa tudi kot plod družbene participacije tistih, ki vsebino konvencije ponudijo, in tistih, ki nanjo pristajajo (pristajamo).

Darja Tadič

Aleš Završnik (ur.): **Big Data, Crime and Social Control**

(Veliko podatkovje, kriminaliteta in družbeno nadzorstvo). Abingdon, New York: Routledge, 2018, 230 str.

Na začetku leta 2018 je bogato serijo *Routledge Frontiers of Criminal Justice* obogatilo novo delo urednika Aleša Završnika, ki je prispevke enajstih priznanih domačih in tujih strokovnjakov mednarodnega in kazenskega prava, sociologije, psihologije in kriminologije zbral v omenjeno monografijo. Izid knjige je zadnje dejanje izredno plodovitega projekta *Pravo v dobi velikega podatkovja*, ki ga Inštitut za kriminologijo izvaja od leta 2014 in v okviru katerega je bila maja 2017 na Pravni fakulteti v Ljubljani organizirana konferenca *Big Data: New Challenges for Law and Ethics*.

Bliskovit razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije je v zadnjih dveh desetletjih omogočil zbiranje, shranjevanje in obdelavo (osebnih) podatkov, česar si v analogni preteklosti nismo mogli predstavljati. Družbene spremembe, nastale v zlati dobi podatkov, podatkovne analitike in avtomatizacije so dodobra pretresle nekatere ključne družbene konstrukte, začenši z demokracijo, človekovimi pravicami in temeljnimi svoboščinami, (kazensko)pravnim sistemom in družbenim nadzorstvom.

Kljub naraščajočemu zanimanju za fenomen velikega podatkovja, ki ga je mogoče opaziti v strokovni, zmeraj pogostejši pa tudi v laični javnosti, ostajajo nekateri njegovi vidiki slabo raziskani. Literatura, ki se ukvarja s tem področjem, se pogosto ujame v past povečevanja vsemogočnosti velikega podatkovja in podatkovne analitike, zato se ustvarja vtis, da sta že samo zbiranje in obdelava vedno večje in večje količine podatkov zmožna popolnoma spremeniti svet, v katerem živimo, porušiti razmerje moči v družbi in rešiti nekatere do zdaj nerešljive uganke. Podobno tudi avtorji te monografije

obravnavajo kompleksna vprašanja, ki se zastavljajo v družbi velikega podatkovja, vendar ob tem ne pozabijo na dobro mero konstruktivne kritike, ki jo sicer le redko zasledimo v tovrstnih delih.

Knjigo sestavlja pet vsebinskih sklopov. V prvem, uvodnem delu Aleš Završnik zaobjame nekatere ključne vidike sicer izmuzljive definicije velikega podatkovja, zatem pa se posveti tektonskim premikom v domeni družbenega nadzorstva, kazenskega prava in kriminalitetne politike, ki smo jim priča v dobi velikega podatkovja in algoritmizacije.

V drugem delu knjige, naslovljenem *Automated social control (Avtomatizirano družbeno nadzorstvo)*, Frank Pasquale obravnava paradoksalnost pravice do zasebnosti v dobi asimetričnega družbenega nadzorstva – dobi, v kateri se bogat manjšinski del družbe izmika vsakršnemu nadzoru, obenem pa se nadzor nad večino posameznikov v družbi nepretrgoma povečuje. Na primeru davčne utaje prikaže, kako veliko podatkovje, podatkovna analitika in šifriranje delujejo kot mogočno orodje v rokah elite, ki pogloblja družbeno neenakost in povečuje socialno izključenost.

Prispevek Renate Salecl z uporabo lacanovske psihoanalize in različnih psiholoških študij ponudi vpogled v fenomen samonadzorovanja, ki ga omogoča sodobna nosljiva tehnologija. Avtorica obsežen del prispevka posveti konceptu informirane privolitve v kontekstu varstva osebnih podatkov. Ugotavlja, da posamezniki vsakodnevno slepo soglašajo z zbiranjem podatkov, ne da bi razumeli namen in posledice tovrstnega početja, in s tem sami izberejo stanje nevednosti.

Opozori tudi, da je možnost izbire danes pogosto le navidezna, posameznikova izbira pa je v resnici izsiljena.

Zoran Kanduč poda pogled na razredni boj z vidika napredka informacijsko-komunikacijske tehnologije. Nova tehnološka orodja v funkciji izkoriščanja in zatiranja delavskega razreda so dala krila kapitalističnemu nadzoru postmoderne subjekta, ki postaja vedno bolj totalitaren in se osredotoča ne le na posameznikovo zunanost, temveč predvsem na njegove notranje svetove.

V tretjem delu, ki nosi naslov *Automated policing* (*Avtomatizirana policijska dejavnost*), Mark Andrejevič predstavlja idejo celovitega, popolnega, neskončnega zbiranja podatkov (*concept of framelessness*), na katerem temeljijo nekateri sodobni koncepti napovednega policijskega dela, ki ne izključuje možnosti uporabe katere koli vrste ali oblike podatkov. Končni cilj je prenos marketinške paradigme zadovoljevanja želja, še preden se jih potrošnik zave, na področje zagotavljanja varnosti: regulirati in preprečiti škodljivo ravnanje posameznika v času, ko se pri njem želja po škodovanju sploh še ne pojavi.

Dean Wilson najprej predstavi predhodnike sodobnega napovednega policijskega dela, ki je usmerjeno v preventivno delovanje in minimizacijo groženj, preden se udejanjijo, zatem pa naslika celovito podobo pomembnejših sprememb v policijskem delovanju; dotakne se tehnološko spodbujenih izboljšav in militarizacije policijskega dela, porušenega ravnovesja med bojem proti kriminaliteti in družbeno funkcijo policijskega dela ter vse očitnejšo militarizacijo policijskega delovanja.

V četrtem vsebinskem sklopu z naslovom *Automated justice* (*Avtomatizirana pravičnost*) je obravnavana avtomatizacija dveh neločljivo povezanih področij kazenskopravnega sistema: to sta policijsko nadzorstvo in odločanje v kazenskem pravosodju. V prispevku Aleša Završnika so predstavljeni predhodniki sodobnega avtomatiziranega nadzora in odločanja, ob tem pa avtor opozori na pomembne razlike med starejšimi pristopi in pristopi, ki jih omogoča analitika velikega podatkovja. Osrednji del prispevka je namenjen predstavitvi in kritični oceni nekaterih programov napovednega policijskega dela in odločanja v kazenskem pravosodnem sistemu. Avtor sklene z razmislekom o ustreznosti reševanja družbenih težav z uporabo tehnologije kot sredstva neoliberalne politike, ki (naj bi) subjektivne, nepopolne, človeške odločitve zamenjala z objektivnimi, nezmotljivimi in pravičnimi algoritmi, vendar pa se zdi, da takšno odločanje ogroža tako delitev moči v demokratični družbi kot tudi temeljne človekove pravice.

Psihološke dejavnike sodniškega odločanja obravnavata Mojca M. Plesničar in Katja Šugman Stubbs, ki v prispevku opozarjata, da popolna izločitev človeškega, subjektivnega elementa iz procesa sodniškega odločanja ni pot, na katero želi stopiti kazensko pravo. Tako pretekle izkušnje s poskusi objektivizacije kazenskega odločanja s kaznovalnimi tabelami kot tudi sodobni računalniški sistemi, ki pomagajo sodiščem pri odločanju o varščini, pogojnih odpustih in določanju višine kazni, so pokazali, da avtomatizirano odločanje namesto objektivnih, pravičnih rezultatov pogosto vodi do njihovega nasprotja – škodljivih in izrazito nepravičnih odločitev. Konstruktivna subjektivnost, ki jo avtorici ostro ločujeta od škodljive subjektivnosti, bi skupaj z izkoriščanjem raznolikih pozitivnih lastnosti velikega podatkovja in algoritmizacije lahko v prihodnosti pozitivno vplivala na sodniške odločitve.

V zadnjem, petem delu, naslovljenem *Big data automation limitations* (*Meje avtomatizacije velikega podatkovja*), avtorji obravnavajo izzive, s katerimi se spopadata kazensko in mednarodno pravo v dobi velikega podatkovja. Primož Gorkič v svojem prispevku skozi prizmo judikature najvišjih evropskih sodišč, Evropskega sodišča za človekove pravice in Sodišča Evropske unije ter Vrhovnega sodišča ZDA analizira, kateri primeri zbiranja osebnih podatkov s strani države zahtevajo sodni nadzor. Medtem ko je odgovor zagotovo pritrdilen glede prestopanja zasebnih komunikacij, prihaja do razhajanj v pristopu evropskih in ameriških sodišč pri odločanju o zbiranju prometnih podatkov in vzorcev DNK, zato je avtor osrednji del prispevka namenil analizi sodne prakse na teh dveh področjih. Avtor sklene misli z ugotovitvijo, da so različne odločitve predvsem posledica drugačne konceptualizacije pravice do zasebnosti v obeh pravnih sistemih.

Maruša T. Veber in Maša Kovič Dine v zadnjem poglavju obravnavata aktualno vprašanje mednarodnopravne (ne)zakonitosti ekonomskega vohunjenja v kibernetskem prostoru, tj. kraje velike količine ekonomske pomembnih podatkov s strani držav z namenom doseganja ekonomsko-politične prevlade. Avtorici zagovarjata drzno, a v mednarodni skupnosti vedno bolj uveljavljeno stališče, da se ekonomsko vohunjenje bistveno razlikuje od preostalih oblik vohunjenja, kar bi lahko v prihodnosti vodilo do sprejetja zavezujočih norm mednarodnega prava, ki bi to dejavnost prepovedovale.

Prispevek avtorjev omenjene knjige je dvoplasten: na eni strani obravnavajo nekatere še neobdelane plati masovnega zbiranja podatkov, pri tem pa jih ne zaslepi svetla prihodnost družbe v dobi velikega podatkovja in so tako po drugi strani sposobni kritično ovrednotiti v družbi nastale spremembe ter podati svoj pogled na prihodnost in vlogo velikega podatkovja v njej.

Knjiga *Big data, crime and social control* ob pravšnjem trenutku zapolnjuje praznino, ki je do zdaj zevala na področju, kjer se stikajo veliko podatkovje, pravo, kriminologija, sociologija in psihologija, zato bo dobrodošlo branje za vse, ki jih zanima preplet tehnologije, študij družbenega nadzora, varstva zasebnosti in osebnih podatkov ter prava, saj gradi mostove med različnimi pogledi in se poskuša izogniti ozkoglednosti in pretiranemu povečevanju velikega podatkovja, ki preveva nekatere (predvsem tehnično usmerjene) dosedanje razprave. Po uspešno izpeljani majski konferenci nam tako preostale le, da vsem avtorjem ob izidu knjige iskreno čestitamo. Upravičili so vsa pričakovanja in svet literature obogatili z mojstrskim prispevkom.

Pika Šarf

Navodila za avtorje prispevkov v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo

Dolžina prispevkov:

1. **Izvirni članki** – izvirni in pregledni znanstveni članki naj obsegajo do 50.000 znakov s presledki. Članki morajo biti opremljeni s povzetki v slovenskem in angleškem jeziku, ki morajo biti identični. Povzetki so praviloma dolgi 15 do 20 vrstic in naj bodo kratka obnova članka. Empirični članki morajo biti strukturirani v zaporedju: teoretična izhodišča, metoda, rezultati in razprava (IMRaD).
2. Prispevki v rubrikah **Zapisi, Iz prakse** ali **Od drugod** ne smejo presegati 30.000 znakov s presledki.
3. **Recenzije, ocene in prikazi** lahko obsegajo do 15.000 znakov s presledki.
4. Za dolžino **drugih prispevkov** se je treba dogovoriti z odgovornim urednikom.

Slog in oblika člankov

Članki morajo biti napisani v slovenskem ali angleškem jeziku. Članki v angleškem jeziku morajo biti napisani v britanski angleščini v skladu z APA stilom in obliko. Članki morajo biti lektorirani, vse navedbe, navedene v seznamu literature, morajo biti citirane v besedilu in obratno. Pridobljeno je dovoljenje za uporabo avtorsko zaščitene vsebine iz drugih virov (vključno z internetom).

Naslovi prispevkov in podatki o piscu

Naslovi člankov naj bodo kratki, jasni in sporočilni. Pod naslovom sta navedena ime in priimek pisca. Znanstveni naslov oz. stopnja izobrazbe, delovno mesto ter ime ustanove, v kateri je avtor zaposlen, in njen naslov so navedeni v opombi pod črto.

Prikazi, ocene in recenzije vsebujejo v naslovu podatke o avtorstvu, izvirni naslov dela, slovenski naslov dela v oklepaju (kadar gre za tuje knjige), kraj izida, ime založbe ter število strani. Pisec recenzije je naveden pod besedilom z imenom, priimkom in znanstvenim naslovom.

Pri **drugih besedilih** je pisec naveden na koncu besedila z imenom in priimkom.

Podnaslovi v prispevku

Daljši prispevki naj bodo zaradi preglednosti razdeljeni na manjše smiselne celote s svojimi naslovi. (Pod)naslovi naj bodo pisani z malimi črkami (razen začetnice in imen) in poudarjeno (krepmo).

Tabele, grafikoni in slike

Tabele, grafikoni in slike naj bodo izdelani kot priloge na koncu besedila z ustreznimi naslovi. V prispevku pa naj bo označeno mesto, kam sodijo.

Opombe pod črto

Opombe so v besedilu označene z zaporednimi številkami, nadpisanimi na ustreznem mestu in so po enakem vrstnem redu razvrščene pod besedilom. Namenjene so le natančnejšemu pojasnjevanju vsebine dela besedila in ne navajanju vira (citrnanju). V besedilu se navaja (citira) v oklepaju, npr. (Maver, 1997: 45) oz. v skladu z APA slogom pisanja znanstvenih člankov. Primeri citiranja in sloga seznama literature so na voljo na spletni strani revije: www.policija.si.

Člankov, ki ne bodo popolnoma v skladu s predpisanim formatom, uredništvo ne bo sprejemalo v obravnavo za recenzijo in morebitno objavo.

Članke za objavo v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo uredništvo sprejema na elektronskem naslovu: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si in rkk@policija.si.